

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

شیمی

فنی و حرفه‌ای - کاردانش

دوره دوم متوسطه

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب: شیمی - ۲۱۰۱۵۱

پدیدآورنده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف: دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش

شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف: بهنام ابراهیم‌پور ناغانی، افشار بهمنی، سعیده سلمانی زارچی، محسن کیلاشکی و فائزه سادات ابراهیمی (اعضای شورای برنامه‌ریزی)

بهنام ابراهیم‌پور ناغانی، مجتبی خشنود، سعیده سلمانی زارچی، ماشاءالله سلیمانی طبع، داریوش شرفی و مصطفی فخرایی (اعضای گروه تألیف)، بهزاد زنجانی نژادفرد، مریم بهروان، اعظم عظیمی و فاطمه قهرمانی (همکاران تألیف) - حسین داوودی (ویراستار)

مدیریت آماده‌سازی هنری: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

شناسه افزوده آماده‌سازی: معجد ذاکری یونسی (مدیر هنری) - مرجان اندرودی (طراح جلد و صفحه‌آرا) - مریم دهقان زاده (رسام)

نشانی سازمان: تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهیدموسوی)

تلفن: ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وب سایت: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir

ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران-کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج-خیابان ۶۱

(داروپخش) تلفن: ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰

صندوق پستی: ۱۳۹-۳۷۵۱۵

چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ نهم ۱۴۰۳

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

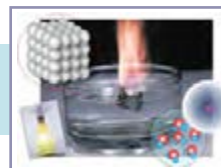
آنی که اسلام می‌خواهد تمام علوم، چه علوم طبیعی باشد و چه علوم غیرطبیعی باشد، آنکه از آن اسلام می‌خواهد، آن مقصدی که اسلام دارد، این است که تمام اینها مهار بشود به علوم الهی و برگشت به توحید بکند. هر علمی جنبه الوهیت در آن باشد، یعنی انسان طبیعت را که می‌بیند خدا را در آن ببیند.

امام خمینی «قَدَسَ سِرُّهُ» در جمع استادان دانشگاه تهران، تاریخ: ۱۳ تیر ۱۳۵۸ در شهر مقدس قم

پودمان اول

۸

ساختار اتم و مفاهیم پایه شیمی

- ۱۰.....مروری بر ساختمان اتم
- ۱۱.....نماد شیمیایی عناصر
- ۱۲.....راديو ايزوتوپ
- ۱۳.....نحوه توزیع الکترون‌ها در اتم
- ۱۴.....جدول تناوبی عناصر
- ۱۶.....دسته‌بندی عناصر
- ۱۹.....اتصال اتم‌ها به هم
- ۱۹.....پیوندهای شیمیایی
- ۲۰.....پیوند یونی و ترکیب‌های یونی
- ۲۳.....پیوند کووالانسی و مواد مولکولی
- ۲۶.....آنچه آموختیم در یک نگاه
- ۲۸.....استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان اول

پودمان دوم

۲۹

فرایندهای شیمیایی

- ۳۱.....دما و گرما
- ۳۱.....مفهوم دما
- ۳۳.....مفهوم گرما
- ۳۳.....واکنش‌های شیمیایی
- ۳۵.....نسبت مواد در واکنش
- ۳۶.....شمارش اتم‌ها
- ۳۸.....جرم مولی
- ۳۹.....گرما شیمی
- ۴۱.....سطح انرژی
- ۴۳.....سرعت واکنش
- ۴۴.....عوامل مؤثر بر سرعت واکنش
- ۴۶.....آنچه آموختیم در یک نگاه
- ۴۷.....استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان دوم

پودمان سوم

۴۸

محلول و کلوئید

- ۵۰ محلول و انحلال پذیری
- ۵۱ برخی حلال‌های مایع پر کاربرد
- ۵۲ حل شدن قند و نمک در آب
- ۵۳ انحلال پذیری
- ۵۴ عوامل مؤثر بر انحلال پذیری گازها
- ۵۶ غلظت محلول
- ۵۷ کلوئیدها
- ۵۹ ویژگی‌های دیگر کلوئیدها
- ۶۱ بررسی کلوئیدها از جنبه کاربردی
- ۶۴ آنچه آموختیم در یک نگاه
- ۶۵ استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان سوم

پودمان چهارم

۶۶

الکتروشیمی

- ۶۹ واکنش‌های اکسایش و کاهش
- ۷۱ سلول‌های الکتروشیمیایی
- ۷۵ برق کافت
- ۷۶ آبکاری فلزها
- ۷۷ خوردگی آهن
- ۷۹ راه‌های جلوگیری از خوردگی آهن
- ۸۰ آنچه آموختیم در یک نگاه
- ۸۱ استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان چهارم

پودمان پنجم

۸۲

ترکیب‌های کربن دار

۸۴ عنصر کربن

۸۵ مقایسه ترکیب‌های آلی و معدنی

۸۵ هیدروکربن‌ها

۸۵ آلکان‌ها

۸۸ آلکان‌های شاخه‌دار

۸۹ آلکن‌ها

۹۰ آلکین‌ها

۹۱ هیدروکربن‌های حلقوی

۹۲ گروه‌های عاملی

۹۶ شیمی سبز

۹۷ نانو ساختارهای کربنی

۹۷ آنچه آموختیم در یک نگاه

۹۸ استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان پنجم

۹۹ واژه نامه

۱۰۴ منابع

هنرآموزان محترم، هنرجویان عزیز و اولیای آنان می‌توانند نظر اصلاحی خود را درباره مطالب کتاب‌های درسی از طریق سامانه «نظرسنجی از محتوای کتاب‌درسی» به نشانی «nazar.roshd.ir» یا نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۴۸۷۴ - ۱۵۸۷۵ ارسال کنند.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

سخنی با دبیران محترم

محتوای آموزشی شاخه‌های تحصیلی فنی و حرفه‌ای و کاردانش به ۱۰ دامنه محتوایی تقسیم می‌شود. خوشه شایستگی‌های پایه فنی یکی از این دامنه‌هاست که شامل دروس ریاضی، فیزیک، شیمی و زیست‌شناسی است. از وجوه تمایز دروس شایستگی‌های پایه فنی با علوم پایه، آموزش مبتنی بر شایستگی و ارزشیابی مبتنی بر شایستگی است. به این معنا که هدف در این دروس رسیدن به شایستگی بهره‌گیری از علوم پایه در حرفه و زندگی است. از این‌رو تلاش شده تا در محتوا، بیش از پرداختن به انتزاع، به مضامین ملموس و تقویت استدلال واگرا در مخاطبان پرداخته شود و انتظار می‌رود دبیران فرهیخته علمی اندیشیدن و تفکر فناورانه را در هنرجویان تقویت نمایند. برای تسهیل و هم‌نوآوری ارزشیابی‌ها، استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی در انتهای هر پودمان آورده شده است. ارزشیابی مبتنی بر شایستگی اگرچه ارزشیابی کتبی را رد نمی‌کند اما تنها زمانی آن را مورد پذیرش می‌داند که حتی‌الامکان با ارزشیابی‌های فرایندی و پروژه محور ترکیب شود و آزمون آن نیز از سطح دانش فراتر رفته و درک و تحلیل ارزیابی‌شوندگان را محک بزند. برای آشنایی دبیران و هنرجویان گرامی، در پایان هر پودمان نمونه‌ای از الگوی ارزشیابی کتبی مبتنی بر شایستگی نیز آورده شده است. پویش (Scan) رمزینه‌های سریع پاسخ (QR code) مندرج در ابتدای هر پودمان تدریس بخش‌های مختلف پودمان را در بخش‌های کوتاه و کم‌حجم در اختیار قرار می‌دهد. امید است تا حرکت به سمت واقعیت افزوده در ارتقای کیفیت آموزشی مؤثر باشد.

دست در دست هم‌دهیم به مهر میهن خویش را کنیم آباد

سخنی با هنرجویان عزیز

حضور شما در شاخه‌های تحصیلی فنی و حرفه‌ای و کاردانش به این معناست که به دنبال کسب شایستگی برای تأمین معاش حلال و ارتقای توانایی و شایستگی خود در زندگی هستید. این رسالت نیک و خطیر، نیازمند کسب توانایی انجام کار شایسته است. برای این منظور در دروس مبتنی بر شایستگی از جمله شیمی، در هنگام یادگیری موضوعات مختلف به یافتن کاربرد و استدلال برای رخدادهای طبیعی با توجه به آموخته‌ها بپردازید و آزمایش کردن و پرسش‌گری را سرلوحه کار خود قرار دهید. در هنگام انجام آزمایش‌ها حتماً به توصیه‌های دبیر توجه نموده و قبل از انجام هر آزمایش از ایمنی و بهداشت فرایند کار اطمینان کامل حاصل نمایید. برای یادگیری بهتر، مناسب است رمزینه‌های سریع پاسخ ابتدای هر پودمان را مشاهده کنید.

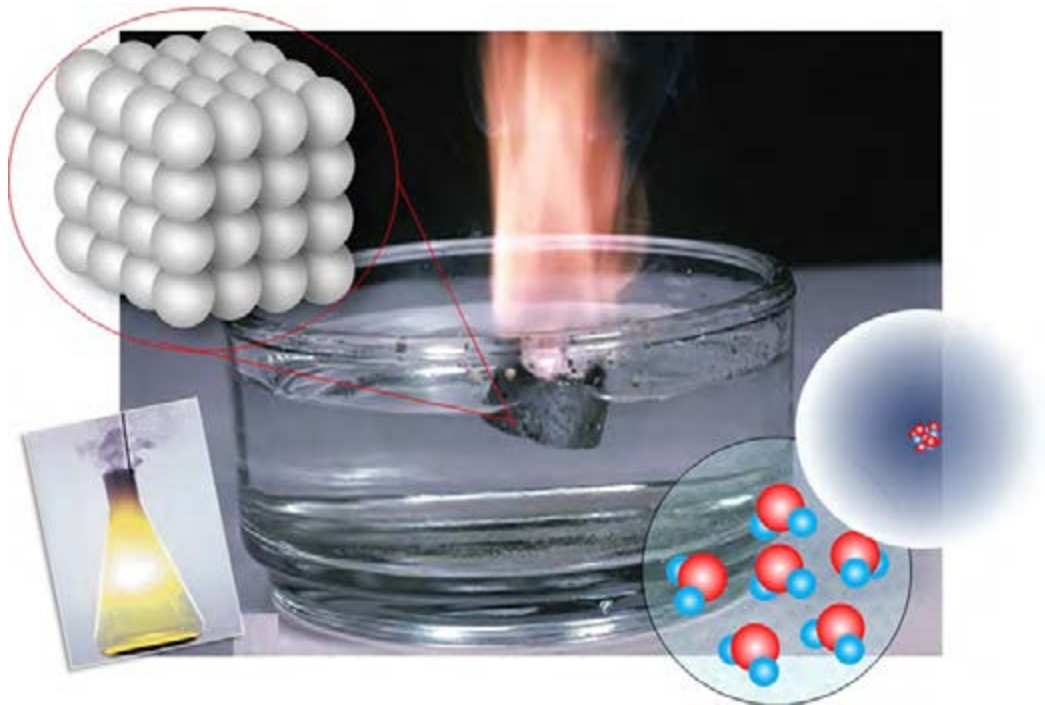

پودمان اول

ساختار اتم و مفاهیم پایه شیمی

«آتُونِي زُبْرَ الْحَدِيدِ حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ أَنْفُخُوا حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا:»
برای من قطعه‌های [بزرگ] آهن بیاورید [و در شکاف این دو کوه بریزید، پس آوردند و ریختند] تا زمانی که میان آن دو کوه را هم‌سطح و برابر کرد، گفت: [در کوره‌ها] بدمید تا وقتی که آن [قطعه‌های آهن] را چون آتش سرخ شده کرد. گفت: برایم مس گداخته شده بیاورید تا روی آن بریزم.»

سورة كهف، آية ٩٦

اتم‌ها چگونه‌اند؟

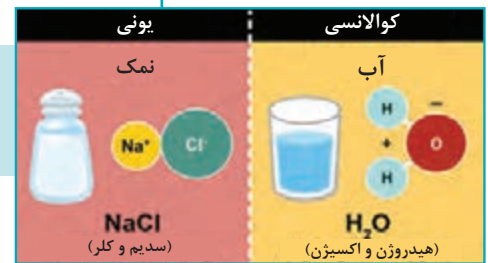
چرا اتم‌ها تمایل دارند با هم واکنش دهند؟

سیمای پودمان

شایستگی ۱: تجزیه و تحلیل ساختار و ارتباط اتم با ماده

شایستگی ۲: تجزیه و تحلیل مفهوم پیوند شیمیایی و دلیل تشکیل پیوند شیمیایی بین اتم‌ها

شیمی از علوم پایه و بنیادین به شمار می‌رود و به مطالعه و بررسی ساختار، خواص و دگرگونی ماده در طی فرایندهای شیمیایی می‌پردازد.

کوشش‌های نخستین بشر برای درک طبیعت مواد و بیان چگونگی دگرگونی آنها ناموفق بود. اندک‌اندک کوشش‌ها برای تبدیل مواد کم‌ارزش به مواد ارزشمند چون زروسیم، به پیدایش دانش کیمیاگری منجر گردید. هر چند در ظاهر، دانش کیمیاگری به خواص اصلی خود نرسید، اما دستاوردهای کیمیاگران در این راه به اندوخته‌های گران‌بهای تبدیل گردید که پایه‌گذار علم شیمی شد و مقدمه‌ای برای شناسایی ساختار ماده به حساب می‌آید. علم شیمی تقریباً از ابتکارات مسلمانان است، زیرا مشاهده دقیق و تجربه علمی و ثبت نتایج را آنها وارد میدان علم کردند. امروزه می‌دانیم که در واکنش‌های شیمیایی نمی‌توان ماهیت عنصرها را تغییر داد ولی به کمک آنها می‌توان اتم عنصرها را به شکل‌های گوناگونی به هم متصل کرد و موادی با ویژگی‌های بهتر و دلخواه ساخت. بی شک بدون شناخت ماده و اتم درک درستی از علم شیمی نخواهیم داشت.

در حدود سال ۲۰۰ هجری شمسی دانشمند و فیلسوف ایرانی جابر بن حیان که او را «پدر علم شیمی» نیز می‌نامند و از شاگردان امام جعفر صادق (ع) بوده است، یک رویکرد منظم و همراه با آزمایش را معرفی کرد. تحقیقات او بر خلاف کیمیاگران یونانی و مصری که بیشتر تنها در ذهن خود به تفکر می‌پرداختند، در آزمایشگاه صورت می‌گرفت. او وسیله‌ای به نام انبلیق اختراع کرد و با آن مواد شیمیایی را بررسی می‌کرد. از کارهای جابر بن حیان تفاوت قائل شدن میان اسید و باز و ساخت صدها دارو بود.

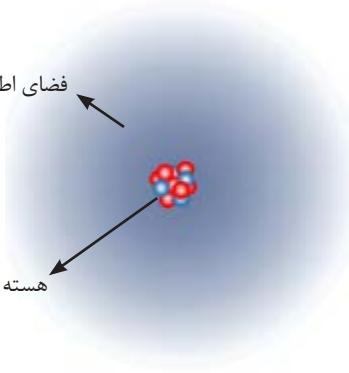
مروری بر ساختمان اتم

در علوم تجربی آموختید مواد موجود در طبیعت از ذرات بسیار کوچکی به نام اتم تشکیل شده‌اند. یونانیان باستان باور داشتند که چیزی کوچک‌تر از اتم نمی‌تواند وجود داشته باشد، بنابراین نام اتموس را که به معنای تجزیه‌ناپذیر است بر آن نهادند. اتم‌ها می‌توانند به صورت تنها یا در اتصال با اتم‌هایی مانند خودشان و یا دیگر اتم‌ها در مولکول‌ها و ترکیب‌های یونی و جامدهای کووالانسی وجود داشته باشند. تحقیقات دانشمندان ثابت کرد که اتم‌ها تجزیه‌پذیر هستند و از ذرات کوچک‌تری ساخته شده‌اند (ذرات بنیادی اتم، الکترون، پروتون و نوترون هستند). هر اتم شامل دو بخش اصلی هسته و فضای پیرامون هسته است (شکل ۱). هسته در مرکز فضای اتم بوده و پروتون و نوترون را در خود جای داده است و با اینکه اندازه‌ای بسیار کوچک‌تر از اتم دارد، تعیین‌کننده جرم اتم است. الکترون‌ها در اطراف هسته قرار دارند و چگونگی قرار گرفتن آنها در اطراف هسته رفتار شیمیایی اتم را تعیین می‌کند.

فضای اطراف هسته شامل الکترون‌ها

هسته شامل پروتون‌ها و نوترون‌ها

شکل ۱. اتم از هسته و فضای اطراف هسته تشکیل شده است.

آنچه امروز از ساختار اتم می‌دانیم حاصل تلاش تعداد بسیار زیادی از دانشمندان با گستره زمانی بیشتر از ۲۵۰۰ سال است. در این مدت مدل‌های متفاوتی، از مدل اتمی دالتون تا مدل امروزی اتم، برای معرفی اتم ارائه شده است.

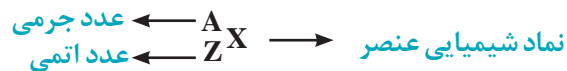
نماد شیمیایی عناصر

به ماده‌ای که اتم‌های آن از یک نوع باشند عنصر گفته می‌شود. برای نشان دادن هر عنصر از نماد شیمیایی آن، که یک یا دو حرف انگلیسی است استفاده می‌شود. همواره حرف اول در نماد شیمیایی، بزرگ و حرف دوم کوچک نوشته می‌شود. مثلاً C نماد عنصر کربن و Ca نماد عنصر کلسیم است. نماد برخی از عناصر در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. نام و نماد شیمیایی برخی از عناصرها

نام لاتین	نماد	نام	نام لاتین	نماد	نام
Ferrum	Fe	آهن	Aluminum	Al	آلمینیوم
Silisium	Si	سیلیسیم	Carbon	C	کربن
Sulfur	S	گوگرد	Calcium	Ca	کلسیم
Germanium	Ge	ژرمانیم	Hydrogen	H	هیدروژن
Nitrogen	N	نیتروژن	Helium	He	هلیوم
Natrium	Na	سدیم	Oxygen	O	اکسیژن

شیمی دان‌ها نماد هر اتم را به صورت زیر نشان می‌دهند:

عدد اتمی (Z) تعداد پروتون‌های موجود در هسته اتم را نشان می‌دهد و از مجموع تعداد پروتون‌ها و تعداد نوترون‌های هسته اتم، **عدد جرمی (A)** محاسبه می‌شود:

$$\text{تعداد نوترون‌ها (N)} + \text{تعداد پروتون‌ها (Z)} = \text{عدد جرمی (A)}$$

برای نمونه، اتم عنصر آلومینیوم را به صورت ${}^{27}_{13}\text{Al}$ نشان می‌دهند و این مفهوم را دارد که در این اتم ۱۳ پروتون وجود دارد و چون عدد جرمی آن ۲۷ است، ۱۴ نوترون نیز در هسته آن وجود دارد.

$$\text{Al عدد جرمی} = ۲۷ = ۱۴ \text{ نوترون} + ۱۳ \text{ پروتون}$$

چرا عدد اتمی (Z) هر اتم، علاوه بر اینکه تعداد پروتون‌ها را نشان می‌دهد، می‌تواند نشان دهندهٔ تعداد الکترون‌ها نیز باشد؟

ایزوتوپ (هم‌مکان)

تمام اتم‌های یک عنصر، تعداد پروتون و بنابراین عدد اتمی یکسانی دارند. اما برخی از اتم‌های یک عنصر، تعداد نوترون متفاوتی دارند. به اتم‌های یک عنصر که عدد اتمی برابر و عدد جرمی متفاوت دارند، ایزوتوپ‌های آن عنصر گفته می‌شود. ایزوتوپ‌های یک عنصر در خواص شیمیایی یکسان و در خواص فیزیکی وابسته به جرم، متفاوت هستند.

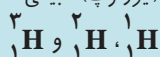
مثلاً ایزوتوپ‌های آهن ${}^{56}_{26}\text{Fe}$ و ${}^{59}_{26}\text{Fe}$ در واکنش پذیری و خاصیت مغناطیسی مشابه و در چگالی تفاوت دارند.

رادیوایزوتوپ

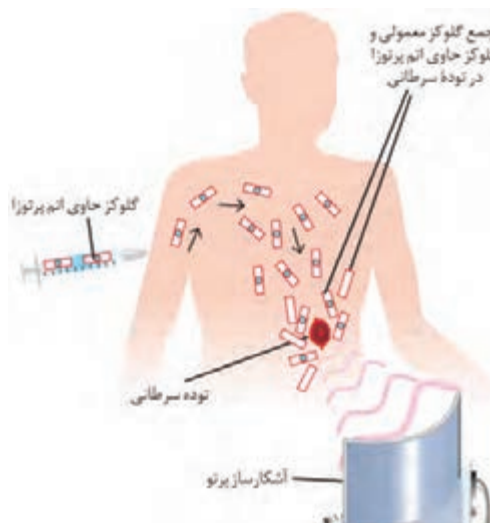

برخی از ایزوتوپ‌ها ناپایدارند و طی واکنش‌هایی معروف به واکنش‌های هسته‌ای که شامل نشر پرتو است، به اتم‌های دیگری تبدیل می‌شوند. به این ایزوتوپ‌های ناپایدار رادیو ایزوتوپ یا ایزوتوپ‌های رادیواکتیو گفته می‌شود. در نتیجهٔ واکنش‌های هسته‌ای و نشر پرتو (پرتوآیی)، هستهٔ ایزوتوپ تغییر می‌کند و ایزوتوپ به اتم دیگری (اتم‌ی از همان عنصر یا عنصر دیگر) که پایدارتر است، تبدیل می‌شود.

عنصر هیدروژن دارای ۳ گونه اتم (ایزوتوپ) طبیعی است که با نمادهای

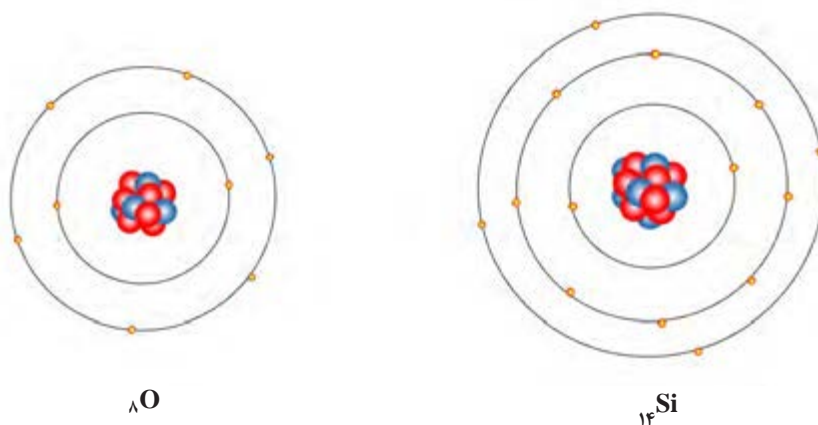
نشان داده می‌شوند. این اتم‌ها به ترتیب پروتیم، دوتریم و تریتم نامیده می‌شوند. تریتم ایزوتوپ پرتوزا است. آب سنگین که بیشترین استفاده را در نیروگاه‌های هسته‌ای دارد، آبی است که هیدروژن‌های آن از نوع دوتریم (هیدروژن سنگین) باشد. کشور ما هم از جمله کشورهایی است که به فناوری تولید آب سنگین دست یافته‌است.

شکل ۲. از گلوکز نشان‌دار برای شناسایی توده سرطانی استفاده می‌شود. این ماده در پزشکی ماده حاجب نام دارد.

نحوه توزیع الکترون‌ها در اتم

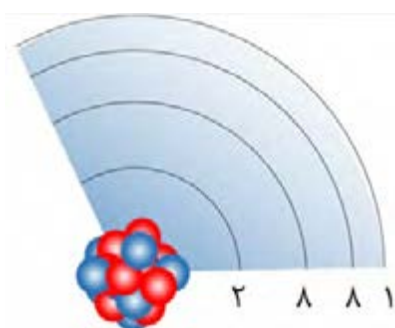
در علوم تجربی خوانندید مطابق با مدل اتمی بور، الکترون‌ها در مدارهایی به دور هسته می‌چرخند. هر یک از مدارها انرژی مشخصی دارد که با افزایش فاصله از هسته مقدار آن افزایش می‌یابد. هر مدار با عدد صحیحی که با n نمایش داده می‌شود ($n = 1, 2, \dots$) مشخص می‌گردد. در مدل‌های اتمی جدیدتر، از مفهوم لایه الکترونی به جای مدار استفاده می‌شود. هر لایه تعداد مشخصی الکترون را می‌تواند در خود جای دهد (گنجایش الکترونی). گنجایش هر لایه از رابطه $2n^2$ به دست می‌آید که n شماره لایه الکترونی را نشان می‌دهد. در اولین لایه حداکثر ۲ الکترون و در لایه دوم حداکثر ۸ الکترون می‌تواند قرار گیرد. اتم عنصر اکسیژن (O) دارای ۸ الکترون است، پس ۲ الکترون در لایه اول و ۶ الکترون دیگر در لایه دوم قرار گرفته‌اند. در اتم سیلیسیم (Si) لایه سوم هم دارای ۴ الکترون است (شکل ۳).

شکل ۳. آرایش الکترون‌ها در اتم‌های سیلیسیم و اکسیژن

در یک تعریف جامع و دقیق‌تر، به الکترون‌هایی از اتم که امکان شرکت در واکنش شیمیایی را دارند الکترون‌های ظرفیتی یا والانس گفته می‌شود.

به بیرونی‌ترین لایه الکترونی اتم که دارای الکترون است لایه ظرفیت یا لایه والانس گفته می‌شود و در اتم‌هایی با عدد اتمی ۲۰ یا کمتر و اتم‌هایی که لایه قبل از لایه آخر آنها کامل شده باشد، به الکترون‌های لایه ظرفیت، الکترون‌های ظرفیت یا الکترون‌های والانس می‌گویند. براساس یک قاعده کلی، لایه ظرفیت اتم‌ها حداکثر ۸ الکترون می‌تواند داشته باشد. اگر چه لایه سوم می‌تواند تا ۱۸ الکترون داشته باشد ولی هرگز قبل از اینکه لایه چهارم ۲ الکترون بگیرد بیش از ۸ الکترون نمی‌پذیرد. براین اساس چگونگی قرار گرفتن الکترون‌ها (آرایش الکترونی) در اتمی مانند پتاسیم (K) به صورت نشان داده شده در شکل ۴ است که می‌توانیم آن را به صورت زیر نمایش دهیم:

شکل ۴. آرایش الکترون‌ها در اتم پتاسیم

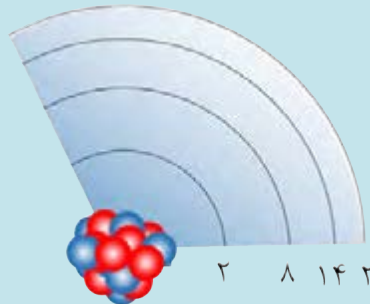

دیمتری ایوانوویچ مندلیف (۱۸۳۴-۱۹۰۷)، شیمی‌دان و معلم شیمی روسی در سال ۱۸۷۱ برای نخستین بار به قانون تناوبی پی برد. در جدول مندلیف عناصر براساس افزایش جرم اتمی کنار هم قرار گرفته بودند. بعد از کشف پروتون و معرفی عدد اتمی، جدول تناوبی عناصرها براساس افزایش عدد اتمی تنظیم شد.

چگونگی قرار گرفتن الکترون‌ها (آرایش الکترونی) در اتم آهن (${}_{26}\text{Fe}$) را بنویسید.

پاسخ:

در اتم آهن ۲۶ الکترون وجود دارد که به ترتیب ۲ و ۸ تا آنها در لایه‌های ۱ و ۲ قرار دارند. طبق قاعده ذکر شده، بعد از قرار گرفتن ۸ الکترون در لایه سوم، ۲ الکترون در لایه چهارم قرار می‌گیرد و سپس باقی الکترون‌ها (۶ الکترون دیگر) به لایه سوم اضافه می‌شوند. پس در لایه‌های ۱، ۲، ۳ و ۴ اتم آهن به ترتیب ۲، ۸، ۱۴ و ۲ الکترون قرار دارد.

چگونگی قرار گرفتن الکترون‌ها در اتم‌های عناصر گوگرد (${}_{16}\text{S}$)، روی (${}_{30}\text{Zn}$) و آرسنیک (${}_{33}\text{As}$) را تعیین کنید.

جدول تناوبی عناصر

عناصرها خواص متفاوتی دارند. این تفاوت‌ها تصادفی و بی‌نظم نیست بلکه بسته به عدد اتمی به صورت منظم و با ترتیب خاصی تغییر می‌کند. به روند تغییر خواص اتم‌ها براساس عدد اتمی **قانون تناوبی عناصر** گفته می‌شود.

وقتی عناصرها براساس افزایش عدد اتمی کنار هم چیده شوند، بسیاری از خواص آنها به صورت دوره‌ای تکرار می‌شود. از قراردادن عناصرهای دارای خواص مشابه در یک ستون جدولی به دست می‌آید که **جدول تناوبی عناصر** نامیده می‌شود و امروزه به طور گسترده‌ای مورد استفاده دانش پژوهان قرار می‌گیرد.

از آنجا که رفتار شیمیایی هر عنصر را آرایش الکترونی آن عنصر تعیین می‌کند، مهم‌ترین ویژگی جدول تناوبی تشابه آرایش الکترونی عناصری است که در یک ستون قرار می‌گیرند. به ستون‌های جدول تناوبی گروه گفته می‌شود و عناصرهای هر گروه را هم خانواده می‌گویند. به ردیف‌های جدول تناوبی دوره یا تناوب گفته می‌شود. جدول تناوبی امروزی دارای ۱۸ گروه و ۷ دوره است. برخی از گروه‌های جدول تناوبی نام ویژه‌ای دارند، مثلاً گروه ۱ جدول را **گروه فلزهای قلیایی**، گروه ۲ را **فلزهای قلیایی خاکی**، عناصر گروه ۱۷ را **هالوژن‌ها** و عناصر گروه ۱۸ را **گازهای نجیب** می‌گویند.

عناصر براساس شماره لایه بیرونی در یکی از ۷ دوره یا تناوب جدول قرار گرفته‌اند. عناصری که در یک تناوب قرار گرفته‌اند، تعداد لایه الکترونی یکسانی دارند.

ضمن یک فعالیت گروهی جدول زیر را کامل و آرایش الکترونی عناصر داده شده را مقایسه کنید. پس از کامل کردن جدول به این سؤال پاسخ دهید: به نظر شما کدام عناصر در یک ستون جدول قرار می‌گیرند؟ پاسخ خود را با پاسخ گروه‌های دیگر مقایسه کنید. آیا به پاسخ‌های مشابهی دست یافتید؟

نام عنصر	نماد	آرایش الکترونی	تعداد الکترون در لایه ظرفیت
لیتیم	${}^3\text{Li}$	${}^3\text{Li}: (2) 1$	۱
بریلیم	${}^4\text{Be}$		
سدیم	${}^{11}\text{Na}$		
منیزیم	${}^{12}\text{Mg}$		
بور	${}^5\text{B}$		
آلومینیوم	${}^{13}\text{Al}$		

عنصر فسفر (${}^{15}\text{P}$) با کدام عنصرهای زیر هم خانواده است؟
 نیتروژن (${}^7\text{N}$)، کربن (${}^6\text{C}$)، منیزیم (${}^{12}\text{Mg}$)، آرسنیک (${}^{33}\text{As}$)
 پاسخ:
 ابتدا آرایش الکترونی فسفر و تعداد الکترون‌های لایه ظرفیت عناصر داده شده را تعیین می‌کنیم:

۵ الکترون در لایه ظرفیت ${}^7\text{N}: (2) 5$ ۵ الکترون در لایه ظرفیت ${}^{15}\text{P}: (2) 8) 5$
 ۲ الکترون در لایه ظرفیت ${}^{12}\text{Mg}: (2) 8) 2$ ۴ الکترون در لایه ظرفیت ${}^6\text{C}: (2) 4$
 ۵ الکترون در لایه ظرفیت ${}^{33}\text{As}: (2) 8) 18) 5$

چون عناصری که آرایش الکترونی لایه ظرفیت یکسانی دارند، خواص شیمیایی مشابهی نیز دارند و در یک گروه از جدول هستند پس فسفر با آرسنیک و نیتروژن هم گروه است.

بر اساس تشابه آرایش الکترونی و خواص شیمیایی کدام عنصرهای زیر هم خانواده‌اند؟
لیتیم (Li)، آلومینیوم (Al)، بور (B)، سدیم (Na)، پتاسیم (K)

دسته بندی عناصر

در طبیعت، حدود ۹۱ عنصر از عناصر جدول تناوبی یافت می‌شوند که می‌توانیم آنها را از جنبه‌های گوناگون مثل حالت فیزیکی (جامد، مایع و گاز) و خاصیت فلزی (فلز، شبه فلز و نافلز) دسته‌بندی کنیم (شکل ۵).

۳ Li	لیتیم
۱۱ Na	سدیم
۱۹ K	پتاسیم
۳۷ Rb	روبییدیم
۵۵ Cs	سزیم
۸۷ Fr	فرانسیم

شکل ۵. تصویر برخی از عناصر در حالت خالص

فلزات گروه ۱ معروف به فلزهای قلیایی (دارای ۱ الکترون در لایه ظرفیت). همگی فلزهایی بسیار واکنش پذیر و نرم هستند که در آزمایشگاه زیر نفت نگهداری می‌شوند. (چرا؟)

فلزها: حدود ۹۰ درصد عناصر فلز هستند. فلزها برای شرکت در واکنش‌های شیمیایی تمایل به از دست دادن الکترون دارند و خواصی مانند رسانایی الکتریکی و گرمایی، سطح براق، چکش‌خواری و شکل‌پذیری از ویژگی‌های بارز این دسته از عناصر است.

نافلزها: این دسته از عناصر معمولاً در واکنش‌های شیمیایی تمایل به دریافت الکترون دارند و معمولاً برای جریان برق و گرما رسانای خوبی نیستند. آنها برخلاف فلزها در حالت جامد شکننده‌اند و سطح براقی ندارند. اکثر نافلزها حالت گازی دارند، مانند گازهای نجیب، اکسیژن، هیدروژن، فلوئور، کلر.

در جدول صفحه بعد، کاربردهایی برای عناصر جدول تناوبی ذکر شده است. کاربرد کدام یک از عناصر جدول را می‌دانید؟/ نمی‌دانید؟

در بین عنصرهای موجود در طبیعت، دو عنصر حالت فیزیکی مایع دارند. عنصر جیوه تنها فلز مایع و عنصر برم تنها نافلز مایع است.

جدول تناوبی عناصر

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
Li لیتیم	Be بریلیم	B بور	C کربن	N نیتروژن	O اکسیژن	F فلور	Ne نئون	Na سدیم	Mg منگنز	Al آلومینیم	Si سیلیسیم	P فسفر	S کبریت	Cl کلر	Ar آرگون	K پتاسیم	Ca کلسیم
۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
K پتاسیم	Ca کلسیم	Sc سکاندیم	Ti تیتانیوم	V وانادیوم	Cr کروم	Mn منگنز	Fe آهن	Co کوبلت	Ni نیکل	Cu مس	Zn روی	Ga گالیم	Ge جرمانیم	As آرسنیک	Se سلنیم	Br بروم	Kr کریپتون
۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴
Rb روبریدیم	Sr سزیم	Y یتریم	Zr زیرکون	Nb نیوبیم	Mo مولیبدن	Tc تکنسیم	Ru روترنیم	Rh رئذیم	Pd پالادیوم	Ag نقره	Cd کادمیوم	In این	Sn سیسمن	Sb سنت	Te تلور	I یود	Xe کسین
۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲
Rb روبریدیم	Sr سزیم	La لاانتیم	Ce سریس	Pr پرمیتراس	Nd نیودیم	Pm پرمیتراس	Sm ساماریوم	Eu یورپوم	Gd گادولیم	Tb تربیم	Dy دیسم	Ho هولمیوم	Er ئیربیوم	Tm تیم	Yb یتریوم	Lu لونتیم	Hf هافنیم
۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰
Hf هافنیم	Ta تانگستن	W ولفرام	Re رنیوم	Os اوسمیوم	Ir ایر	Pt پلاتین	Au طلا	Hg جیوه	Tl تالیوم	Pb سرب	Bi بیزم	Po پولونیم	At آستات	Rn رادیواکتیو	Fr فرانسیم	Ra رادیواکتیو	Ac اکتیو
۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۶	۱۰۷	۱۰۸
Rf رفرمدیم	Db دبلیوم	Sg سگنرم	Bh بهریم	Hs هسزیم	Mt میتنرم	Ds دسیتم	Rg رگولوم	Cn کرنوم	Nh نیوم	Fl فلوروم	Mc مکسوم	Lv لویورم	Ts تسیوم	Og اوسمیوم	Lr لوتازیوم	109	110
۱۱۱	۱۱۲	۱۱۳	۱۱۴	۱۱۵	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۸	۱۱۹	۱۲۰	۱۲۱	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸
Cs سزیم	Ba باریم	La لاانتیم	Ce سریس	Pr پرمیتراس	Nd نیودیم	Pm پرمیتراس	Sm ساماریوم	Eu یورپوم	Gd گادولیم	Tb تربیم	Dy دیسم	Ho هولمیوم	Er ئیربیوم	Tm تیم	Yb یتریوم	Lu لونتیم	Hf هافنیم
۱۲۹	۱۳۰	۱۳۱	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۴	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۹	۱۴۰	۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶
Cs سزیم	Ba باریم	La لاانتیم	Ce سریس	Pr پرمیتراس	Nd نیودیم	Pm پرمیتراس	Sm ساماریوم	Eu یورپوم	Gd گادولیم	Tb تربیم	Dy دیسم	Ho هولمیوم	Er ئیربیوم	Tm تیم	Yb یتریوم	Lu لونتیم	Hf هافنیم
۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰	۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰	۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴
Lr لوتازیوم	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125

- راهنمای جدول
- گرمای قیمت
 - گاز
 - مایع
 - جامد ناقل
 - فلز
 - آرگانیک (زیستی)
 - رادپواکتیو (پرتوزا)

شکل ۶. سیلیسیم شبه فلزی است که ظاهری براق مانند فلزات دارد ولی نیمه رسانا محسوب می‌شود.

شبه فلزها: عنصرهایی هستند که برخی از ویژگی‌های فلزات و برخی از خواص نافلزات را دارند. برای مثال، عنصر سیلیسیم با اینکه شکننده است اما سطحی درخشان دارد و نیمه‌رسانا محسوب می‌شود (شکل ۶).

تحقیق کنید

برای عنصرهای فلزی (آلومینیوم، مس، طلا و ...)، نافلزی (کربن، هیدروژن، فسفر، نیتروژن و ...) و شبه‌فلزها (سیلیسیم و ...) کاربردهایی را بیابید و با سایر هم‌کلاسی‌های خود در ارتباط با کاربردهای این عناصر گفت‌وگو کنید.

عناصرها در صنعت

خواص فلزها، آنها را برای ساختن انواع لوازم، بسیار سودمند می‌کند. مخلوط دو یا چند فلز که آلیاژ گفته می‌شود (گاهی شامل نافلز هم می‌شود) نیز به‌طور گسترده‌ای در صنعت مورد استفاده قرار می‌گیرد. به‌عنوان نمونه، فولاد آلیاژی از آهن و کربن است. کربن، استحکام آهن را افزایش می‌دهد. فولاد نرم، تنها شامل آهن و کربن است. اگر نیکل و کروم به آلیاژ اضافه شوند فولاد زنگ‌نزن ساخته می‌شود.

عناصر جدید جدول تناوبی

عناصر ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۱۷ و ۱۱۸ که به تازگی با تلاش دانشمندان معرفی شده‌اند به تأیید اتحادیه جهانی شیمی محض و کاربردی موسوم به آیوپاک^۱ (IUPAC) رسیده است و به این ترتیب ردیف هفتم جدول تناوبی را کامل کرده‌اند. تا پیش از این، از ۱۱۸ خانه جدول تناوبی، ۱۱۴ عنصر به صورت رسمی از سوی IUPAC پذیرفته و نام‌گذاری شده بودند، اما چهار عنصر دیگر مورد تأیید رسمی قرار نگرفته بودند.

عناصرهای جدید در محیط‌های آزمایشگاهی ساخته شده‌اند و آنها را در دسته عناصر فوق سنگین قرار می‌دهند. خاصیت بالای رادیواکتیو و ناپایداری از جمله ویژگی‌های این عناصر اعلام شده که گفته می‌شود تنها چند میلی ثانیه طول می‌کشد تا به عناصر دیگر تبدیل شوند.

بیشتر بدانید

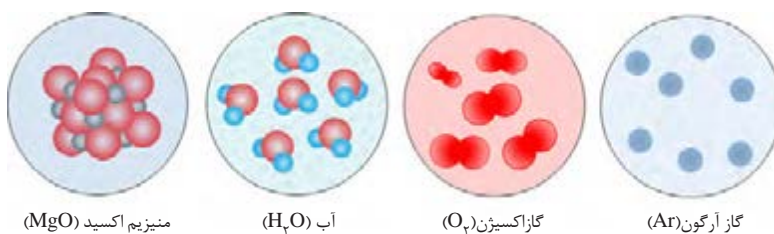
اتصال اتم‌ها به هم

اتم‌های اغلب عناصرها در پیوند با سایر اتم‌ها وجود دارند و به صورت تک اتمی (اتم‌های تنها) در طبیعت یافت نمی‌شوند. برای مثال عنصر اکسیژن به صورت مولکول‌های دو اتمی در گاز اکسیژن (O_2) و یا در ترکیب‌های گوناگون، مانند آب (H_2O)، منیزیم اکسید (MgO) و ...، به صورت پیوند شده با دیگر اتم‌ها وجود دارد.

اتم‌ها برای پایدار شدن و رسیدن به آرایش الکترونی مشابه با گاز نجیب در واکنش‌های شیمیایی شرکت می‌کنند. تمایل هر عنصر برای شرکت در واکنش شیمیایی، فعالیت شیمیایی آن عنصر را تعیین می‌کند.

چرا اتم‌ها تمایل دارند با یکدیگر پیوند شیمیایی تشکیل دهند؟

گازهای نجیب به صورت تک اتمی در طبیعت یافت می‌شوند (به عنوان مثال گاز آرگون از اتم‌های تنها آرگون تشکیل شده است) (شکل ۷) که بیانگر پایداری اتم آنهاست. دلیل پایداری را باید در آرایش الکترونی خاص این عناصر جستجو کرد. بررسی آرایش الکترونی گازهای نجیب نشان می‌دهد که در لایه ظرفیت همه آنها (به جز هلیم که تنها ۲ الکترون دارد) ۸ الکترون وجود دارد. پس داشتن ۸ الکترون در لایه بیرونی معیاری برای پایداری اتم است و اتم‌ها تلاش می‌کنند تا با تشکیل پیوند شیمیایی با دیگر اتم‌ها به چنین آرایش الکترونی دست یابند و پایدار شوند (قاعده هشتایی).

شکل ۷. اتم‌های آرگون به صورت تک اتمی در طبیعت وجود دارند ولی اتم‌های عنصر اکسیژن در پیوند با سایر اتم‌ها در طبیعت یافت می‌شوند.

${}^2\text{He}$ هلیم
${}^{10}\text{Ne}$ نئون
${}^{18}\text{Ar}$ آرگون
${}^{36}\text{Kr}$ کریپتون
${}^{54}\text{Xe}$ زنون
${}^{86}\text{Rn}$ رادون

گروه ۱۸ جدول تناوبی، معروف به گازهای نجیب. تاکنون ترکیب پایداری از هلیم، نئون شناخته نشده است.

پیوندهای شیمیایی

همان‌طور که گفته شد، اتم‌های اغلب عناصرها برای رسیدن به آرایش الکترونی مشابه با آرایش الکترونی گاز نجیب و پایدار شدن، به یکدیگر متصل می‌شوند. شیوه اتصال اتم‌ها به یکدیگر را "پیوند شیمیایی" می‌گویند.

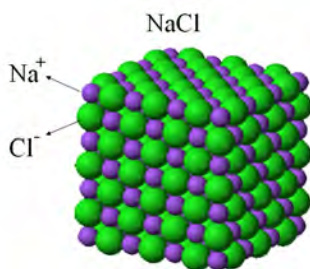
سدیم ($_{11}\text{Na}$) و سایر عناصر گروه ۱ (فلزهای قلیایی) به شدت واکنش پذیر هستند و فعال ترین فلزهای جدول تناوبی محسوب می شوند. از طرف دیگر فلوئور ($_{9}\text{F}$) و سایر عناصر گروه ۱۷ (هالوژن ها) هم فعالیت شیمیایی بسیار زیادی دارند و واکنش پذیرترین نافلزهای جدول تناوبی به حساب می آیند. با نوشتن آرایش الکترونی سدیم، فلوئور و نئون ($_{10}\text{Ne}$) دلیل واکنش پذیری زیاد فلزهای قلیایی و هالوژن ها را توضیح دهید.

از واکنش فلز منیزیم و گاز اکسیژن، جامد سفیدرنگ منیزیم اکسید تولید می شود. واکنش این دو عنصر به شدت گرماده و با آزاد شدن نور همراه است.

در علوم تجربی خواندید اتم ها از طریق انتقال الکترون و تشکیل پیوند یونی و یا اشتراک گذاری الکترون و تشکیل پیوند کووالانسی پدیدار می شوند.

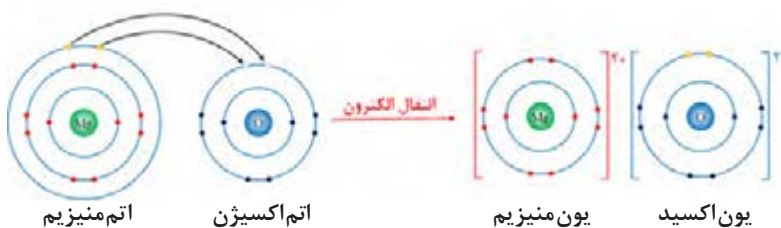

پیوند یونی و ترکیب های یونی

وقتی دو یا چند اتم از طریق انتقال الکترون و تشکیل پیوند یونی به هم متصل می شوند، برخی از اتم ها با از دست دادن الکترون و تبدیل شدن به کاتیون و برخی دیگر با دریافت الکترون و تبدیل شدن به آنیون به پایداری می رسند. جاذبه الکترواستاتیک ایجاد شده بین کاتیون ها و آنیون ها پیوند یونی نام دارد. در علوم تجربی چگونگی مبادله الکترون میان اتم های فلز سدیم و گاز کلر را آموختید. اکنون به سوختن نوار منیزیم در اکسیژن توجه کنید. اتم های منیزیم با از دست دادن ۲ الکترون و تبدیل شدن به کاتیون منیزیم و اتم های اکسیژن با گرفتن ۲ الکترون و تبدیل شدن به آنیون اکسید به یکدیگر متصل شده و ترکیب یونی منیزیم اکسید (MgO) را تولید می کنند (شکل ۸).

یک ترکیب یونی از کنار هم قرار گرفتن منظم تعداد بسیار زیادی کاتیون و آنیون تولید می شود. در واقع یون های با بار مخالف روی هم اثر می گذارند و یکدیگر را می ربایند. ترکیب های یونی در مجموع از نظر بار الکتریکی خنثی هستند. یعنی مجموع بار مثبت کاتیون ها با مجموع بار منفی آنیون ها در ترکیب یونی برابر است.

شکل ۸. انتقال الکترون و تشکیل پیوند یونی بین اتم منیزیم و اتم اکسیژن

در نتیجه انتقال الکترون میان اتم های فلز و نافلز، آنیون و کاتیون ایجاد شده دارای آرایش الکترونی پایدار (۸ الکترون در لایه ظرفیت) می شوند و به صورت پایدار در ترکیب یونی حاصل وجود دارند. برخی از اتم های فلزی با از دست دادن الکترون می توانند به کاتیون تبدیل شوند و در مقابل برخی از اتم های نافلزی با دریافت الکترون به آنیون تبدیل می شوند.

الف) در یک فعالیت گروهی به کمک اعضای گروه، جدول زیر را کامل کنید.

نام عنصر	نماد	آرایش الکترون ها	چگونگی پایدار شدن	آرایش الکترونی یون حاصل
لیتیم	Li	(۱)۲Li	از دست دادن ۱ الکترون و تبدیل شدن به کاتیون با ۱ بار مثبت (Li ⁺)	۲ الکترون در لایه اول ۳Li ⁺ (۲)
کلسیم	Ca	۲۰		۸ الکترون در لایه سوم ۲۰Ca ^{۲+} (۲) (۸) (۸)
نیتروژن	N	۷		
آلومینیوم	Al	۱۳		
اکسیژن	O	۸		
فلوئور	F	۹		

ب) در ترکیب یونی حاصل از اکسیژن و منیزیم چه یون هایی وجود دارد؟
 ج) در ترکیب یونی حاصل از اکسیژن و کلسیم به ازای هر کاتیون چند آنیون وجود دارد؟ چرا؟
 د) در ترکیب یونی حاصل از واکنش فلزهای آلومینیوم و گاز فلوئور چه یون هایی و با چه نسبتی وجود دارد؟

مثال هایی از ترکیبات یونی

sodium chloride NaCl نمک خوراکی
 sodium bicarbonate NaHCO₃ جوش شیرین
 sodium hydroxide NaOH پاک کننده
 sodium hypochlorite NaOCl سفیدکننده

همان طور که از «کار در کلاس» بالا می توان نتیجه گرفت، در ترکیب های یونی تعداد کاتیون ها و آنیون ها به گونه ای است که ترکیب یونی خنثی باشد (تعداد کاتیون ها و آنیون ها ممکن است برابر نباشد). برای نمایش مواد شیمیایی از فرمول شیمیایی استفاده می شود. فرمول شیمیایی ترکیب های یونی نشان دهنده کاتیون و آنیون موجود در ترکیب یونی و ساده ترین نسبت آنها است. در فرمول شیمیایی ترکیب های یونی (از چپ به راست) ابتدا نماد کاتیون و سپس نماد آنیون نوشته می شود و در صورت نیاز از اعدادی در زیر نماد هر یون استفاده می شود که زیروند گفته می شوند و نشان دهنده نسبت یون ها در ترکیب اند. به طور معمول اگر کاتیون و آنیون ترکیب یونی از نظر اندازه بار یکسان باشند در فرمول شیمیایی ترکیب یونی، زیروندی نوشته نمی شود، مانند ترکیب های یونی، NaCl و MgO ...

کاربردهای ترکیب یونی

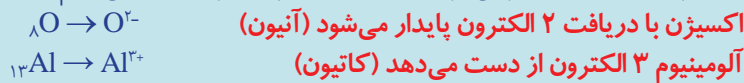
نمونه حل شده

فرمول شیمیایی ترکیب یونی حاصل از اکسیژن (O) و آلومینیوم (Al) را بنویسید.

پاسخ:

ابتدا براساس آرایش الکترونی یون‌های حاصل از هر عنصر را تعیین می‌کنیم:

برای اینکه ترکیب یونی حاصل خنثی باشد به ازای ۲ کاتیون (۶ بار مثبت) باید ۳ آنیون (۶ بار منفی) وجود داشته باشد، پس فرمول شیمیایی ترکیب یونی به صورت Al_2O_3 است. در واقع می‌توان ظرفیت کاتیون را زیروند آنیون و ظرفیت آنیون را زیروند کاتیون قرار داد.

خودرابطه‌یابی

فرمول شیمیایی ترکیب‌های یونی حاصل از فلزها و نافلزهای «کار در کلاس» صفحه قبل را بنویسید.

آزمایش کنید

بررسی رسانایی الکتریکی آب خالص و محلول‌های آن

آب خالص رسانای بسیار ضعیف جریان برق محسوب می‌شود و نمک خوراکی (سدیم کلرید) که ترکیب یونی سفیدرنگی است و شکر نیز جریان برق را از خود عبور نمی‌دهند.

اگر به آب خالص مقداری نمک خوراکی اضافه کنید محلول حاصل جریان برق را به خوبی از خود عبور می‌دهد. در حالی که اگر به آب خالص کمی شکر اضافه کنید همچنان جریان برق را از خود عبور نمی‌دهد! به کمک دبیر خود با طراحی آزمایشی این پدیده را بررسی و مشاهدات خود را تفسیر کنید.

آب خالص منبع تغذیه

بلور نمک

منبع تغذیه

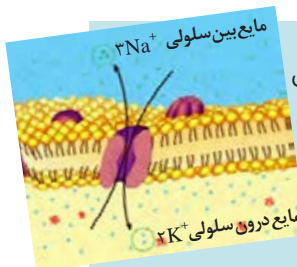

محلول نمک در آب

بیشتر بدانید

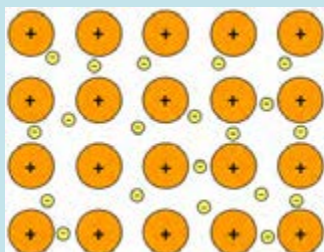
در برخی از ترکیب‌های یونی کاتیون یا آنیون و یا هر دو از چند اتم تشکیل شده‌اند. به این یون‌ها یون چند اتمی گفته می‌شود. یون‌های چند اتمی در واقع گونه‌های چند اتمی دارای بار الکتریکی هستند مانند یون‌های HPO_4^{2-} ، SO_4^{2-} و ...

یون‌ها در بسیاری از فعالیت‌های زیستی موجودات زنده نقش مهمی دارند. برای نمونه، بیرون و درون سلول‌های بدن باید از نظر الکتریکی خنثی باشد. وجود یون‌های پتاسیم (K^+) و هیدروژن فسفات (HPO_4^{2-}) درون سلول و یون‌های سدیم (Na^+) و کلرید (Cl^-) بیرون آن موجب می‌شود که مایع بین سلولی هر دو محیط از نظر الکتریکی خنثی بماند. یون دیگری که در فعالیت‌های زیستی نقش ایفا می‌کند، یون منیزیم (Mg^{2+}) است. این یون در سبزینه گیاهان یافت می‌شود. همچنین، یون منیزیم در سلول‌های عصبی و به هنگام فعالیت‌های ماهیچه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. یون آهن (II) (Fe^{2+}) در ساختار مولکول هموگلوبین وجود دارد و از اجزای اصلی در سیستم انتقال اکسیژن بدن است. یون کلسیم (Ca^{2+}) از اجزای اصلی استخوان‌ها و دندان‌ها است و نقش مهمی در انعقاد خون دارد.

پیوند کووالانسی و مواد مولکولی

پیوند فلزی

فلزها در لایه ظرفیت خود ۱، ۲ و یا ۳ الکترون دارند. این الکترون‌ها سست هستند و به راحتی می‌توانند از یک اتم فلز به اتم دیگر حرکت کنند. در اینجا گفته می‌شود که الکترون‌های لایه ظرفیت فلز غیر مستقرند. بنابراین اتم‌های فلز در جامد فلزی بار مثبت پیدا می‌کنند. به نیروی جاذبه‌ای که بین الکترون‌های غیر مستقر و اتم‌های فلز دارای بار مثبت به وجود می‌آید پیوند فلزی می‌گویند. در واقع الکترون‌های غیر مستقر مانند چسب اتم‌های فلز را کنار هم نگه می‌دارند. بسیاری از ویژگی‌های فلزات مانند رسانایی الکتریکی و گرمایی، جلائی فلزی، قابلیت چکش‌خواری و... به دلیل وجود همین ساختار ویژه آنها است.

وقتی دو اتم نافلز در کنار یکدیگر قرار گیرند (به عنوان مثال وقتی دو اتم فلئور (F) می‌خواهند با هم پیوند تشکیل دهند و گونه F_2 را تولید کنند) هیچ یک از اتم‌ها توانایی دریافت الکترون از اتم مقابل خود را ندارد!

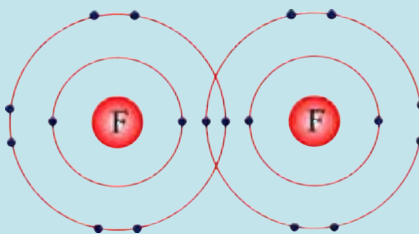
بیندیشید

آرایش الکترونی اتم فلئور (F) را تعیین کنید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

الف) اتم فلئور چگونه به پایداری می‌رسد؟

ب) اتم فلئور در گاز فلئور به صورت پیوند شده با یک اتم فلئور دیگر وجود دارد. با مدل زیر می‌توانیم آرایش الکترونی دو اتم فلئور در گاز فلئور را نشان دهیم. اتم‌های فلئور در گاز فلئور چگونه پایدار شده‌اند؟

درشت مولکول‌ها

برخی مولکول‌ها از تعداد بسیار زیادی اتم ساخته شده‌اند و در نتیجه جرم مولکولی زیادی دارند. این مولکول‌ها درشت مولکول نامیده می‌شوند.

پلیمرها یا بسپارها از جمله درشت مولکول‌ها هستند که از اتصال تعداد زیادی مولکول کوچک که مونومر یا تک‌پار نامیده می‌شوند، ساخته شده‌اند.

سلولز، پشم، پنبه و ابریشم پلیمرهای طبیعی و پلاستیک و تفلون از جمله پلیمرهای مصنوعی هستند.

از پلیمرهای مصنوعی در ساخت قطعات خودرو، مواد ساختمانی، بسته‌بندی مواد غذایی و ... استفاده می‌کنند. هر درشت مولکولی پلیمر نیست، مثل مولکول روغن زیتون.

در علوم تجربی پایه نهم خواندید برخی مواد از کنار هم قرار گرفتن کاتیون و آنیون تشکیل نشده‌اند (مانند گاز کلر، آب، شکر و ...). در چنین موادی اتم‌ها بدون اینکه الکترونی مبادله کنند و به یون تبدیل شوند به هم متصل می‌شوند. در این حالت اتم‌ها به جای انتقال الکترون، از طریق به اشتراک گذاشتن الکترون‌ها به آرایش الکترونی پایدار می‌رسند. به پیوندی که در نتیجه اشتراک الکترون بین دو اتم ایجاد می‌شود **پیوند کووالانسی** گفته می‌شود.

وقتی تعداد مشخصی اتم از طریق پیوند کووالانسی به هم متصل شوند، گونه چند اتمی حاصل که بار الکتریکی ندارد، مولکول نامیده می‌شود. برای نمایش مولکول یک ماده از یک نوع فرمول شیمیایی استفاده می‌شود که علاوه بر نوع اتم‌های سازنده، تعداد دقیق هر نوع اتم در مولکول را نشان می‌دهد؛ به این فرمول شیمیایی **فرمول مولکولی** گفته می‌شود. مانند مولکول اکسیژن (O_2)، آب (H_2O)، متان (CH_4)، کربن‌دی‌اکسید (CO_2)، گلوکز ($C_6H_{12}O_6$) و ...

الف) با کمک اعضای گروه خود جدول زیر را کامل کنید.

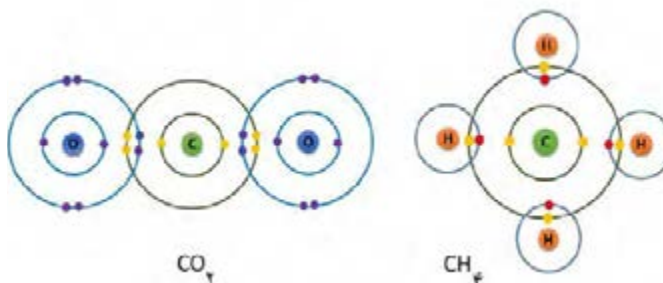
نام ماده شیمیایی	فرمول مولکولی	نوع و تعداد اتم هر عنصر در مولکول	فرمول تجربی
گاز اکسیژن	O_2		
متان	CH_4		
بوتان	C_4H_{10}		
آمونیاک	NH_3		
استیک اسید	$C_2H_4O_2$	اکسیژن: ۲، هیدروژن: ۴، کربن: ۲	CH_2O
فرمالدهید	CH_2O		
فسفریک اسید	H_3PO_4		

ب) تفاوت فرمول شیمیایی مولکولی و تجربی را بنویسید.

ج) آیا موادی وجود دارند که فرمول تجربی یکسانی را داشته باشند؟

محلول آبی برخی از مواد مولکولی مشابه با محلول ترکیب‌های یونی می‌تواند جریان برق را عبور دهد. مانند محلول اسیدها (برای نمونه، محلول HCl) و بازها (برای نمونه، محلول NH_3).

در مولکول متان، ۱ اتم کربن با اشتراک‌گذاری ۴ الکترون لایه ظرفیت خود با ۴ الکترون از ۴ اتم هیدروژن (تشکیل ۴ پیوند کووالانسی) به آرایش الکترونی پایدار می‌رسد. در مولکول کربن دی‌اکسید، اتم کربن با هر اتم اکسیژن ۲ الکترون به اشتراک می‌گذارد (تشکیل پیوند کووالانسی دوگانه) (شکل ۹).

شکل ۹. اشتراک‌گذاری الکترون بین اتم کربن و اتم‌های هیدروژن و اتم‌های اکسیژن.

موادی را که از اجتماع مولکول‌ها ایجاد می‌شوند، **مواد مولکولی** می‌نامند. در مواد مولکولی فقط اتم‌های یک مولکول با هم پیوند کووالانسی دارند و با اتم‌های مولکول‌های دیگر پیوند شیمیایی ندارند. بسیاری از مواد مولکولی (از جمله شکر، اتانول و ...) وقتی در آب حل می‌شوند یون تولید نمی‌کنند و به همین دلیل محلول آنها جریان برق را از خود عبور نمی‌دهد.

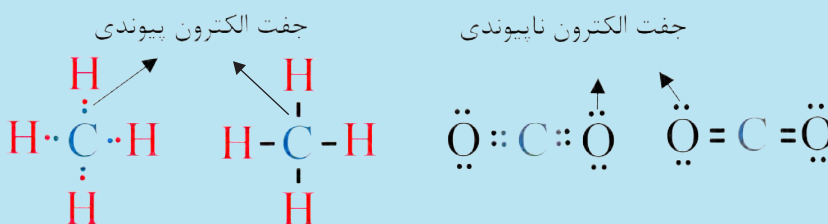

مدل الکترون- نقطه ای اتم‌ها و مولکول‌ها (ساختار لوویس)

برای نمایش مولکول‌ها می‌توان الکترون‌های لایه ظرفیت را به صورت نقطه‌هایی اطراف نماد شیمیایی اتم‌های تشکیل دهنده مولکول نشان داد. جفت الکترون به اشتراک گذاشته شده بین اتم‌ها (جفت الکترون پیوندی) به صورت دو نقطه یا خط تیره بین دو اتم نشان داده می‌شود. به این شیوه نمایش دادن مولکول‌ها، مدل الکترون- نقطه‌ای یا ساختار لوویس گفته می‌شود. در این مدل، الکترون‌های لایه ظرفیت هر اتم در چهار جایگاه اطراف نماد شیمیایی آن عنصر نشان داده می‌شوند. در هر جایگاه حداکثر دو الکترون قرار می‌گیرد. برای تمام اتم‌ها به جز هلیم ابتدا در هر جایگاه یک الکترون قرار می‌گیرد. برای نمونه، اتم‌های کربن، اکسیژن و هیدروژن به ترتیب ۴، ۶ و ۱ الکترون در لایه ظرفیتشان دارند و مدل الکترون- نقطه‌ای این اتم‌ها را به صورت زیر نمایش می‌دهند:

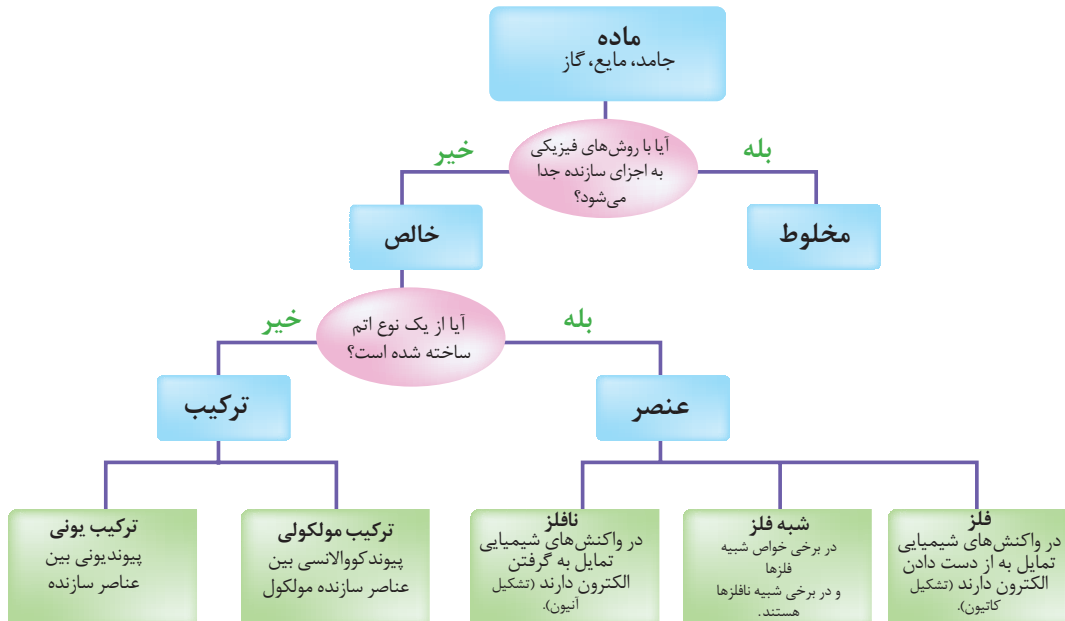
ساختار لوویس مولکول‌های متان و کربن دی‌اکسید به صورت زیر است:

در یک فعالیت گروهی به کمک هم گروهی‌های خود در ارتباط با تفاوت‌های ترکیب‌های یونی و مواد مولکولی تحقیق کنید و نتایج خود را به کلاس ارائه دهید.

آنچه آموختیم در یک نگاه

سدیم کلرید

آب

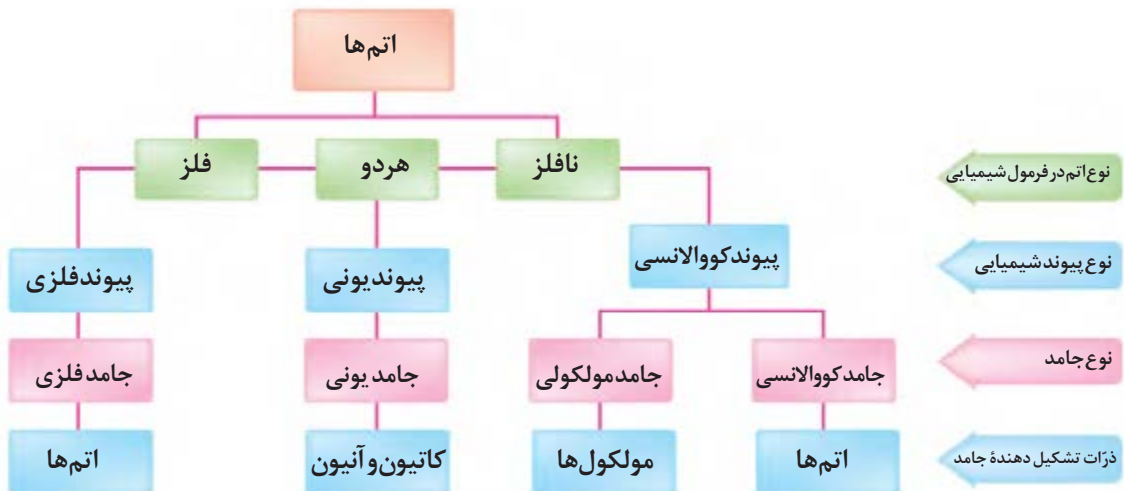
گوگرد

زرمانیوم

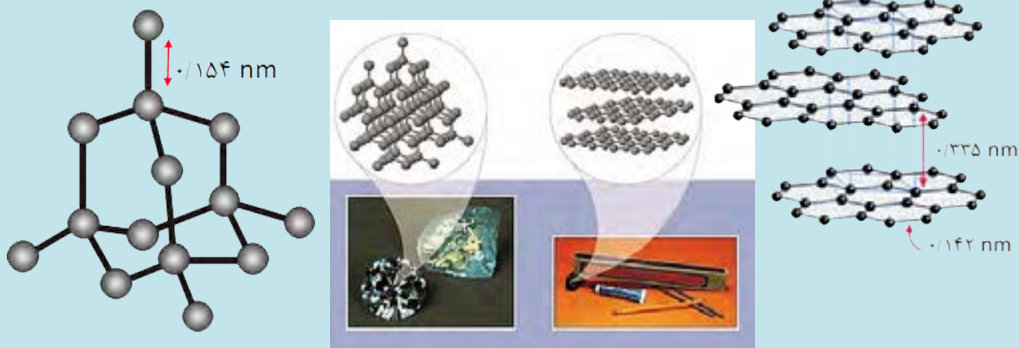
طلا

جامدهای کووالانسی

در برخی از مواد تعداد بسیار زیادی اتم (غیر قابل شمارش!) از طریق پیوندهای کووالانسی به هم متصل می‌شوند و یک شبکه از اتم‌ها را به وجود می‌آورند. به چنین موادی که جامدهای بسیار سخت هستند جامدهای کووالانسی گفته می‌شود. الماس و گرافیت معروف‌ترین جامدهای کووالانسی هستند که از اتم‌های کربن ساخته شده‌اند. در الماس هر اتم کربن به چهار اتم دیگر ساختار هندسی چهار وجهی ایجاد می‌کند. گرافیت برخلاف الماس ساختار لایه لایه دارد. در هر لایه، هر اتم کربن به سه اتم کربن دیگر متصل شده است. پیوندهای موجود در هر صفحه بسیار قوی هستند و از این رو هر صفحه را می‌توان یک مولکول غول‌آسای ورقه‌ای در نظر گرفت. این مولکول‌های صفحه‌ای غول‌آسا به وسیله نیروی بین مولکولی ضعیفی روی هم قرار گرفته‌اند. از این رو به آسانی روی یکدیگر می‌لغزند (گرافیت نرم است!). سختی الماس باعث شده است تا از آن در ساخت مته‌ها و ابزارهای برش صنعتی استفاده شود.

استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان اول

عنوان پودمان	شایستگی‌های مورد انتظار	استاندارد عملکرد (کیفیت)	نتایج مورد انتظار	شاخص تحقق
پودمان ۱: ساختار اتم و مفاهیم پایه شیمی	۱- تجزیه و تحلیل ساختار اتم و ارتباط اتم با ماده ۲- تجزیه و تحلیل مفهوم پیوند شیمیایی و دلیل تشکیل پیوند شیمیایی بین اتم‌ها	به‌کارگیری مدل اتمی بوهر برای رسم ساختار الکترونی اتم‌ها به‌کارگیری مفهوم پیوند یونی و کووالانسی جهت تعیین نوع پیوند شیمیایی بین دو اتم و بررسی کاربرد تأثیر آن بر روی مواد مورد استفاده در زندگی روزمره	بالاتر از حد انتظار	تجزیه و تحلیل ویژگی‌های فیزیکی مواد براساس نوع پیوند شیمیایی، پیش‌بینی تفاوت خواص فیزیکی ایزوتوپ‌های یک عنصر براساس عدد جرمی
			در حد انتظار	رسم ساختار الکترونی اتم‌ها تا عدد اتمی ۲۰ براساس مدل اتمی بوهر، تعیین نوع پیوند شیمیایی بین دو اتم، تعیین گروه و دوره عنصر با استفاده از آرایش الکترونی آن، به‌کارگیری فلز و نافلز و تمیز میان ویژگی‌ها و موارد استفاده در زندگی روزمره، تمیز میان عنصر و ترکیب براساس فرمول شیمیایی آنها، آشنایی با مفهوم الکترون، پروتون و نوترون
			پایین‌تر از حدانتظار	در صورتی که هنرجو تنها بخشی از شاخص‌های در حد انتظار (و نه همه آنها) را محقق نماید. پایین‌تر از حد انتظار ارزشیابی می‌شود.
نمره مستمر از ۵				
شایستگی پودمان (پایین‌تر از حد انتظار، در حد انتظار، بالاتر از حد انتظار)				
نمره پودمان از ۲۰				

پودمان دوم

فرایندهای شیمیایی

«وَلَا لَظِلٌّ وَلَا الْحَرُورُ»

هرگز آفتاب و سایه هم رتبه نباشند.»

سوره فاطر، آیه ۲۱

انرژی گرمایی چه تأثیری بر واکنش‌های شیمیایی دارد؟
چگونه می‌توان سرعت واکنش‌های شیمیایی را تغییر داد؟

سیمای پودمان

شایستگی ۱: به کارگیری مفهوم دما و گرما در موقعیت‌های گوناگون زندگی روزمره و توانایی تجزیه و تحلیل تأثیر دما و گرما بر پدیده‌های طبیعی

شایستگی ۲: تجزیه و تحلیل فرایندهای شیمیایی از نظر مبادله گرما و عوامل مؤثر بر سرعت انجام فرایندهای شیمیایی و به کارگیری آن در استفاده و ایجاد تغییر مطلوب در فرایندهای طبیعی و زندگی روزمره

دانشمندان تا حدود ۳۰۰ سال پیش، دنیای فیزیک و شیمی را جدا از یکدیگر می‌پنداشتند؛ آنها فیزیک را بررسی فرایندهایی می‌دانستند که طی آن ساختار ماده دستخوش دگرگونی نمی‌شود؛ در حالی که شیمی، بررسی فرایندها با تغییر ساختار ماده بود. آزمایش‌های فیزیک‌دانان آشکار ساخت که انرژی در فرایندها و تبدلات از بین نمی‌رود و به وجود نمی‌آید؛ بلکه از شکلی به شکل دیگر درمی‌آید. این نتیجه‌گیری بعدها **قانون پایستگی انرژی** نامیده شد.

چنین پیشرفت‌هایی در دنیای فیزیک، نمی‌توانست بی‌نیاز از دنیای شیمی باشد. به‌طور مثال حدود صد سال بعد دانشمندان پی بردند که منبع بیشتر انرژی‌ها (صرف نظر از انرژی خورشیدی)، واکنش‌های شیمیایی به ویژه سوختن موادی مانند چوب، زغال سنگ، نفت و... است. به این ترتیب فیزیک‌دانان و شیمی‌دان‌ها ضرورت ارتباط دنیای فیزیک و شیمی را دریافتند. یکی از مفاهیم مشترک میان علوم فیزیک و شیمی مفهوم گرما و دما است، این دو مفهوم در انجام فرایندهای شیمیایی نقش عمده ای دارند.

شکل ۱. کاربرد علم ترمودینامیک در زندگی روزانه

با مراجعه به سایت‌ها و منابع معتبر، از کاربردهای علم ترمودینامیک چه نمونه‌هایی می‌توان ذکر کرد؟

تحقیق کنید

دما و گرما

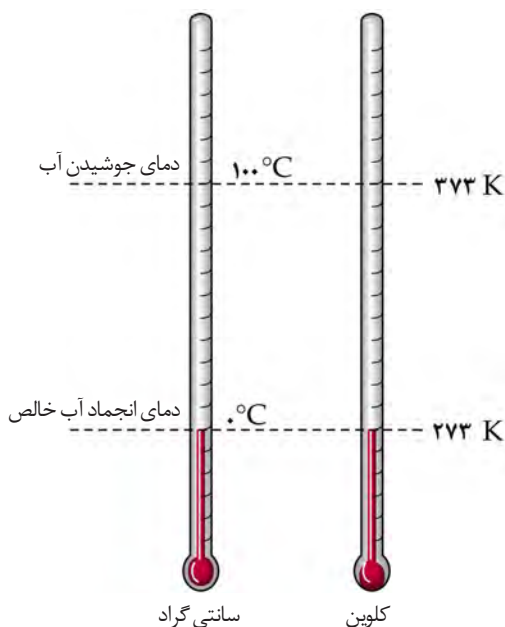
مفهوم دما

دما بیان‌کننده میزان گرمی یا سردی یک جسم است. جسمی که دمای کمتری دارد سردتر احساس می‌شود. بسیاری از خواص مواد به دما وابسته است.

سال ۱۷۱۵ میلادی، فارنهایت دماسنج جیوه‌ای را اختراع نمود که در آن زمان پیشرفت فوق‌العاده‌ای محسوب می‌شد. او برای تعیین درجه صفر، از سرمای زمستان سال ۱۷۰۹ میلادی الهام گرفت و ترکیبی از یخ، آمونیوم کلرید جامد (نشادر) و آب را به کار برد و دمای خون یک شخص سالم را تقریباً ۱۰۰ درجه فارنهایت در نظر گرفت.

با استفاده از **دماسنج** می‌توان میزان گرمی و سردی جسم را اندازه‌گیری کرد. دماسنج‌های جیوه‌ای و الکی رایج‌ترین دماسنج‌ها هستند. این دماسنج‌ها بر مبنای انبساط مایعات کار می‌کنند. تقریباً همهٔ مواد هنگام گرم شدن منبسط می‌شوند. هرگاه دمای محیط اطراف دماسنج افزایش یابد، مایع دماسنج بالا می‌رود و با کاهش دمای محیط، جیوه و الکل به درون محفظهٔ شیشه‌ای باز می‌گردند. امروزه بیشتر از مقیاس سانتی‌گراد (°C) یا سلسیوس برای اندازه‌گیری دما استفاده می‌شود. بسیاری از شیمی‌دانان برای اندازه‌گیری دما از کلوین (K) نیز استفاده می‌کنند. برای تبدیل دمای سانتی‌گراد به کلوین از رابطهٔ زیر استفاده می‌شود:

$$T_k = \theta^{\circ C} + 273/15$$

شکل ۲. مقایسهٔ دمای انجماد و جوشیدن آب در مقیاس کلوین و سانتی‌گراد

الف) دماهای زیر را بر حسب کلوین محاسبه کنید.

-۲۷۳	۲۵	۳۷	۱۰۰	۰	سانتی‌گراد (°C)
					کلوین (K)

کار در کلاس

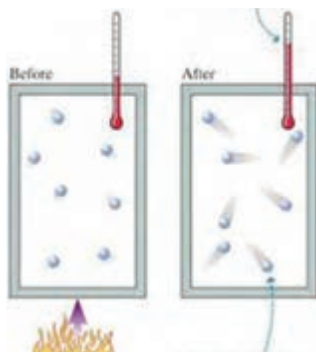

تحقیق کنید

چرا معمولاً از جیوه و الکل برای ساخت دماسنج استفاده می‌شود؟ آیا از آب نیز می‌توان به این منظور استفاده کرد؟ تفاوت عمدهٔ دماسنج‌های جیوه‌ای و الکی چیست؟

دما افزایش می‌یابد

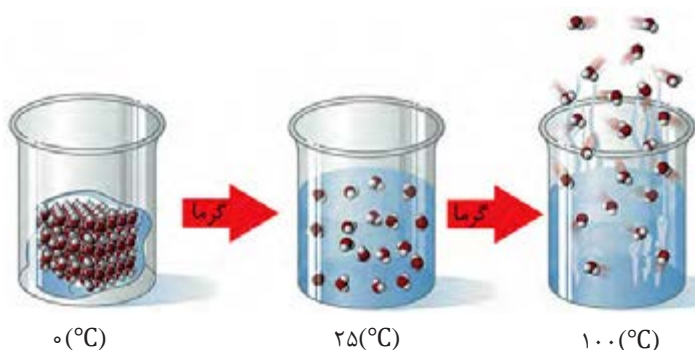

بعد از گرما دادن قبل از گرما دادن

شکل ۳. گرم کردن یک ماده باعث افزایش جنب و جوش ذرات آن می‌شود.

دانشمندان از حدود سه قرن پیش، به مطالعه مفهوم گرما پرداختند. در آن زمان، بشر معتقد بود که گرما یک ماده نامرئی است که وقتی یک جسم گرم در کنار جسم سرد قرار می‌گیرد، از ماده گرم خارج شده و به ماده سرد منتقل می‌شود.

امروزه می‌دانیم گرما نیز مانند انرژی الکتریکی، شیمیایی، مکانیکی و... یکی از صورت‌های انرژی است. گرم کردن یک ماده جنب و جوش ذرات آن را افزایش می‌دهد که نتیجه آن افزایش دما یا تغییر حالت است (شکل ۳). **گرما صورتی از انرژی است که در اثر اختلاف دما به‌طور خود به خود از جسم گرم به جسم سرد منتقل می‌شود.** واحد اندازه‌گیری گرما ژول (J) است، اما از واحدهای دیگر مانند کالری (cal) نیز استفاده می‌شود. شکل ۴ تفاوت‌های مفهوم دما و گرما را در تبدیل یخ به آب مایع و بخار آب نمایش می‌دهد.

شکل ۴. تفاوت دما و گرما در تبدیل یخ به آب مایع و بخار آب

دو لیوان بردارید و به اندازه مساوی در یکی آب سرد و در دیگری آب گرم بریزید. آنگاه با قطره‌چکان در هر لیوان یک قطره ماده رنگی محلول در آب بریزید. در مورد آنچه مشاهده می‌کنید با هم کلاسی‌های خود گفت‌وگو کنید.

آزمایش کنید

واکنش‌های شیمیایی

واکنش سوختن در نتیجه یک فرایند شیمیایی میان یک ماده سوختنی و اکسیژن است. در این مورد می‌توان سوختن گاز متان (گاز طبیعی) که برای پخت و پز استفاده می‌شود، را مثال زد.

هنگام انجام یک واکنش شیمیایی، ماهیت ماده دچار تغییر شده و ماده جدیدی تولید می‌شود. برای نمایش واکنش‌های شیمیایی از معادله شیمیایی به صورت زیر استفاده می‌شود:

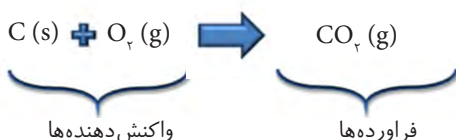
فرآورده (ها) → واکنش‌دهنده (ها)

معادله شیمیایی یک واکنش، به شکل‌های مختلف نمایش داده می‌شود. در نوعی از معادله شیمیایی که معادله نوشتاری نامیده می‌شود، نام مواد شرکت‌کننده (واکنش‌دهنده‌ها) و مواد تولید شده در واکنش (فرآورده‌ها)

نوشته می‌شود. برای مثال معادله نوشتاری واکنش سوختن کربن در گاز اکسیژن خالص به صورت زیر است:

شکل دوم نمایش یک معادله شیمیایی، معادله نمادی است. معادله نمادی اطلاعات بیشتری از واکنش را نمایش می‌دهد، نماد یا فرمول شیمیایی مواد موجود در واکنش، حالت فیزیکی مواد جامد را با (S)، مایع را با (L)، گاز را با (g) و محلول را با (aq) در جلوی نماد یا فرمول ماده نشان می‌دهند و گاهی شرایط انجام دادن واکنش (روی پیکان واکنش) هم ذکر می‌شود. برای مثال معادله نمادی واکنش سوختن کربن به صورت زیر است:

در این واکنش، کربن در حالت جامد و مولکول اکسیژن و کربن دی اکسید در حالت گازی هستند. واکنش‌های شیمیایی از **قانون پایستگی جرم** پیروی می‌کنند. در یک واکنش شیمیایی اتمی از بین نمی‌رود و اتم جدیدی نیز تولید نمی‌شود.

پس معادله شیمیایی هنگامی صحیح نوشته می‌شود که نشان دهد واکنش از قانون پایستگی جرم پیروی می‌کند. به چنین معادله‌ای، **معادله موازنه شده** می‌گویند. هنگام انجام یک واکنش شیمیایی همه یا تعدادی از پیوندهای شیمیایی میان اتم‌های واکنش دهنده‌ها شکسته شده و پیوندهای شیمیایی جدید تشکیل می‌شوند. بنابراین در معادله نمادی یک واکنش شیمیایی، تعداد اتم‌های هر عنصر در دو طرف معادله باید برابر باشد (معادله موازنه باشد).

از پروپان (C₃H₈) فشرده شده در پرکردن فندک استفاده می‌شود. تحقیق کنید چرا از گاز شهری در پرکردن فندک استفاده نمی‌شود.

(S) Solid جامد
(l) liquid مایع
(g) gaseous گاز
(aq) aqueous محلول آبی

کاردکلاس

واکنش شیمیایی تولید آب از گاز اکسیژن و گاز هیدروژن را در نظر بگیرید و به کمک اعضای گروه به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.
الف) جدول زیر را کامل کنید.

تعداد اتم هر عنصر		نماد شیمیایی	عناصر موجود در واکنش
در فراورده‌ها	در واکنش دهنده‌ها		
		O	اکسیژن
		H	هیدروژن

ب) آیا این معادله صحیح است؟ چرا؟

ج) برای حل این مشکل چه پیشنهادی دارید؟ (توجه! در فرمول شیمیایی هر ماده‌ای نباید زیروندها تغییر داده شوند)

د) معادله نمادی موازنه شده را بنویسید. در پایان، تعداد اتم‌های سمت چپ و راست معادله را مشخص کنید.

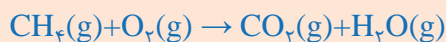
در معادله موازنه شده ضرایبی که برای ماده به کار برده می‌شوند کوچک‌ترین اعداد صحیح (غیر کسری) ممکن هستند.

در نوعی از خودروها از هیدروژن به عنوان سوخت استفاده می‌شود. آلاینده‌گی این خودروها بسیار کم و بازده آنها زیاد است.

آیا واکنش زیر از قانون پایستگی جرم پیروی می کند؟ چرا؟

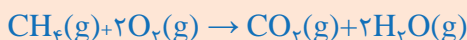

پاسخ: ابتدا تعداد اتم های کربن (C)، هیدروژن (H) و اکسیژن (O) را در فراورده ها و واکنش دهنده ها محاسبه می کنیم:

عنصر	واکنش دهنده ها		فراورده ها
کربن (C)	۱	=	۱
هیدروژن (H)	۴	≠	۲
اکسیژن (O)	۲	≠	۳

در سمت واکنش دهنده ها ۷ اتم (۱ اتم کربن، ۴ اتم هیدروژن و ۲ اتم اکسیژن) و در سمت فراورده ها ۶ اتم (۱ اتم کربن، ۲ اتم هیدروژن و ۳ اتم اکسیژن) وجود دارد. پس این معادله موازنه نیست و واکنش مورد نظر از قانون پایستگی جرم پیروی نمی کند.

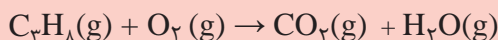
برای برابر شدن تعداد اتم های اکسیژن و هیدروژن در دو سمت واکنش، با ضریب ۲ برای آب (H_2O) و ضریب ۲ برای گاز اکسیژن (O_2) معادله را موازنه می کنیم:

عنصر	واکنش دهنده ها		فراورده ها
کربن (C)	۱	=	۱
هیدروژن (H)	۴	=	۴
اکسیژن (O)	۴	=	۴

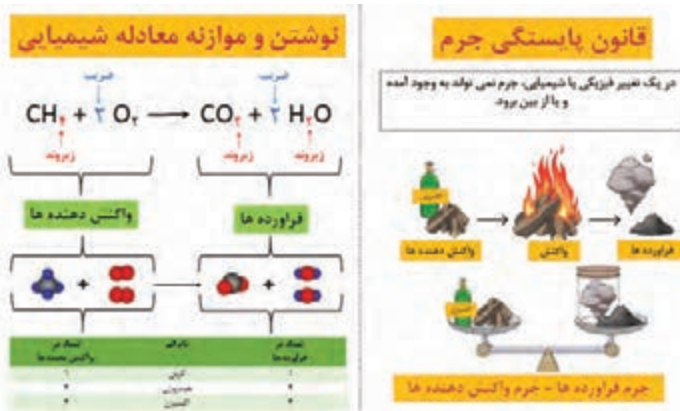

معادله های شیمیایی مقابل را موازنه کنید. $\text{N}_2(\text{g}) + \text{H}_2(\text{g}) \rightarrow \text{NH}_3(\text{g})$

نسبت مواد در واکنش

در معادله نمادی، نسبت واکنش دهنده ها و فراورده ها مشخص است. برای مثال، معادله نمادی واکنش سوختن کربن، نشان می دهد که اگر ۱ اتم کربن در واکنش شرکت کند، ۱ مولکول گاز اکسیژن (شامل ۲ اتم اکسیژن) در واکنش شرکت می کند و ۱ مولکول کربن دی اکسید (شامل ۱ اتم کربن و ۲ اتم اکسیژن) تولید می شود. مشخص بودن نسبت مواد به ما کمک می کند تا بتوانیم مقدار مواد مورد نیاز برای یک واکنش یا مقدار فراورده تولید شده را محاسبه کنیم. اگر تعداد اتم های یکی از مواد موجود در واکنش را بدانیم، با استفاده از ضرایب معادله موازنه شده، تعداد اتم ها یا مولکول های سایر مواد (چه واکنش دهنده و چه فراورده) را می توانیم محاسبه کنیم.

شکل ۵. واکنش سوختن یک مول گاز متان با ۲ مول گاز اکسیژن

فرض کنید یک کیسه ۵۰ کیلوگرمی لوبیا در اختیار دارید و می خواهید با کمک یک ترازوی معمولی (حداقل ۱۰ گرم را می تواند دقیق اندازه گیری کند) تعداد لوبیاهای داخل کیسه و جرم دانه لوبیا را تعیین کنید. چه راه حلی پیشنهاد می کنید؟

بیندیشید

شمارش اتم ها

می دانیم جرم هر اتم به تعداد پروتون و نوترون موجود در هسته آن اتم (عدد جرمی) بستگی دارد. اتم ها آن قدر کوچک اند که مشاهده و شمارش آنها با دستگاه های معمولی امکان پذیر نیست. پس چگونه می توان تعداد اتم ها را در یک مقدار معین ماده تعیین کرد؟ بر اساس پاسخی که به فعالیت بیندیشید قبل داده اید، راه حلی پیشنهاد کنید.

اگر جرم تعداد مشخصی اتم را داشته باشیم می توانیم جرم هر اتم را از تقسیم جرم بر تعداد اتم ها محاسبه کنیم (مانند محاسبه جرم ۱ لوبیا!) و تعداد اتم ها را نیز می توانیم در مقداری از ماده تعیین کنیم (مانند شمردن تعداد لوبیا در یک کیسه لوبیا!).

تعداد بسیار زیادی اتم باید کنار هم قرار گیرند تا جرم قابل اندازه گیری داشته باشند. (به نظر شما چند اتم؟)

این تعداد را دانشمندان 6.02×10^{23} به دست آوردند! (می توانید بزرگی این عدد را تصور کنید؟ با این تعداد توپ بسکتبال می توانیم سیاره ای به اندازه کره زمین بسازیم! یا اگر این تعداد سکه ۵۰۰ ریالی روی هم چیده شوند ارتفاع آنها به طرف دیگر کهکشان راه شیری می رسد!).

این عدد (یعنی 6.02×10^{23}) به عدد آووگادرو معروف است و به این تعداد از هر اتم یا مولکول، یک مول (mol) اتم یا مولکول گفته می شود. بنابراین می توانیم تعداد اتم ها و مولکول ها را با واحد مول گزارش کنیم.

عدد 6.02×10^{23} را به یاد دانشمند پسرآوازه ایتالیایی آموادو آووگادرو، عدد آووگادرو نامیدند.

عدد آووگادرو (N_A) تعداد ذره های موجود در یک مول از یک ماده است.

عدد آووگادرو

تعداد ذره ها در
یک مول ماده

$$6/02 \times 10^{23}$$

اگر یک مول اتم ($6/02 \times 10^{23}$ اتم) کنار هم باشند جرم آنها با دستگاه‌های معمولی قابل اندازه‌گیری است. مثلاً، یک مول اتم کربن جرمی معادل ۱۲ گرم، یک مول اتم اکسیژن جرمی برابر ۱۶ گرم و یک مول اتم هیدروژن جرمی معادل ۱ گرم دارند. مول (mol) کاربرد بسیار وسیعی در دنیای شیمی پیدا کرده است تا جایی که امروزه به عنوان یکا واحد شمارش اتم‌ها، مولکول‌ها و یون‌ها شناخته می‌شود.

نمونه حل شده

با توجه به اینکه جرم یک مول اتم کربن ۱۲ گرم است، الف) جرم یک اتم کربن را بر حسب گرم حساب کنید. ب) در ۲۴ گرم کربن چند اتم کربن وجود دارد؟

پاسخ:

الف) جرم یک مول یعنی $6/02 \times 10^{23}$ تا اتم کربن ۱۲ گرم است، پس جرم یک اتم کربن از تقسیم کردن ۱۲ بر $6/02 \times 10^{23}$ به دست می‌آید:

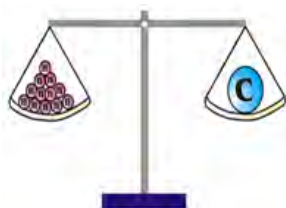
$$\text{جرم یک اتم کربن} = \frac{12}{6/02 \times 10^{23}} = 1/993 \times 10^{-23} \text{ g}$$

ب) در ۱۲ گرم کربن ۱ مول ($6/02 \times 10^{23}$) اتم کربن وجود دارد، پس از تقسیم کردن جرم مورد نظر از کربن بر ۱۲ و سپس ضرب کردن حاصل در عدد آووگادرو (با نشان داده شده است) تعداد اتم کربن به دست می‌آید:

$$24 \text{ گرم کربن} = \left(\frac{24}{12}\right) \times N_A = 2 \times N_A = 2 \times 6/02 \times 10^{23}$$

از محاسبات مشخص می‌شود که در ۲۴ گرم کربن، ۲ مول اتم کربن وجود دارد.

یک amu برابر $1/66 \times 10^{-24}$ گرم که برابر با $\frac{1}{12}$ جرم اتم کربن ۱۲ است.

جرم پروتون و نوترون تقریباً یکسان و برابر ۱ amu است و جرم الکترون در حدود $0/0005$ amu است.

نکته مهم این است که جرم برای گزارش جرم یک اتم، یکای بسیار بزرگی است. مثل اینکه بخواهیم قطر نوک خودکار را با واحد کیلومتر گزارش کنیم. به همین دلیل دانشمندان برای جرم اتم‌ها و مولکول‌ها یکای کوچکی به نام واحد جرم اتمی که آن را با ۱ amu نشان می‌دهند ارائه کرده‌اند. جرم یک اتم، عدد جرمی آن است که بر حسب amu بیان می‌شود؛ برای مثال، جرم اتم ^{16}O برابر ۱۶ amu است.

جرم مولی

شیمی‌دان‌ها برای بیان جرم یک مول از اتم‌ها یا مولکول‌ها از جرم مولی استفاده می‌کنند. جرم مولی، جرم یک مول از اتم‌ها یا مولکول‌هاست که برحسب گرم بر مول ($\text{g}\cdot\text{mol}^{-1}$) بیان می‌شود. برای مثال جرم مولی اتم‌های اکسیژن ۱۶ گرم بر مول است. جرم مولی مولکول‌ها بر اساس جرم مولی اتم‌های سازنده آنها قابل محاسبه است. برای مثال، جرم مولی مولکول‌های اکسیژن (O_2) $2 \times 16 = 32$ گرم بر مول و جرم مولی مولکول‌های آب (H_2O) $(2 \times 1) + 16 = 18$ گرم بر مول ($\text{g}\cdot\text{mol}^{-1}$) است.

کار در کلاس

۱. بر اساس جرم مولی عناصر داده شده، جرم مولی ترکیب‌های خواسته شده را محاسبه کنید.

نام و نماد شیمیایی	کربن (C)	هیدروژن (H)	اکسیژن (O)	فسفر (P)	گوگرد (S)
جرم مولی (گرم بر مول)	۱۲	۱	۱۶	۳۱	۳۲

الف) فسفریک اسید (H_3PO_4):

ب) گوگرد تری اکسید (SO_3):

ج) متان (CH_4):

۲. با توجه به اینکه با داشتن جرم و جرم مولی ماده می‌توانیم تعداد مول را محاسبه کنیم به سؤالات زیر پاسخ دهید.

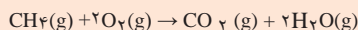
آ) در ۹ گرم آب (جرم مولی $18\text{g}\cdot\text{mol}^{-1}$) چند مول مولکول H_2O و چند مول اتم هیدروژن وجود دارد؟
ب) چند گرم از کربن دی اکسید شامل ۲ مول مولکول کربن دی اکسید است؟

همان طور که گفته شد، معادله شیمیایی موازنه شده، نسبت تعداد اتم‌ها یا مولکول‌هایی را که در واکنش شرکت می‌کنند یا در جریان واکنش تولید می‌شوند، نشان می‌دهد. برای واکنش سوختن متان در اکسیژن دو توصیف زیر را می‌توانیم به کار ببریم: ۱ مولکول متان با ۲ مولکول اکسیژن واکنش می‌دهد و ۱ مولکول کربن دی اکسید و ۲ مولکول آب تولید می‌شود. ۱ مول متان با ۲ مول اکسیژن واکنش می‌دهد و ۱ مول کربن دی اکسید و ۲ مول آب تولید می‌شود.

خود را بیازمایید

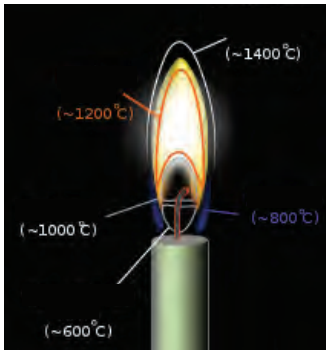
با توجه به معادله شیمیایی واکنش سوختن گاز متان در گاز اکسیژن جدول زیر را کامل کنید.

تعداد مولکول متان	تعداد مولکول اکسیژن مورد نیاز	تعداد مولکول کربن دی اکسید تولید شده	تعداد مولکول آب تولید شده
۱	۲		۲
۱۰			
۱۰۰۰			
6.02×10^{23}			
۱ mol			
۵ mol		۵ mol	

در معادله موازنه شده سوختن گاز متان، یک مولکول از گاز متان با دو مولکول از گاز اکسیژن واکنش می‌دهند که به تولید یک مول از مولکول کربن دی اکسید و دو مولکول آب منجر می‌شود.

در کدام ناحیه دمای شعله بالاتر است؟

با توجه به معادله شیمیایی سوختن گاز متان:
 الف) چند مول گاز اکسیژن برای سوزاندن ۱/۶ گرم گاز متان نیاز است؟
 ب) چند مول آب در طی این واکنش تولید می‌شود؟
 (جرم مولی کربن، اکسیژن و هیدروژن به ترتیب ۱۲، ۱۶ و ۱ گرم بر مول است)

پاسخ:

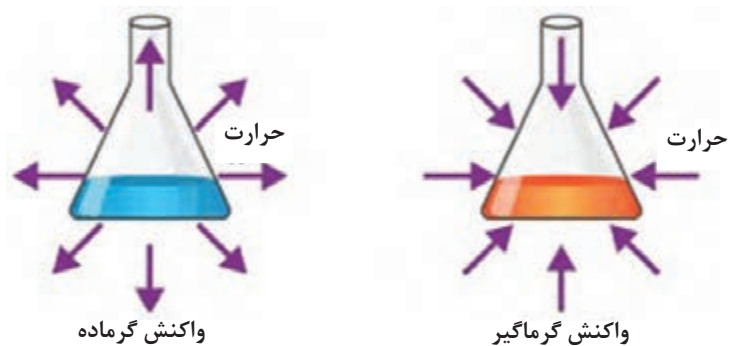
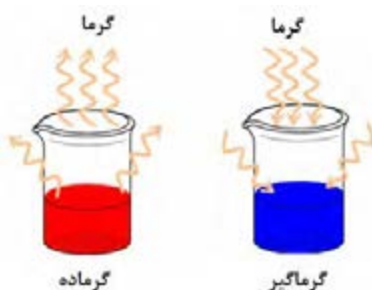
الف) ضرایب در معادله موازنه شده نشان دهنده نسبت مولی مواد در واکنش است. پس ابتدا مقادیر داده شده را به مول تبدیل می‌کنیم:

$$\text{تعداد مول متان} = \frac{\text{جرم ماده}}{\text{جرم مولی}} = \frac{1/6}{16} = 0.01 \text{ mol}$$

ب) معادله واکنش نشان می‌دهد که اگر ۰/۱ مول متان در واکنش شرکت کند، ۰/۲ مول گاز اکسیژن (یعنی $1.0 \times 10^{23} \times 6/0.2 \times 0.2$ مولکول O_2) نیاز است و ۰/۲ مول آب تولید می‌شود.

گرماشیمی

گرما شیمی یا ترموشیمی علمی است که به مطالعه تغییرات انرژی (گرما) طی یک واکنش شیمیایی می‌پردازد. به طور کلی انجام دادن یک واکنش شیمیایی با تغییر انرژی همراه است. در بسیاری از واکنش‌ها مانند سوختن گاز طبیعی، گرما آزاد می‌شود و گرمای لازم برای پختن غذا روی اجاق گاز یا جوشیدن آب فراهم می‌شود. در مقابل، فرایند ذوب یخ به جذب انرژی گرمایی نیاز دارد. پس برای انجام دادن برخی واکنش‌ها، به گرما نیاز داریم، یعنی گرما باید از محیط جذب شود، این واکنش‌ها گرماگیر نامیده می‌شوند. واکنش‌های دیگری هستند که با آزاد شدن گرما همراه‌اند، در این نوع واکنش‌ها، گرمای آزاد شده به محیط اطراف منتقل می‌شود. این واکنش‌ها گرماده یا گرمازا نامیده می‌شوند.

شکل ۶. واکنش‌های گرماده و گرماگیر

بخشی از جهان که مورد مطالعه قرار می‌گیرد سامانه (سیستم) نام دارد. بخشی از جهان که با سامانه برهم‌کنش داشته باشد، محیط در نظر گرفته می‌شود.

نمونه‌هایی از واکنش‌های گرماده و گرماگیر در طبیعت در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۱. نمونه‌هایی از فرایندهای گرماده و گرماگیر در طبیعت

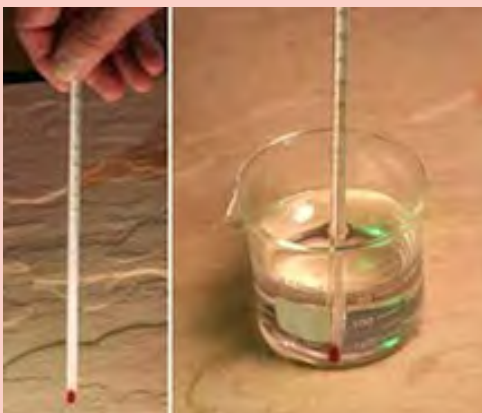
فرایند گرماده	فرایند گرماگیر
تشکیل یخ	ذوب یخ
تشکیل برف از ابر	تبدیل یخ به بخار آب
تشکیل باران از بخار آب	تبخیر آب
سوختن کبریت	پخت نان
زنگ زدن آهن	تولید قند در فرایند فتوسنتز
سوختن گاز طبیعی و نفت	انحلال آمونیوم نترات در آب
انحلال اسیدها در آب	ذوب نمک

آزمایش کنید

برای درک بهتر واکنش‌های گرماده و گرماگیر آزمایش‌های زیر را انجام دهید.
 الف) ۲۵ میلی لیتر آب را در یک بشر ریخته و ۱۰ گرم پودر پتاسیم نترات به آن اضافه کنید. سپس مخلوط را با استفاده از دماسنج به آرامی به هم بزنید. بشر را در کف دست خود نگه دارید. چه چیزی احساس می‌کنید؟ انرژی گرمایی به دست شما منتقل شده و یا از آن گرفته می‌شود؟

ب) ۲۵ میلی لیتر محلول مس (II) سولفات را در بشر ریخته و به آن مقداری پودر روی اضافه کنید. سپس با استفاده از دماسنج مخلوط را به آرامی هم بزنید. با دقت سطح بیرونی بشر را لمس کنید. چه اتفاقی را مشاهده می‌کنید؟ دیواره بشر گرم شده یا سرد می‌شود؟

(الف)

(ب)

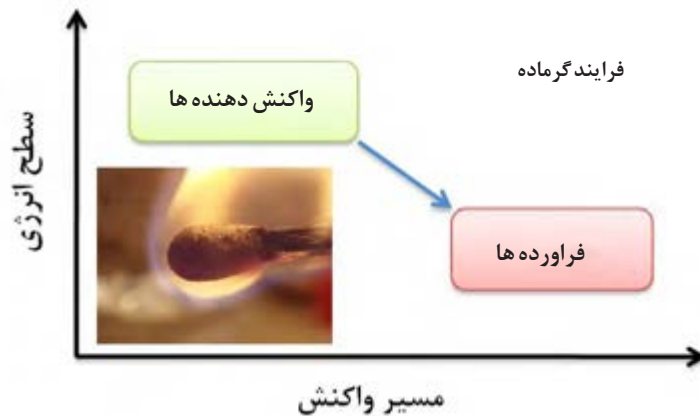
سطح انرژی

می‌دانید که واکنش‌های گرماده، گرما آزاد می‌کنند. حال ممکن است بپرسید که منبع این گرما چیست؟ و از کجا می‌آید؟ در یک واکنش گرماگیر، گرمای جذب شده چه می‌شود؟ با توجه به قانون بقای انرژی، گرما ناپدید نمی‌شود. پاسخ این پرسش‌ها به کمک کمیتی به نام سطح انرژی امکان‌پذیر است. هر سامانه دارای یک سطح انرژی است، به این معنی که شامل مقدار معینی گرما است. سطح انرژی یک سامانه در جریان واکنش شیمیایی تغییر می‌کند. تغییر سطح انرژی، همان اختلاف میان سطح انرژی واکنش دهنده‌ها و فرآورده‌هاست.

در حالت کلی می‌توان در مورد هر فرایند شیمیایی چنین گفت:

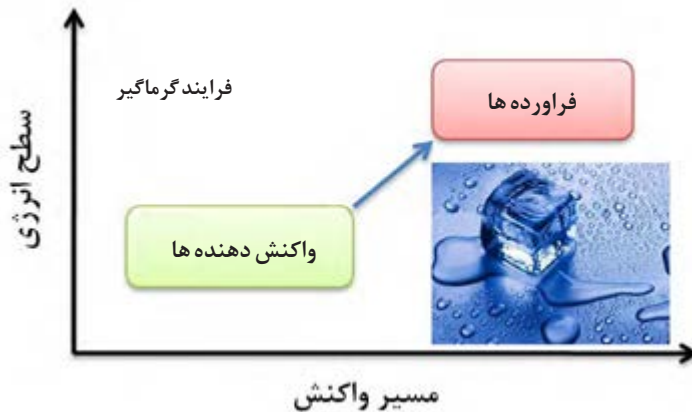
- در یک فرایند گرماده، سطح انرژی فرآورده‌ها (به اندازه گرمای آزاد شده) کمتر از سطح انرژی واکنش دهنده‌هاست.

انتقال انرژی در واکنش‌ها را می‌توان بر روی نمودارهایی به نام نمودار سطح انرژی نشان داد. این نمودار مقدار انرژی ذخیره شده در واکنش دهنده‌ها را با مقدار انرژی ذخیره شده در فرآورده‌ها مقایسه می‌کند.

شکل ۷. سطح انرژی واکنش دهنده‌ها و فرآورده‌ها در یک فرایند گرماده

- در یک فرایند گرماگیر، سطح انرژی فرآورده‌ها (به اندازه گرمای گرفته شده) بیشتر از سطح انرژی واکنش دهنده‌هاست.

شکل ۸. سطح انرژی واکنش دهنده‌ها و فرآورده‌ها در یک فرایند گرماگیر

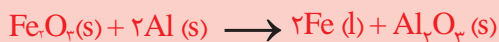
ارزش سوختی یک ماده غذایی؛ مقدار انرژی حاصل از اکسایش کامل یک گرم از آن ماده در بدن است که یکای آن کیلو ژول بر گرم است.

بیشتر بدانید

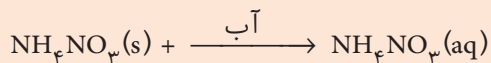
جوشکاری ترمیت، واکنشی گرماده بین اکسید فلز آهن و فلز آلومینیوم است. در اثر این واکنش، حرارت بسیار بالایی به وجود می آید که گرمای مورد نیاز برای ذوب شدن قطعاتی که قرار است به هم جوش داده شوند، تأمین می شود. جوشکاری ریل‌های راه آهن از جمله پرکاربردترین موارد استفاده از جوشکاری ترمیت است. علت اصلی انجام این واکنش و تولید گرمای فراوان، تمایل زیاد فلز آلومینیوم به ترکیب شدن با اکسیژن و تشکیل ترکیب پایدار Al_2O_3 است.

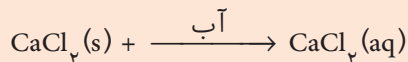
آزمایش کنید

با استفاده از توضیحات زیر، کیسه های سرمازا و گرمازا بسازید:
کیسه های سرمازا، حاوی کیسه کوچکی از آمونیم نیترات در داخل کیسه آب است. با فشار دادن کیسه، آمونیم نیترات از کیسه خارج شده و وارد آب می شود. در این کیسه ها واکنش شیمیایی زیر انجام می شود:

با قرار دادن این کیسه ها در محل آسیب دیده، فرد درد کمتری احساس می کند. چرا؟
کیسه های گرمازا حاوی مقداری کلرید کلسیم است و واکنش زیر در آنها انجام می شود.

با قرار دادن این کیسه ها در محل آسیب دیده، جریان خون افزایش می یابد و گرفتگی ماهیچه ها به سرعت بر طرف می شود. چرا؟

سرعت واکنش

سرعت یک واکنش شیمیایی، روند تبدیل مواد واکنش دهنده به محصول را در مدت زمان معینی نشان می‌دهد. بررسی سرعت واکنش‌ها یکی از مهم‌ترین مباحث در شیمی است. شیمی دان‌ها همیشه به دنبال راهی هستند که سرعت یک واکنش را بالا ببرند تا در زمان کوتاه بازده بالایی داشته باشند یا در پی راهی برای کاهش سرعت یا متوقف ساختن برخی واکنش‌های مضر هستند. هدف از مطالعه سرعت یک واکنش این است که بدانیم واکنش چقدر سریع رخ می‌دهد. از این نظر، واکنش‌ها به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱- واکنش‌های خیلی سریع مانند انفجار.

یکی از پارامترهای مورد توجه در صنعت، سرعت انجام واکنش است. صنعت‌گران باید بدانند که در هر ساعت، روز و یا هفته می‌توانند چه مقدار محصول تولید کنند.

شکل ۹. واکنش‌های خیلی سریع

۲- واکنش‌های سریع مانند باز شدن کیسه هوا در اثر انبساط گاز.

شکل ۱۰. کیسه هوای خودرو

۳- واکنش‌های کند که زمان انجام این واکنش‌ها ماه‌ها و سال‌ها طول می‌کشد، مانند زنگ زدن آهن.

۴- واکنش‌های خیلی کند مثل تجزیه سلولز کاغذ.

برای جلوگیری از فاسد شدن مواد غذایی، آنها را در یخچال نگهداری می‌کنند. چرا؟

واکنش‌های کند

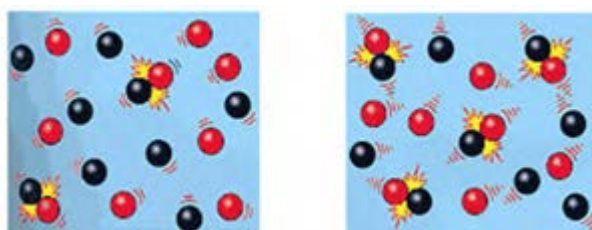

واکنش‌های خیلی کند

شکل ۱۱

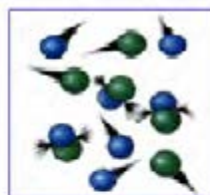
عوامل مؤثر بر سرعت واکنش

می‌دانیم که برخورد مولکول‌ها مقدمه انجام واکنش شیمیایی است. برخوردهای میان مواد واکنش‌دهنده که انرژی کافی برای انجام واکنش و تشکیل فراورده‌ها را دارند، برخوردهای مؤثر نامیده می‌شوند. اما واقعیت آن است که تنها برخوردهایی به انجام یک واکنش شیمیایی منجر می‌شود که از انرژی کافی برخوردار باشند. شکل زیر نشان می‌دهد که افزایش دما باعث می‌شود تعداد برخوردهای مولکول‌ها افزایش یابد و در نتیجه باعث افزایش سرعت واکنش می‌شود.

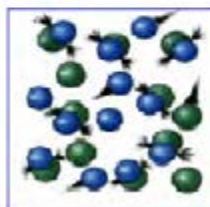

شکل ۱۲. افزایش تعداد برخوردهای دارای انرژی کافی با افزایش دما

افزایش تعداد مولکول‌های واکنش‌دهنده در واحد حجم (غلظت) نیز موجب افزایش تعداد برخوردهای مؤثر و در نتیجه افزایش سرعت واکنش می‌شود.

غلظت کم

غلظت زیاد

آنزیم‌ها کاتالیزگرهای زیستی هستند مانند آنزیم کاتالاز که باعث تجزیه آب اکسیژنه به آب و اکسیژن می‌شود. در جگر و سبب زمینی کاتالاز به مقدار فراوان وجود دارد.

دیگر عامل تأثیرگذار بر سرعت واکنش‌های شیمیایی کاتالیزگر است. کاتالیزگر ماده‌ای است که در واکنش شرکت می‌کند و سرعت واکنش‌های شیمیایی را افزایش می‌دهد ولی در واکنش مصرف نمی‌شود؛ به این معنی که در پایان واکنش دست‌نخورده باقی می‌ماند. در صنعت استفاده از کاتالیزگر بر افزایش دما به علت صرف انرژی کمتر و کاهش هزینه‌ها برتری دارد.

بیشتر بدانید

سوختن بنزین در موتور خودروها، گازهای آلاینده هوا از قبیل کربن مونوکسید، نیتروژن اکسید و هیدروکربن‌های نسوخته را که گازهای سمی هستند؛ پدید می‌آورد. با قرار دادن کاتالیزگرهایی از جنس نانو ذرات فلز پلاتین و پالادیم یا فولاد ضد زنگ در آگزوز خودروها، گازهای فوق با سرعت به گازهایی بی‌خطر، مانند گاز کربن دی‌اکسید، گاز نیتروژن و بخار آب تبدیل شوند.

کاتالیزگرها محیطی مناسب برای نزدیک شدن واکنش‌دهنده‌ها به یکدیگر فراهم آورده و موجب افزایش سرعت واکنش می‌شوند.

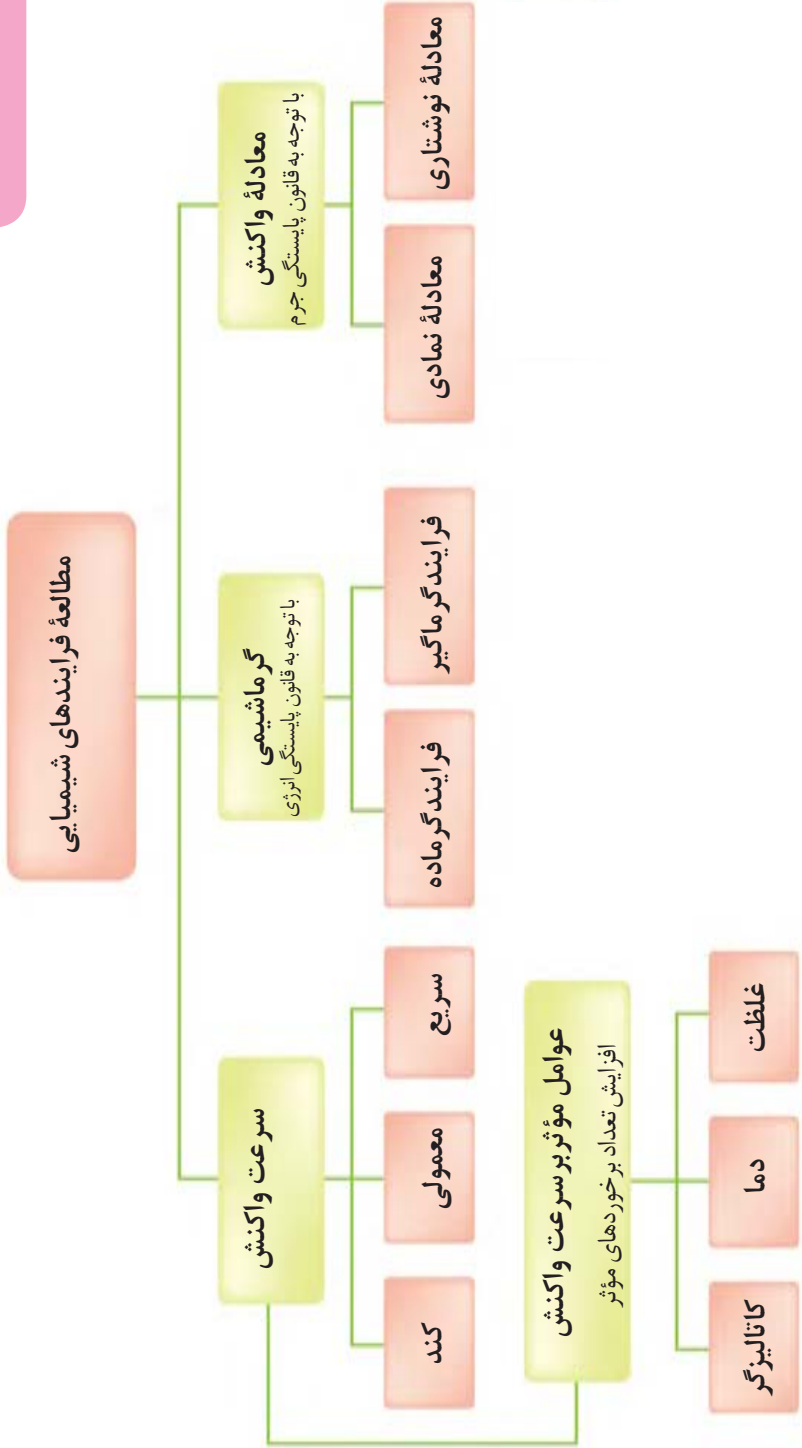
بیندیشید

پس از مدتی فلاسک چای، نمی‌تواند دمای محتویات آن را برای مدت طولانی نگهداری کند، چه روشی پیشنهاد می‌کنید که زمان نگهداری دمای چای ریخته شده در فلاسک افزایش یابد.

اخیراً از نانو کاتالیزگرها در حذف آلاینده‌های آب و هوا استفاده می‌شود. به همین دلیل نانو کاتالیزگرها در شیمی سبز مورد توجه شیمی دانان قرار گرفته است.

آنچه آموختیم در یک نگاه

استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان دوم

عنوان پودمان	شایستگی‌های مورد انتظار	استاندارد عملکرد (کیفیت)	نتایج مورد انتظار	شاخص تحقق
پودمان ۲: فرایندهای شیمیایی	<p>۱- به‌کارگیری مفهوم دما و گرما در موقعیت‌های گوناگون زندگی روزمره و توانایی تجزیه و تحلیل تأثیر دما و گرما بر پدیده‌های طبیعی</p> <p>۲- تجزیه و تحلیل فرایندهای شیمیایی از نظر مبادله گرما و عوامل مؤثر بر سرعت انجام فرایندهای شیمیایی و به‌کارگیری آن در استفاده و ایجاد تغییر مطلوب در فرایندهای طبیعی و زندگی روزمره</p>	<p>بیان تفاوت بین دما و گرما، تشخیص فرایندهای شیمیایی و توضیح برخی ویژگی‌های فرایندهای شیمیایی مانند نوشتن، معادله شیمیایی و تشخیص گرماده، یا گرماگیر بودن واکنش</p>	بالاتر از حد انتظار	مقایسه انواع واکنش‌های شیمیایی و دسته‌بندی فرایندهای شیمیایی به فرایندهای گرماده و گرماگیر و بررسی اثر عوامل مختلف بر سرعت انجام واکنش‌های شیمیایی و توانایی در انجام محاسبات مربوط به مقدار مواد موجود در واکنش شیمیایی
			در حد انتظار	مقایسه واکنش‌های گرماده و گرماگیر، تبدیل جرم به تعداد ذره‌های ماده (مول) و به‌کارگیری قانون پایستگی جرم در موازنه معادله‌های شیمیایی، به‌کارگیری مفهوم مول، اتم گرم و مولکول گرم به منظور محاسبه مقدار واکنش دهنده‌ها و فراورده‌ها، اندازه‌گیری دما و نشان‌دادن تفاوت گرما و دما، بیان مفهوم مول، اتم گرم و مولکول گرم و تعریف سرعت انجام واکنش‌های شیمیایی
			پایین‌تر از حدانتظار	در صورتی که هنرجو تنها بخشی از شاخص‌های در حد انتظار (و نه همه آنها) را محقق نماید. پایین‌تر از حد انتظار ارزشیابی می‌شود.
نمره مستمر از ۵				
شایستگی پودمان (پایین‌تر از حد انتظار، در حد انتظار، بالاتر از حد انتظار)				
نمره پودمان از ۲۰				

پودمان سوم

محلول و کلوئید

«مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللَّوْؤُ وَالْمَرْجَانُ
دو دریای [شیرین و شور] را روان ساخت در حالی که همواره با هم تلاقی و برخورد دارند؛
[ولی] میان آن دو حایلی است که به هم تجاوز نمی کنند [در نتیجه با هم مخلوط نمی شوند!] پس کدام یک از نعمت های
پروردگارتان را انکار می کنید؟ از آن دو دریا لؤلؤ و مرجان بیرون می آید.»

سوره الرحمن، آیات ۱۹-۲۲

هر یک از تصاویر فوق، بیانگر چه نوع مخلوطی است؟

سیمای پودمان

شایستگی ۱: ساخت محلول با غلظت‌های متفاوت

شایستگی ۲: تجزیه و تحلیل تفاوت محلول و کلویید و تفاوت محلول‌های مختلف از نظر مقدار حل‌شونده موجود در آنها

به مقداری آب مقطر یک قاشق نمک می‌افزاییم و آن را هم می‌زنیم. مشاهده می‌کنیم که نمک ناپدید می‌شود. مایع به دست آمده زلال است و حتی با میکروسکوپ نیز نمی‌توان وجود نمک را در آن تشخیص داد، ولی مزه آن شور است (می‌گوییم نمک در آب حل شده است). آب را **حلال** و مایع حاصل را **محلول** نمک در آب می‌نامیم.

بیندیشید

آیا می‌توانید با توجه به آنچه در پودمان یک آموختید، توضیح دهید که حل شدن نمک در آب چگونه صورت می‌گیرد؟

آب مقطر، آبی است که بسیاری از ناخالصی‌های آن به شیوه تقطیر گرفته شده باشد.

محلول و انحلال پذیری

هر مخلوط همگن یا تک فازی را **محلول می‌نامند**، مانند سکه طلا، آب نمک، هوا و ...

بخشی از ماده که در تمام نقاط آن فرمول شیمیایی و خواص فیزیکی و شیمیایی یکسان است «فاز» نامیده می‌شود. به طور مثال اگر یک محلول آب نمک داشته باشیم: طعم، مزه، چگالی و ... در بخش‌های مختلف آن یکسان است. یک لیوان را تا نیمه از آب پر کنید. اگر فضای درون لیوان را یک سامانه در نظر بگیریم، این سامانه دو فاز دارد، یک فاز آن مایع (آب درون لیوان) و فاز دیگر آن گاز (هوای روی آب لیوان) است. حال اگر یک تکه چوب را درون آب بیندازیم تعداد فازهای سامانه، به سه افزایش می‌یابد.

به مرز میان دو فاز «فصل مشترک» گفته می‌شود. در مخلوط‌های ناهمگن (مانند آب و روغن)، مرز میان فازها قابل تشخیص است، در مخلوط‌های همگن (محلول‌ها) مرزی میان حل شونده و حلال وجود ندارد و به عبارت دیگر، محلول‌ها تک فاز هستند.

برای مواد خالص هر یک از حالت‌های فیزیکی (گاز-جامد-مایع) یک فاز محسوب می‌شود و هر یک از تغییر حالت‌ها (جامد به مایع، مایع به بخار و ...) یک تغییر فاز به شمار می‌آید. بنابراین برای اجسام خالص، تغییر فاز تغییر فیزیکی است.

خود را بیازمایید

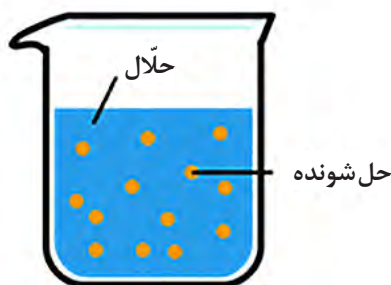

در هر یک از مخلوط‌های زیر، تعداد فازهای موجود را تعیین کنید. به نظر شما کدام مخلوط یک محلول است؟ چرا؟

الف) مخلوط آب و یخ : (ب) مخلوط روغن، آب و براده آهن :
پ) مخلوط آب، نمک و نفت سفید : (ت) مخلوط آب و قند :

یک محلول دست کم از دو جزء تشکیل شده است: ماده حل شونده و حلال. جزئی که معمولاً درصد مولی بیشتری از محلول را تشکیل می‌دهد، حلال نام دارد و جزء یا اجزایی را که در حلال حل می‌شوند، ماده حل شونده می‌نامند (شکل ۱).

هر محلولی از یک حلال و یک یا چند جز حل شونده تشکیل یافته است:

شکل ۱. محلول و اجزای تشکیل دهنده آن

در تقسیم بندی کلی تری محلول ها را به سه نوع **گازی**، **مایع** و **جامد** تقسیم می کنند.

حالت فیزیکی حل شونده	حالت فیزیکی حلال	نوع محلول	مثال
جامد	جامد	جامد	انواع آلیاژها (سکه طلا)
گاز	مایع	مایع	نوشابه
مایع	مایع	مایع	آب، الکل و سرکه
جامد	مایع	مایع	آب نمک
گاز	گاز	گاز	هوا

سکه بهار آزادی نمونه‌ای از محلول های جامد است که از حل شدن فلز مس مذاب در طلای مذاب به دست می آید.

هوایی که تنفس می کنید، محلولی از نیتروژن، اکسیژن، کربن دی اکسید، بخار آب و گازهای دیگر است و حلال آن، گاز نیتروژن است. چرا؟

تحقیق کنید

برخی از محلول های مایع مانند شیشه، پس از سرد شدن جامد می شوند و «مایعات فوق سرد شده» نامیده می شوند. درباره آنها تحقیق کنید و نتایج خود را در قالب پاورپوینت برای هم کلاسی های خود نمایش دهید.

محلول های آبی امروزه در زندگی کاربرد بیشتری دارند. مانند محلول حاصل از حل کردن ضد یخ در آب رادیاتور اتومبیل که در تابستان از جوش آمدن آب رادیاتور و در زمستان از یخ زدن آن جلوگیری می کند. چرا؟

برخی حلال های مایع پر کاربرد :

آب: فراوان ترین و رایج ترین حلال شناخته شده است که ترکیب های یونی و مولکولی بسیاری را در خود حل می کند. آب در قرآن اهمیت فراوانی دارد. خداوند در آیات متعدد انسان را به تفکر در آب و شکر این نعمت بزرگ، دعوت نموده است.

حلال غیر آبی (آلی): هگزان، اتانول، استون، کربن تتراکلرید و تولوئن از جمله این حلال‌ها هستند.

الف) هگزان (C_6H_{14}) مایعی بی رنگ و فزّار است که از نفت خام به دست می‌آید و به عنوان رقیق‌کننده (تینر) رنگ، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ب) اتانول (C_2H_5OH) مهم‌ترین حلال صنعتی پس از آب به شمار می‌رود، مایعی بی رنگ و فزّار است، به هر نسبتی در آب حل می‌شود و کاربردهای متعدد صنعتی، آزمایشگاهی و ... دارد.

پ) استون (C_3H_6O) از حلال‌های پر کاربرد در آزمایشگاه است، به هر نسبتی در آب حل می‌شود و مایعی بی رنگ و فزّار است، حلال مناسبی برای چربی‌ها، رنگ‌ها و انواع لاک‌هاست.

استفاده گسترده از حلال‌های سمی و فزّار در صنایع شیمیایی منجر به آسیب جدی به محیط‌زیست می‌شود. لذا یافتن جایگزین مناسب برای این حلال‌ها به شدت در صنایع دارویی و شیمیایی حس می‌شود. **مایعات یونی** ترکیباتی هستند که در چند سال اخیر، انقلابی در مراکز تحقیقاتی و صنایع شیمیایی به پا کرده‌اند. این ترکیبات که **حلال‌های سبز** نامیده می‌شوند، به عنوان حلال و کاتالیزگر، نقش بسیار مهمی در کاهش استفاده از ترکیبات خطرناک، سمی و آسیب‌زننده به محیط زیست در صنایع دارند.

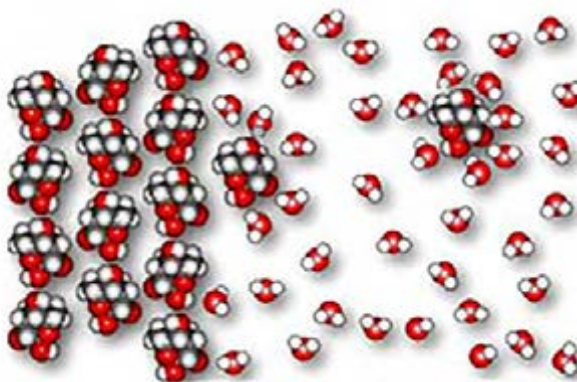
تحقیق کنید

در زندگی روزمره از حلال‌های دیگری نیز استفاده می‌کنید. ضمن بررسی‌های لازم، تعدادی از آن حلال‌ها را نام ببرید و کاربردهای هر کدام را بنویسید.

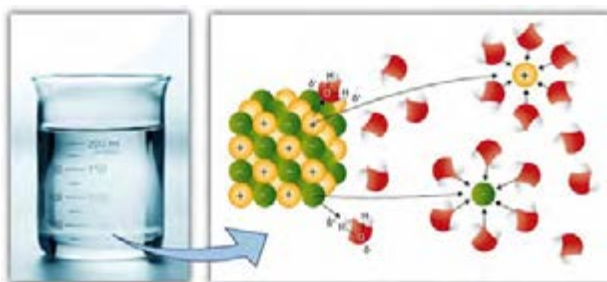
حل شدن قند و نمک در آب

به حل شدن قند در آب توجه کنید. یک حبه قند، توده‌ای از مولکول‌های قند است که با نظم و ترتیب خاصی در کنار هم چیده شده‌اند. وقتی قند در آب قرار می‌گیرد، در نتیجه برهم کنش مولکول‌های آب و قند، مولکول‌های قند، یکی یکی از مکان‌های منظمی که در حبه قند دارند، خارج می‌شوند و در بین مولکول‌های آب پراکنده می‌گردند. یعنی حبه قند به صورت مولکولی در آب پخش می‌شود (شکل ۲).

شکل ۲. چگونگی انحلال قند در آب

حل شدن نمک طعام و بسیاری از ترکیب‌های یونی در آب، به شکل یونی انجام می‌گیرد. وقتی یک ترکیب یونی در آب قرار می‌گیرد جاذبه پیوند یونی میان یون‌ها سست شده و مولکول‌های آب، یون‌ها را احاطه می‌کنند. به این ترتیب یون‌های مثبت و منفی در آب پراکنده می‌شوند (شکل ۳).

شکل ۳. چگونگی انحلال نمک طعام در آب

انحلال پذیری

می‌دانیم که محلول‌ها به ۳ دسته سیر شده، سیر نشده و فراسیر شده تقسیم می‌شوند. همان‌طور که یک لیوان، گنجایش مقدار معینی از یک مایع را دارد، مولکول‌های حلال نیز مقدار معینی از یک حل‌شونده را می‌توانند در فضای بین خود بپذیرند. این مقدار به عوامل مختلفی بستگی دارد. بیشترین مقدار از یک ماده حل‌شونده (برحسب گرم) که در دمای معین در ۱۰۰ گرم حلال حل می‌شود، انحلال‌پذیری آن ماده نامیده می‌شود.

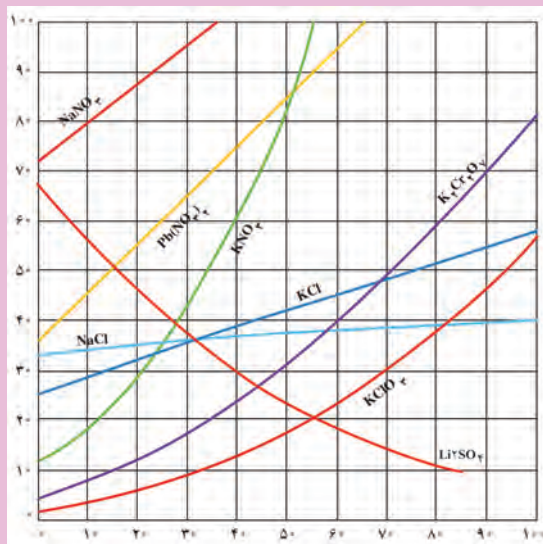
محلول‌ها بر اساس مقدار حل‌شونده‌ای که دارند به سه دسته تقسیم می‌شوند:

سیر نشده: مقدار حل‌شونده کمتر از انحلال‌پذیری است.

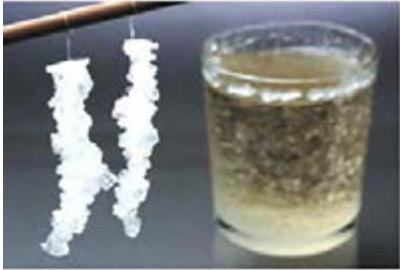
سیر شده: مقدار حل‌شونده برابر با مقدار انحلال‌پذیری است.

فراسیر شده: مقدار حل‌شونده بیشتر از انحلال‌پذیری است.

نمودار (۱) انحلال‌پذیری برخی ترکیب‌های یونی را در آب برحسب دما نشان می‌دهد.

نمودار ۱- نمودار انحلال‌پذیری برخی ترکیب‌های یونی در آب

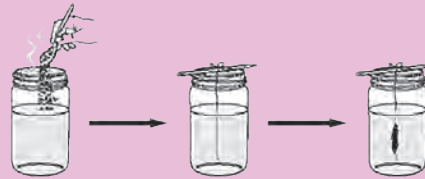
در طب سنتی نبات جایگاه ویژه‌ای دارد. بنابراین توصیه می‌شود تهیه بلورهای نبات را یاد بگیرید.

مواد لازم: آب، شکر، رنگ خوراکی و طعم دهنده دلخواه

وسایل لازم: وسیله‌ای برای گرم کردن آب تا دمای جوش (کتری برقی)، یک لیوان، نخ (بهتر است نخ پنبه ای باشد) و مداد.

نخ را به مداد گره می‌زنیم، آن را خیس و به اندکی شکر آغشته می‌کنیم. آب را به جوش می‌آوریم و در لیوان می‌ریزیم و آن قدر در آن شکر حل می‌کنیم تا مقداری شکر به صورت ته‌نشین شده در ته لیوان مشاهده شود (محلول سیر شده).

سپس ضمن قرار دادن نخ در داخل لیوان، مخلوط را رها می‌کنیم تا آرام سرد شود، پس از ۱ یا ۲ روز بلورهای نبات در اطراف نخ مشاهده می‌شوند. پس از یک هفته اندازه نبات به اندازه دلخواهتان رسیده است و دیگر نبات بزرگ‌تر از آن نخواهد شد.

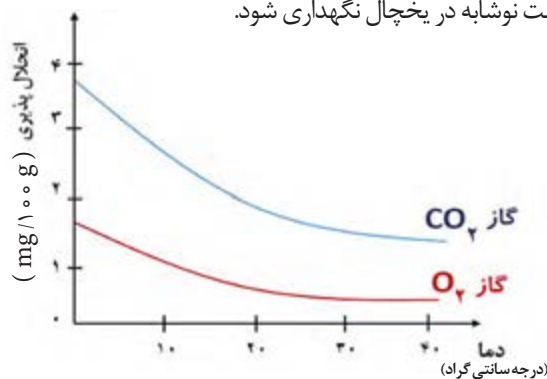

نخ را به همراه بلورهای نبات از محلول خارج کنید و اجازه دهید خشک شوند. چرا جرم نبات با جرم شکر حل شده تفاوت دارد؟ چرا با سرد شدن محلول سیر شده بلورهای نبات، اطراف نخ مشاهده می‌شوند؟

عوامل مؤثر بر انحلال پذیری گازها

با افزایش دما، انحلال پذیری مواد گازی در آب کاهش می‌یابد. (شکل ۴).

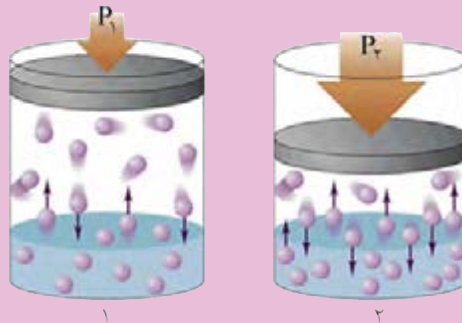
به طور مثال بهتر است نوشابه در یخچال نگهداری شود.

شکل ۴. اثر دما بر انحلال پذیری گازها

۱- تصویر زیر، میزان انحلال مولکول‌های یک گاز را در آب در دو فشار مختلف، نمایش می‌دهد.

الف) مقدار فشار گاز را در دو شکل ۱ و ۲ مقایسه کنید.
ب) در کدام مورد انحلال پذیری گاز در آب بیشتر شده است؟

۲- جدول زیر، میزان انحلال پذیری گاز اکسیژن را در فشارهای مختلف نشان می‌دهد.

۲	۱	۰	فشار (اتمسفر)
۰/۰۱	۰/۰۰۵	۰	انحلال پذیری (g/۱۰۰g H ₂ O)

الف) نمودار انحلال پذیری گاز اکسیژن را نسبت به فشار رسم کنید.
ب) نمودار به دست آمده را تفسیر کنید.

سنگ کلیه، زمانی تشکیل می‌شود که مقدار کلسیم فسفات در ادرار فراسیرشده (فوق اشباع) می‌شود.

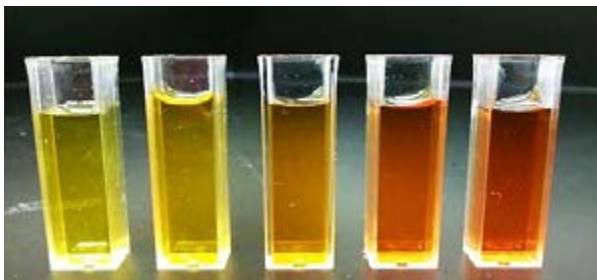
بیماری‌های نقرس و سنگ کلیه، به دلیل وجود ترکیباتی در بدن به وجود می‌آیند که با عبور از مرز انحلال‌پذیری، اجسامی سخت تولید می‌کنند. نقرس که معمولاً دامن‌گیر مردان بالای چهل سال می‌شود، در اثر فراتر رفتن غلظت اوریک اسید در پلاسما خون از مقدار انحلال‌پذیری آن (که ۷ میلی‌گرم در ۱۰۰ میلی‌لیتر پلاسما در ۳۷ °C است) به وجود می‌آید؛ بلورهای اضافی غیرقابل حل، در تاندون‌ها و غضروف‌ها تشکیل می‌شود و این بلورها عامل درد بیماری نقرس هستند. یکی از دلایل تشکیل این سنگ‌ها، خوردن بیش از حد **غذاهای گوشتی حاوی پورین‌ها** است که طی فرایندهای سوخت و ساز بدن به اسید اوریک تبدیل می‌شوند.

با باز کردن در نوشابه، حتی اگر تکان نداده باشیم، مقداری گاز خارج می‌شود، علت چیست؟ این امر چه قانونی را نشان می‌دهد؟

مطابق قانون هنری، در دمای معین انحلال‌پذیری گاز با فشار گاز رابطه مستقیم دارد.

اغلب در کنار نام محلول‌ها از اصطلاحاتی مانند غلیظ یا رقیق، پررنگ یا کم‌رنگ و... استفاده می‌شود. به‌طور مثال شربت آبلیموی غلیظ یا رقیق، چای کم‌رنگ یا پررنگ و... این اصطلاحات به مقدار ماده حل شونده در محلول اشاره دارند. برای مثال در شربت آبلیموی غلیظ، مقدار آبلیمو بیشتر از مقدار موجود در شربت آبلیموی رقیق است.

شکل ۵. محلول‌هایی از چای با غلظت‌های متفاوت

بر اساس مقدار انحلال‌پذیری مواد در دمای 20°C ، آن را به سه دسته زیر، تقسیم می‌کنند:

ماده محلول: انحلال‌پذیری آن حداقل ۱ گرم به ازای ۱۰۰ گرم حلال است؛ مانند KNO_3 (پتاسیم نیترات)، HCl (هیدروژن کلرید)، و...

ماده کم محلول: انحلال‌پذیری آن بین ۰/۱ تا ۱ گرم به ازای ۱۰۰ گرم حلال است مانند CaSO_4 (کلسیم سولفات)، هگزانول و...

ماده نامحلول: انحلال‌پذیری آن از ۰/۱ گرم به ازای ۱۰۰ گرم حلال کمتر است، مانند: AgCl (نقره کلرید) BaSO_4 (باریم سولفات) $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ (کلسیم فسفات) و...

می‌توان غلظت را مقدار ماده حل شونده در مقدار معینی محلول دانست که به شکل‌های مختلفی مانند درصد جرمی، قسمت در میلیون (ppm) و یا غلظت مولی (مولار) بیان می‌شود.

تحقیق کنید

در آیه ۵۳ سوره مبارکه فرقان به آمیخته نشدن آب دو دریا اشاره شده است. در مورد علت این پدیده طبیعی تحقیق کنید و نتیجه تحقیق خود را در کلاس ارائه نمایید.

بیشتر بدانید

برخی از معیارهای غلظت:

۱- درصد جرمی: جرم ماده حل شونده در ۱۰۰ گرم محلول را بیان می‌کند.

$$\text{درصد جرمی} = \frac{\text{جرم حل شونده}}{\text{جرم محلول}} \times 100$$

۲- قسمت در میلیون (ppm): برای بیان غلظت محلول‌های بسیار رقیق از این نوع غلظت استفاده می‌شود و از رابطه زیر محاسبه می‌گردد:

$$\text{ppm} = \frac{\text{جرم حل شونده}}{\text{جرم محلول}} \times 10^6$$

از ppm برای تعیین غلظت آلاینده‌های آب و هوا استفاده می‌شود. وجود مقادیر بسیار جزئی آلاینده‌ها در آب و هوا برای سلامت انسان مضر است.

۳- غلظت مولی یا مولار (M): در متون علمی بیشتر از این شکل بیان غلظت استفاده می‌شود که مقدار مول ماده حل شونده در حجم یک لیتر از محلول را نشان می‌دهد و برحسب مول بر لیتر گزارش می‌شود.

$$M = \frac{\text{مقدار حل شونده}}{\text{حجم محلول بر حسب لیتر}}$$

کلوئیدها

اصطلاح کلوئید از ترکیب دو جزء یونانی Eidos و Kola به دست آمده است و به معنای چسب مانند است.

توجه به برخی مخلوطها مانند رنگ های پوششی، مواد آرایشی، چسب ها و یا برخی مواد غذایی مانند نشاسته، ژله و ... مشخص می نماید که این مخلوطها شبیه به محلول هایی مانند آب نمک یا آب و الکل نیستند و شباهتی به مخلوطهایی مانند شربت خاکشیر و شربت معده نیز ندارند و حالتی بینابین ایجاد نموده اند، چنین مخلوط هایی را که وضعیتی بین محلول و سوسپانسیون دارند، مخلوط کلوئیدی می نامند.

اصطلاح کلوئید برای نخستین بار در سال ۱۸۶۱ میلادی توسط توماس گراهام دانشمند انگلیسی به کار رفت. او این اصطلاح را برای دسته بندی عده ای از مواد بی شکل یا ژلاتینی به کار برد. امروزه می دانیم، تشکیل مخلوط کلوئیدی، متعلق به دسته خاصی از مواد نیست.

در سوسپانسیون، اندازه ذرات پخش شده درشت است و به مرور، ته نشینی در مخلوط مشاهده می شود. مانند آب گل آلود یا شربت خاکشیر.

شکل ۶. تعدادی از انواع کلوئیدها

در محلولها، اندازه ذرات پخش شونده کوچکتر از ۱ نانومتر، در کلوئید بین ۱ تا ۱۰۰ نانومتر و در سوسپانسیون بیش از ۱۰۰ نانومتر است.

یک مخلوط کلوئیدی مانند محلول، از پراکنده شدن حداقل یک ماده شیمیایی در یک ماده دیگر به دست می آید. برای مثال با گرم کردن پودر نشاسته، مخلوطی حاصل می شود که کلوئید نشاسته در آب نام دارد. نشاسته را **فاز پخش شونده** و آب را **فاز پخش کننده** می نامند. در این کلوئید، نشاسته به صورت مولکولی در آب پراکنده نشده است و هر یک از ذره های بسیار ریز آن به اندازه هزاران و گاه صدها هزار مولکول است (توده های مولکولی). این ذره های ریز نشاسته که در آب نامحلول اند، به طور نامحدودی به صورت معلق باقی می مانند و از راه لخته شدن یا رسوب کردن، از آب جدا نمی شوند.

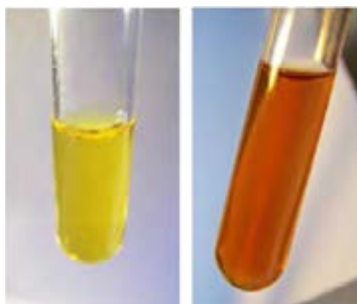
جدول ۱. انواع کلوئیدها بر اساس حالت فاز پخش شونده و پخش کننده

فاز پخش شونده	فاز پخش کننده	نوع کلوئید	حالت فیزیکی	نام کلوئید	نمونه‌ها
گاز	گاز	-	-	-	-
	مایع	گاز در مایع	مایع	کف	کف صابون
	جامد	گاز در جامد	جامد	کف جامد	سنگ پا، یونالیت
مایع	گاز	مایع در گاز	گاز	آیروسول مایع	مه، افشانه‌ها (اسپری‌ها)
	مایع	مایع در مایع	مایع	امولسیون	شیر، کره، مایونز
	جامد	مایع در جامد	جامد	ژل	ژله، ژل موی سر
جامد	گاز	جامد در گاز	گاز	آیروسول جامد	دود، غبار
	مایع	جامد در مایع	مایع	سول	رنگ‌های روغنی، چسب مایع
	جامد	جامد در جامد	جامد	سول جامد	سرامیک، شیشه، رنگی، یاقوت، لعل، فیروزه

کلوئید طلائی که در سال ۱۸۵۷ میلادی توسط فارادی تهیه شده است، در موزه لندن نگهداری می‌شود و پس از گذشت ۱۶۰ سال، هنوز به همان صورت اولیه باقی مانده و زیبایی و دورنمایی اولیه‌اش را دارد.

اندازه ذرات طلا در این کلوئید ۱۰ تا ۳۰ نانومتر است. رنگ قرمز کلوئید طلائی فارادی به دلیل ابعاد نانویی ذرات آن است.

یافته‌های دانشمندان نشان می‌دهد که خواص مواد در مقیاس نانو بسیار متفاوت از مقیاس ماکرو است. به عبارت دیگر اگر ذرات یک ماده خاص را در حد چند نانومتر (۱ تا ۱۰۰ نانومتر) کوچک کنیم، این ذرات ویژگی‌های متفاوتی با ذرات بزرگ اولیه خواهند داشت.

بیشتر بدانید

برای تهیه کلوئیدها از دوروش کلی زیر استفاده می‌شود:

روش اول: از آسیاب‌های ویژه‌ای به نام آسیاب‌های کلوئیدی استفاده می‌شود. این آسیاب‌ها اجسام جامد مورد نظر را در اندازه‌های کلوئیدی خرد می‌کنند (رنگ‌دانه‌های رنگ با این ماشین‌ها تهیه می‌شوند). سپس ذرات کلوئیدی را در سرتاسر فاز پخش کننده پراکنده می‌کنند.

برخی اجسام مانند ژلاتین، صمغ و نشاسته وقتی با آب مخلوط می‌شوند، خودبه خود حالت کلوئیدی پیدا می‌کنند. به این فرایند **والختی** گویند.

روش دوم: در این روش ذرات کوچک تر با هم تجمع حاصل می‌کنند و به ذراتی در اندازه ذرات کلوئیدی تبدیل می‌شوند سپس در فاز پخش کننده پراکنده می‌شوند.

در این روش معمولاً از یک واکنش شیمیایی استفاده می‌شود. به‌طور مثال چنانچه محلول غلیظ آهن (III) کلرید را با آب داغ مخلوط کنیم از آن کلوئید زیبای آهن (III) هیدروکسید به رنگ قهوه‌ای تیره حاصل می‌شود.

فلزهای کلوئیدی را که امروزه در ساخت ظروف گران قیمت کاربرد دارند، اغلب از متراکم ساختن بخار آنها با ایجاد جرقه الکتریکی در میان دو تیغه از آنها تهیه می کنند. در یک فعالیت گروهی، درباره این پدیده تحقیق کنید و نتیجه را به صورت یک مقاله در کلاس ارائه دهید.

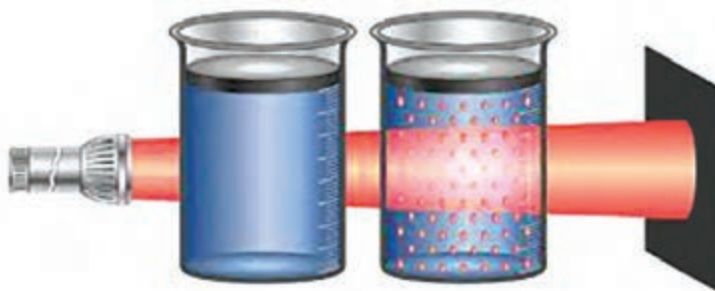

ویژگی های دیگر کلوئیدها

۱- **پخش نور (اثر تیندال):** ذره های کلوئیدی دارای چنان اندازه ای هستند که می توانند نور را پخش کنند. در شکل های زیر، نمونه هایی از اثر تیندال را مشاهده می کنید.

جان تیندال
(۱۸۲۰-۱۸۹۳ م)
فیزیک دان
بریتانیایی

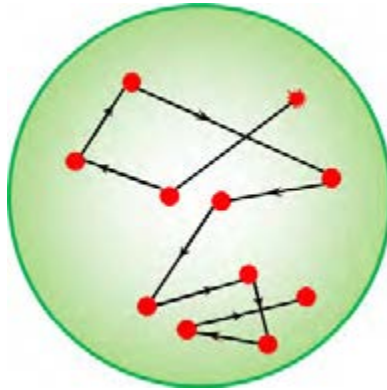
شکل ۷. پخش نور توسط کلوئید و محلول

درون یک استکان آب، چند قطره شیر بیافزایید، نور چراغ قوه لیزری را به آن بتابانید چه مشاهده می کنید؟

شکل ۸. نمونه ای از اثر تیندال در طبیعت

۲- حرکت براونی: ذره‌های کلوئیدی به کمک میکروسکوپ نوری به صورت ذرات ریز و درخشانی دیده می‌شوند که در حال جنب‌وجوش دائمی هستند و حرکت‌های نامنظمی دارند و مسیرهای نامنظم شکسته‌ای را می‌پیمایند. به این حرکت‌ها به افتخار رابرت براون **حرکت براونی** گفته می‌شود.

شکل ۹. حرکت براونی ذرات کلوئیدی - دلیل این حرکت چیست؟

۳- پایداری ذرات کلوئیدی: ذره‌های کلوئیدی بارالکتریکی خود را از راه جذب یون‌های موجود در فاز پخش‌کننده به دست می‌آورند. تمام ذرات یک کلوئید بارهای هم‌نام دارند، دافعه میان این ذرات دارای بار هم‌نام سبب پایداری کلوئیدها می‌شود (شکل ۱۰). به منظور کاهش پایداری یا لخته‌نمودن ذرات کلوئیدی، به آنها یک الکترولیت اضافه می‌شود تا ذرات باردار از سطح کلوئیدها جدا شوند و امکان به هم پیوستن ذرات کلوئیدی فراهم شود (شکل ۱۱).

وقتی ضمن انحلال ماده حل‌شونده در آب، یون تولید شود، **محلول الکترولیت** حاصل می‌شود. همان‌طور که در «آزمایش کنید ۱ پودمان اول» آموختید، برخی محلول‌ها رسانای جریان برق‌اند و برخی نارسانا. محلول‌های رسانا را **الکترولیت** و نارسانا را **غیرالکترولیت** می‌نامند.

شکل ۱۰. ذره‌های کلوئیدی

شکل ۱۱. لخته شدن کلوئید در اثر افزودن محلول الکترولیت.

در ماست‌بندی و تولید نشاسته، ابتدا اندکی نمک به مخلوط می‌افزایند، سپس فرایند تولید را انجام می‌دهند. درباره این پدیده تحقیق کنید.

تحقیق کنید

از نظر اقتصاد ملی، تقریباً تمامی صنایع و کارخانه‌ها، کم و بیش با مخلوط‌های کلوئیدی و فرایندهای مرتبط با آن سر و کار دارند. به‌طور مثال مهندسان آلیاژکار برای تهیه آلیاژهای بسیار مرغوب باید برخی مواد دیگر را در نسبت‌های کاملاً مشخصی به آلیاژهای خود بیفزایند.

مواد در حالت کلوئیدی، در تهیه سرامیک و لعاب کاری و همچنین در تهیه شیشه و مصالح ساختمانی نیز به کار می‌روند. در معماری ایرانی - اسلامی نیز کلوئیدها کاربرد فراوانی از قرن‌ها پیش برای تهیه لعاب کاشی‌ها و شیشه‌های رنگی داشته و دارند (شکل ۱۲).

در صنایع غذایی، تقریباً اغلب مواد غذایی لیپیدی، پروتئینی، کربوهیدرات‌ها و مشتقات آنها، خود مواد کلوئیدی هستند. شیر به‌صورت کلوئید ذرات چربی در آب است. مایونز، امولسیون روغن‌های گیاهی با سرکه و زرده تخم‌مرغ است.

شکل ۱۲. مسجد نصیرالملک، یکی از مساجد تاریخی دوران قاجار در شهر شیراز است. این مسجد زیبا با طاق‌های بلند، شیشه‌های رنگی و کاشی‌کاری‌های هنرمندانه هر بیننده و گردشگری را مجذوب می‌کند. تعهد هنرمندان ایرانی در استفاده از مواد اولیه مرغوب و دقت فوق‌العاده آنان در ساخت، موجب شده است با وجود گذشت قرن‌ها، آثار تاریخی هنوز درخشندگی و جلوه خاص خود را حفظ کنند.

آزمایش کنید

با دنبال کردن مراحل زیر مایونز تهیه کنید.

مواد لازم:

۱- ۱ عدد زرده تخم مرغ بزرگ در دمای اتاق

۲- $\frac{1}{8}$ قاشق چای خوری نمک (در صورت نیاز بیشتر اضافه کنید)

۳- ۱ قاشق آبلیمو (در صورت نیاز بیشتر اضافه کنید)

۴- $\frac{1}{4}$ قاشق خردل

۵- $\frac{3}{4}$ پیمانه روغن گیاهی (روغن زیتون)

۶- $\frac{1}{4}$ قاشق چای خوری سرکه (بهتر است سرکه ترخون باشد)

ابتدا زرده و نمک را خوب مخلوط کنید.

سپس آبلیمو و خردل را به مخلوط اضافه کنید و هم بزنید.

در حال هم زدن، روغن را قطره به قطره اضافه کنید.

این فرایند چند دقیقه زمان می‌برد، اگر عجله کنید مایونز می‌برد.

پس از آنکه روغن را اضافه کردید، مقداری از مایونز را بچشید و

در صورت نیاز، نمک یا آبلیمو به آن اضافه کنید. مخلوط را خوب

بسته‌بندی کنید و پنج روز در فریزر نگهداری کنید (قبل از مصرف

هم بزنید).

اصطلاح «بریدن مخلوط» در اینجا به چه معناست؟

فاز پخش‌کننده و پخش‌شونده را در این مخلوط مشخص کنید.

زرده تخم مرغ در این فرایند چه نقشی دارد؟

در صنایع دارویی، بیشتر شربت‌ها و پمادها حالت کلوئیدی دارند. لوسیون‌ها، کرم‌ها و نظایر آنها نیز امولسیون‌هایی هستند که آب و روغن‌های مناسب در هم پراکنده شده‌اند. بیشتر رنگ‌ها و چسب‌های موجود نیز شامل کلوئید در محیط‌های مناسب هستند، مرغوبیت اغلب رنگ‌ها و چسب‌ها به شکل و ابعاد ذرات کلوئیدی بستگی دارد.

اگر می‌خواهید در ابعاد بزرگ و زیاد، کاغذهای متعددی را به هم بچسبانید (مثلاً در چسبانه کاری) می‌توانید به سادگی با کمک مراحل زیر، چسب کاغذ درست کنید.

مواد لازم:

- ۱- $\frac{1}{3}$ لیوان آرد (آرد مخصوص نان، بهترین آرد برای این کار است).
- ۲- ۲ قاشق غذاخوری شکر
- ۳- ۱ لیوان آب
- ۴- $\frac{1}{4}$ قاشق چای‌خوری پودر زاج سفید

کلاژ یا چسبانه کاری، تکنیکی در هنرهای تجسمی است. در این روش اثر هنری، از به هم چسباندن قطعات مختلف (مثلاً کاغذی یا عکس) به هم، یک مجموعه جدید درست می‌کنند.

آرد و شکر را با هم مخلوط کنید. در حین هم زدن، آرام آرام آب را اضافه کنید.

در دمای متوسطی مخلوط را بپزید و به طور مداوم هم بزنید، تا زمانی که چسب، صاف و یک دست شود، آن را از گرما دور کنید و زاج سفید را در مخلوط هم بزنید.

چسب را در سطح کاغذ با قلم مو پخش کنید و کاغذهای دیگر را به آرامی روی چسب بگذارید.

برای نگه‌داری از چسب، از شیشه‌های دربسته استفاده کنید. با این روش حتی می‌توانید چند هفته از چسبی که ساخته‌اید، استفاده کنید.

در این چسب، کدام ماده خاصیت چسبندگی را ایجاد می‌کند؟ زاج سفید را می‌توان به مخلوط اضافه نکرد، ولی نگه‌داری از چسب، فقط با زاج سفید امکان‌پذیر است. به نظر شما زاج سفید در این مخلوط چه نقشی دارد؟

تصفیه آب نیز با خواص مخلوط‌های کلئیدی در ارتباط است. یکی از عملیات‌های مهم تصفیه آب، آن است که ذره‌های بسیار ریز گل‌ولای و ناخالصی‌های دیگر را که به صورت معلق در آب موجوداند، از راه لخته شدن از آب جداسازی می‌کنند.

در فرایند تصفیه آب، کلئیدهای مضر حذف می‌شوند. درباره چگونگی حذف آنها تحقیق کنید.

تحقیق کنید

در نساجی و رنگ کردن پارچه‌ها، در صنعت چرم سازی و تهیه پوست، در صنعت لاستیک سازی و کاغذ سازی نیز با مخلوط‌های کلئیدی و خواص آنها، سروکار بسیار است.

بیشتر بدانید

نمونه‌هایی از کاربرد چندسازه‌ها

چندسازه‌ها

دسته مهمی از مخلوط‌ها، چند سازه‌ها یا کامپوزیت‌ها هستند. چندسازه، مخلوط فیزیکی از دو یا چند ماده مختلف است. این مخلوط‌ها خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خود را حفظ می‌کنند. در مجموع، با توجه به برخی معیارها، و نسبت به اجزای تشکیل دهنده خود، خواص بهتری دارند.

از اولین چندسازه‌های ساخت بشر می‌توان به کاهگل اشاره کرد. چون گل بعد از خشک شدن ترک می‌خورد، مقداری کاه به آن افزودند تا حفره‌ها را پر کند و مانع از ترک خوردن گل شود.

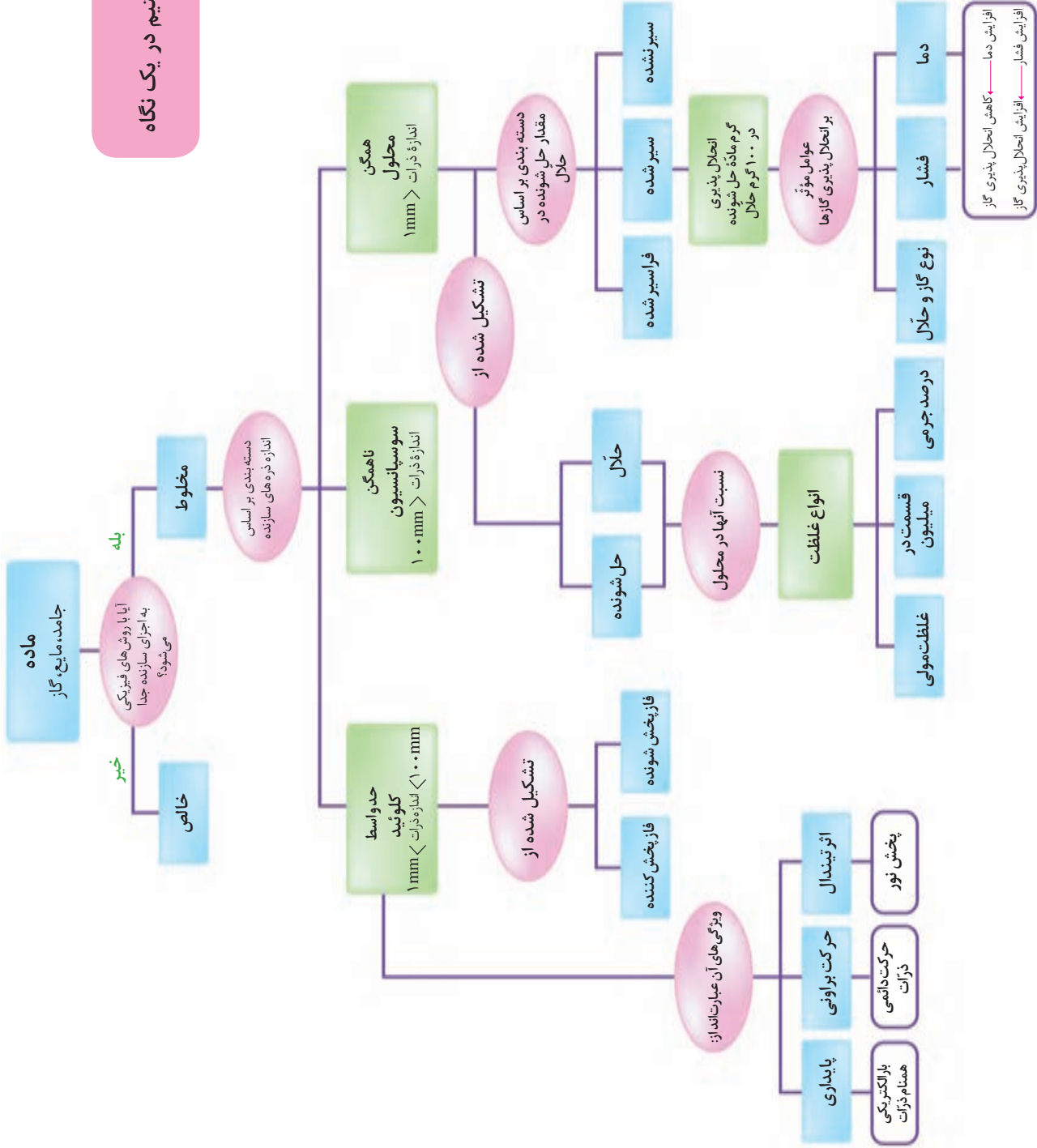
ساختار چندسازه

در ساختار چند سازه، حداقل دو جزء اصلی مشاهده می‌شود: **ماده زمینه** یا ماتریس که در برخی خواص مانند استحکام، نقص دارد و **ماده تقویت کننده** را احاطه کرده است و ماده تقویت کننده که به صورت تکه تکه در ماده زمینه پراکنده شده است تا خواص ماده زمینه را بهبود بخشد. در مثال کاهگل، گل نقش ماده زمینه و کاه نقش، تقویت کننده را دارد.

وزن کم، مقاومت بالای این مواد در مقایسه با موادی مانند فولاد، روش‌های ساخت گوناگون و همچنین امکان تولید اشکال پیچیده و متنوع، سبب افزایش مصرف آن در صنایع مختلف شده است. همچنین به علت وجود ماده زمینه، مقاومت در برابر خوردگی چندسازه بالاست.

در مورد کاربرد چند سازه‌ها در صنایع دریایی، ساختمان، پزشکی، هوا فضا، خودروسازی، ورزشی - تفریحی و... تحقیق کنید و نتیجه تحقیق خود را برای هم کلاسی‌های خود بازگو نمایید.

آنچه آموختیم در یک نگاه

استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان سوم

عنوان پودمان	شایستگی های مورد انتظار	استاندارد عملکرد (کیفیت)	نتایج مورد انتظار	شاخص تحقق
پودمان ۳: محلول و کلویید	۱- ساخت محلول با غلظت های متفاوت ۲- تجزیه و تحلیل تفاوت محلول و کلویید و تفاوت محلول های مختلف از نظر مقدار حل شونده موجود در آنها	به کارگیری روابط مربوط به محاسبه غلظت در تعیین غلظت محلول ها و محاسبه مقدار حل شونده موجود در حجم مشخصی از یک محلول	بالاتر از حد انتظار	استفاده از مفهوم غلظت در محاسبه مقدار ماده موجود در محلول در جریان فرایندهای شیمیایی، بررسی انواع کلویدها و مقایسه تفاوت های آنها
			در حد انتظار	محاسبه غلظت محلول و محاسبه مقدار حل شونده براساس غلظت و حجم یک محلول، به کارگیری ویژگی های کلویدها در توجیه پدیده های طبیعی
			پایین تر از حد انتظار	در صورتی که هنرجو تنها بخشی از شاخص های در حد انتظار (و نه همه آنها) را محقق نماید پایین تر از حد انتظار ارزشیابی می شود.
			نمره مستمر از ۵	
شایستگی پودمان (پایین تر از حد انتظار، در حد انتظار، بالاتر از حد انتظار)				
نمره پودمان از ۲۰				

پودمان چهارم

الکتروشیمی

«أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ: يا مثل آنان چون کسانی است که در بیابان، بارانی تند که در آن تاریکی و رعد و برق است بر آنان بیارد، و آنان انگشتانشان را از ترس مرگ در گوش نهند مبادا از شدت صدای صاعقه بمیرند و خدا بر کافران احاطه دارد.»

سورة بقره، آیه ۱۹

آیا می‌توان از واکنش‌های شیمیایی، الکتروسیته تولید کرد؟
چگونه می‌توان از زیان‌های اقتصادی ناشی از خوردگی فلزات جلوگیری کرد؟

سیمای پودمان

شایستگی ۱: به کارگیری واکنش های اکسایش و کاهش به منظور تجزیه و تحلیل فرایندهای الکتروشیمیایی

شایستگی ۲: ساخت سلول الکتروشیمیایی (باتری) و تولید جریان الکتریسیته با استفاده از انجام یک واکنش شیمیایی

در حدود ۲۰۰۰ سال پیش، ایرانیان باستان از قرار دادن دو فلز آهن و مس در محلولی از نمک خوراکی در درون ظرف های سفالی، **دستگاهی برای تبدیل انرژی شیمیایی به الکتریکی ساختند** و از آن برای آبکاری ظروف فلزی استفاده می کردند (شکل ۱).
 اواخر قرن هجدهم میلادی، مشاهدات لوئیجی گالوانی^۱ هنگام انقباض عضله قورباغه باعث شهرت الکتروشیمی شد. آلساندرو ولتا^۲ خیلی زود مشاهدات گالوانی را تأیید کرد. این دو دانشمند همان فلزهایی را برای ساختن باتری و تولید جریان الکتریکی به کار بردند که ایرانیان باستان از آنها استفاده کرده بودند.
 امروزه از الکتروشیمی در ساخت باتری ها، برق کافت، آبکاری و جلوگیری از خوردگی فلزها و همچنین برای بررسی واکنش های اکسایش - کاهش استفاده می شود.

با کشف این دستگاه در شهر سوخته سؤال پیش آمد که کاربرد این سلول در آن موقع چه بوده است، شما چه حدسی دارید؟

شکل ۱. دستگاه تبدیل انرژی شیمیایی به الکتریکی در ایران باستان

۱- Luigi Aloisio Galvani (۱۷۳۷-۱۷۹۸ میلادی)

۲- Alessandro Volta (۱۸۲۷-۱۸۴۵ میلادی)

واکنش‌های اکسایش و کاهش

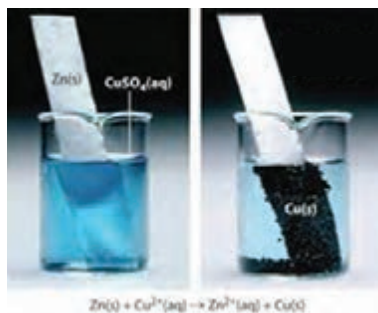
در قدیم، اکسایش و کاهش را بر اساس مبادلهٔ اکسیژن و هیدروژن تعریف می‌کردند و ترکیب عنصرها با اکسیژن را اکسایش می‌نامیدند (شکل ۲). ترکیب عناصر با هیدروژن را کاهش می‌نامیدند. اما از آنجا که این تعاریف، تمام واکنش‌های اکسایش - کاهش را که با مبادلهٔ این دو عنصر همراه نیستند، در بر نمی‌گیرد، امروزه اغلب واکنش‌های اکسایش و کاهش را بر اساس انتقال الکترون تعریف می‌کنند.

شکل ۲. ترکیب فلزات با اکسیژن (اکسایش)

اگر تیغه‌ای از فلز روی را در محلولی از مس (II) قرار دهیم، مشاهده خواهیم کرد که الکترون‌ها از اتم‌های روی به یون‌های مس موجود در محلول منتقل شده و بر روی تیغه، رسوب می‌کنند (شکل ۳).

در صورتی که دماستجی را درون محلول اولیه قرار بدهیم، مشاهده می‌کنیم، که دما افزایش می‌یابد. این واکنش گرماده است یا گرماگیر؟

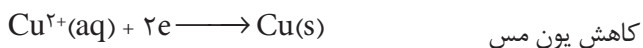
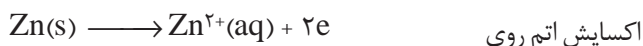

شکل ۳. چگونگی انتقال الکترون از اتم‌های روی به یون‌های مس

در نتیجهٔ این عمل، واکنش زیر اتفاق می‌افتد. محلول دارای یون‌های Cu^{2+} آبی رنگ است، بنابراین با انجام این واکنش و از بین رفتن $\text{Cu}^{2+}(\text{aq})$ ، به تدریج رنگ آبی محلول کم‌رنگ‌تر می‌شود:

بر این اساس می‌توان، اکسایش را شامل از دست دادن الکترون و کاهش را شامل گرفتن الکترون دانست:

همان‌طور که از معادلات نشان داده شده بر می‌آید، واکنش‌های اکسایش - کاهش را می‌توان به دو نیم واکنش تفکیک کرد. نیم واکنشی که از دست دادن الکترون را نشان می‌دهد، نیم واکنش اکسایش و نیم واکنشی که به دست آوردن الکترون را نشان می‌دهد، نیم واکنش کاهش نامیده می‌شود. این دو نیم واکنش هم‌زمان رخ می‌دهند و باید، هم از نظر تعداد اتم‌ها و هم از نظر بار الکتریکی موازنه باشند.

نیم‌واکنش‌های اکسایش و کاهش در سطح الکترودها (مرز میان دو رسانای الکترونی و یونی) روی می‌دهند، از این رو به آنها واکنش‌های الکترودی می‌گویند.

موازنه واکنش‌های الکتروشیمیایی

موازنه کردن معادلات واکنش‌های اکسایش - کاهش، معمولاً دشوارتر از واکنش‌هایی است که شامل انتقال الکترون نیستند. برای موازنه کردن این واکنش‌ها معمولاً از دو روش متداول یون-الکترون و عدد اکسایش استفاده می‌شود.

بیشتر بدانید

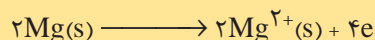
نمونه حل شده

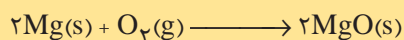
واکنش سوختن منیزیم در اکسیژن را در نظر بگیرید. این واکنش نمونه‌ای از واکنش‌های اکسایش - کاهش است. در این واکنش منیزیم با شعله خیره‌کننده‌ای در اکسیژن می‌سوزد و به منیزیم اکسید تبدیل می‌شود. با نوشتن نیم واکنش‌ها، واکنش کلی را تعیین کنید.

پاسخ:

نیم واکنش اکسایش: که در آن منیزیم، الکترون از دست می‌دهد و به یون منیزیم تبدیل می‌شود.

نیم واکنش کاهش: که در آن اکسیژن الکترون می‌گیرد.

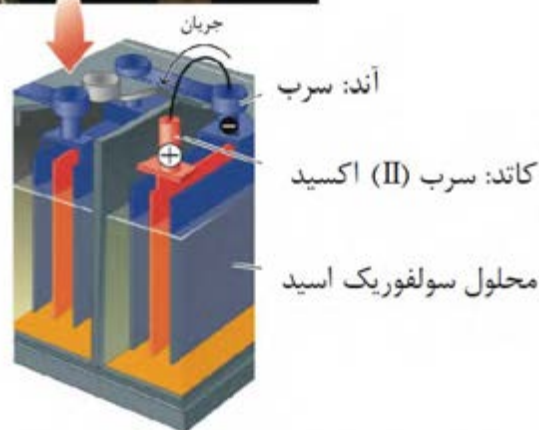
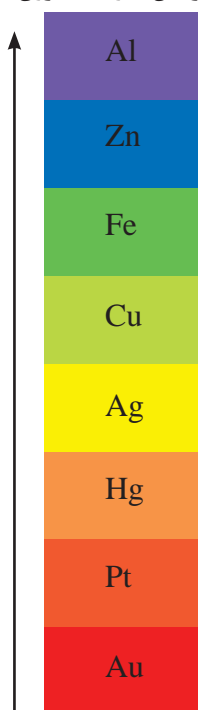
منیزیم در هوا با شعله سفیدرنگی می‌سوزد.

سلول های الکتروشیمیایی

واکنش های شیمیایی، اغلب ماهیت الکتریکی دارند و آنچه شیمی و الکتریسیته را به هم پیوند می زند، الکترون است. الکترون، ذره ای با بار الکتریکی منفی است که از جایی به جایی دیگر انتقال می یابد و جریان الکتریسیته را به وجود می آورد. واکنش های الکتروشیمیایی در **سلول های الکتروشیمیایی** انجام می گیرد که از نیم سلول اکسایش، نیم سلول کاهش، رسانای خارجی (مدار بیرونی) و رسانای داخلی (محلول الکتrolیت) تشکیل شده اند. سلول های الکتروشیمیایی به دو دسته تقسیم می شوند، در یک نوع از این سلول ها، انرژی شیمیایی به انرژی الکتریکی تبدیل می شود و به **سلول های گالوانی** یا **ولتایی** معروف هستند.

در این نوع سلول های الکتروشیمیایی، در نتیجه انجام واکنش الکتروشیمیایی، الکترون ها در مدار بیرونی جریان می یابند و الکتریسیته تولید می شود. شکل ۴، باتری اتومبیل ها را به عنوان نمونه ای از سلول های الکتروشیمیایی، نشان می دهد. امروزه، زندگی کردن بدون حضور سلول های الکتروشیمیایی، قدری سخت به نظر می رسد (چرا؟).

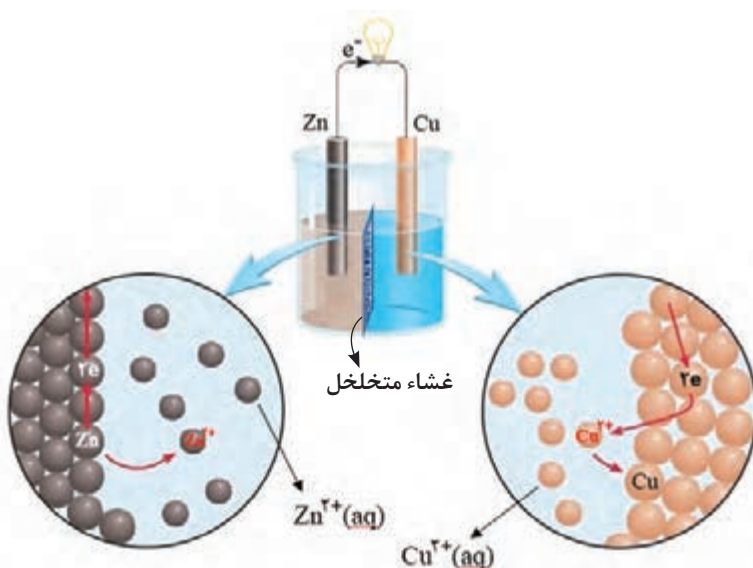
افزایش قدرت الکترون دهنده

شکل ۴. باتری خودرو، نمونه ای از سلول های الکتروشیمیایی

سلول الکتروشیمیایی روی - مس را در شکل ۵ می بینید. در این سلول که یک واکنش اکسایش - کاهش صورت می گیرد، الکترون ها در مدار بیرونی، از سمت روی به سمت مس جریان می یابند و اگر در مسیر آن لامپی قرار گیرد، روشن می شود. شیمی دان ها برای آنکه قدرت الکترون دهنده عنصرها را نسبت به یکدیگر نشان دهند از داده های **جدول سری الکتروشیمیایی** استفاده می کنند. در این سری، عنصری که بالاتر قرار گرفته باشد تمایل بیشتری برای از دست دادن الکترون دارد.

الکترودی که در سطح آن عمل اکسایش رخ می‌دهد **آند**، و الکترودی که در سطح آن عمل کاهش رخ می‌دهد **کاتد** گفته می‌شود.

شکل ۵. سلول الکتروشیمیایی روی - مس

در صورتی که فلز روی را مستقیماً درون محلول مس (II) سولفات قرار دهیم، انرژی ذخیره شده، به صورت گرما آزاد می‌شود ولی اگر مطابق شکل بالا، سلول الکتروشیمیایی بسازیم، این انرژی به طور عمده به صورت انرژی الکتریکی، آزاد شده و می‌تواند مورد استفاده ما قرار گیرد.

خود را بیازمایید

سلول الکترو شیمیایی «آهن - مس» را در نظر بگیرید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

- ۱- شکل ساده‌ای از سلول رسم کنید.
- ۲- در سطح کدام الکترو، اکسایش صورت می‌گیرد؟
- ۳- کدام یک تمایل بیشتری برای گرفتن الکترون دارند؟
- ۴- انتقال الکترون چگونه صورت می‌گیرد؟
- ۵- واکنشی را که در این سلول اتفاق می‌افتد، بنویسید.

بیندیشید

چنانچه یک تیغه مس را در محلول دارای یون‌های روی وارد کنیم، چه اتفاقی می‌افتد؟

سری الکترو شیمیایی یا جدول پتانسیل‌های کاهش استاندارد، فهرستی است که در آن، فلزات بر اساس پتانسیل‌های کاهش استاندارد در 25°C مرتب شده‌اند. در این سری عنصر بالاتر، راحت‌تر الکترون از دست می‌دهد. ترتیب تعدادی از فلزهای گران‌قیمت جهان در این سری به صورت زیر است:

افزایش قدرت
کاهندگی
یا قدرت
الکترون دهنده‌گی

Zn
Fe
Cu
Ag
Hg
Pt
Au

با لیموترش، باتری بسازیم!

وسایل و مواد مورد نیاز

سه عدد لیموترش بزرگ، سه عدد میخ گالوانیزه، سه عدد میخ مسی یا سه تکه سیم مسی، سیم اتصال سُرپی یا مسی با طول مناسب و یک عدد لامپ LED (لامپ با ولتاژ کم)

مراحل انجام آزمایش

- ۱- لیمو ترش‌ها را از ۱ تا ۳ شماره گذاری کنید. آنها را کمی فشار دهید تا آب لیمو در داخلش جریان یابد.
- ۲- سه میخ گالوانیزه را در لیموترش‌ها فرو کنید.
- ۳- سپس سه میخ مسی (یا تکه سیم مسی) را در هر لیمو ترش مانند شکل زیر فرو کنید، به طوری که با میخ گالوانیزه زاویه قائم بسازد و به آن برخورد نکند.

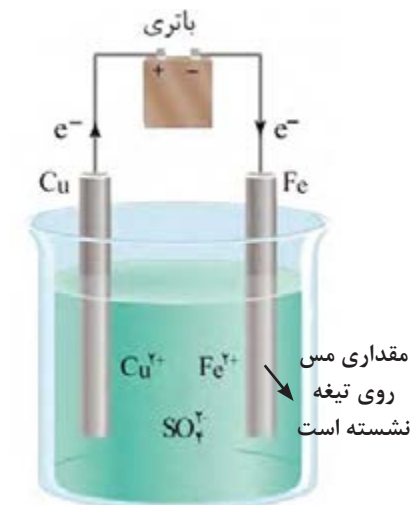
- سپس با استفاده از سیم‌های رابط، میخ مسی لیموترش ۱ را به میخ گالوانیزه لیموترش ۲ و میخ مسی لیمو ترش ۲ را به میخ گالوانیزه لیموترش ۳ متصل کنید. سر یک قطعه سیم را به میخ گالوانیزه لیمو ترش ۱ و سر دیگر آن را به یکی از پایه‌های لامپ (LED) متصل کنید. با قطعه دیگر سیم، پایه دیگر لامپ (LED) را به میخ مسی لیمو ترش ۳ متصل کنید.
- ۴- مشاهدات خود را ثبت، و توجیهی برای آن بیابید. توصیه می‌شود که سطح میخ‌ها را ابتدا با سنباده نو کنید.

باتری لیتیومی یک منبع عظیم ذخیره انرژی الکتریکی است. با مراجعه به سایت‌ها و ویژگی‌های این نوع باتری‌ها را پیدا کنید.

دسته دیگری از سلول‌های الکتروشیمیایی را سلول‌های الکترولیتی می‌نامند. در این سلول‌ها، انرژی الکتریکی به انرژی شیمیایی تبدیل می‌شود. یک سلول الکترولیتی شامل دو الکتروود است که در یک محلول قرار می‌گیرند و یک باتری (منبع تغذیه) که در مدار دستگاه قرار می‌گیرد و مانند پمپ عمل می‌کند. باتری با صرف انرژی الکتریکی، الکترون‌های لازم را از الکتروود مثبت (آند) دستگاه دریافت می‌کند و به الکتروود منفی (کاتد) روانه می‌سازد. سلول‌های الکترولیتی برای برق‌کافت، آبکاری فلزها و جداکردن ناخالصی‌ها از فلزها به کار می‌روند.

شکل ۶. سلول الکتروشیمیایی مس - آهن

در این سلول الکتروشیمیایی که به کمک جریان برق واکنش الکتروشیمیایی صورت می‌گیرد، مس به عنوان آند عمل می‌کند و اکسایش می‌یابد و یون‌های آهن، در کاتد کاهش می‌یابند. این سلول را با سلول الکتروشیمیایی شکل ۵ مقایسه کنید.

نیم‌واکنش‌ها و واکنش الکتروشیمیایی مربوط به سلول الکتروشیمیایی شکل ۶ را بنویسید.

خود را بیازمایید

بیشتر بدانید

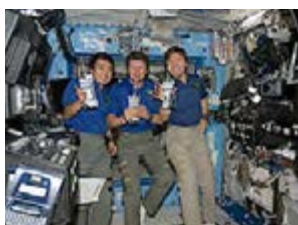

انواع دیگری از سلول‌های شیمیایی

سلول غلظتی، نوعی سلول گالوانی است که در آن، اختلاف پتانسیل، ناشی از تفاوت غلظت الکترولیت در دو نیم سلول است. در چنین سلولی، زمانی که غلظت الکترولیت در دو نیم سلول برابر شود، جریان متوقف می‌گردد.

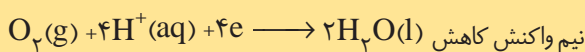
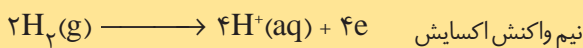
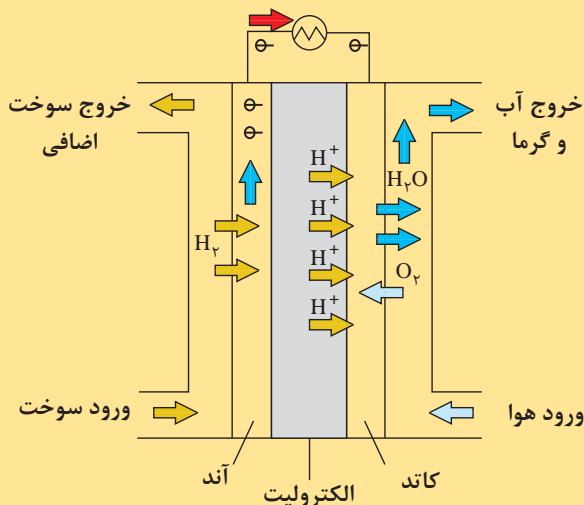
سلول‌های سوختی، منابع انرژی پاک برای آینده: این سلول‌ها از نوع سلول‌های گالوانی به شمار می‌روند با این تفاوت که در این نوع سلول‌ها مواد واکنش‌دهنده در داخل سلول قرار ندارند بلکه به‌طور پیوسته از یک منبع خارجی وارد سلول می‌شوند و با تمام شدن واکنش‌دهنده‌های موجود، غیرفعال می‌شوند. یکی از مهم‌ترین سلول‌های سوختی، سلول هیدروژن - اکسیژن است که برای تأمین برق سفینه‌های فضایی به کار می‌رود.

باز مراجعه به سایت‌ها، کاربردهای سلول سوختی را پیدا کنید.

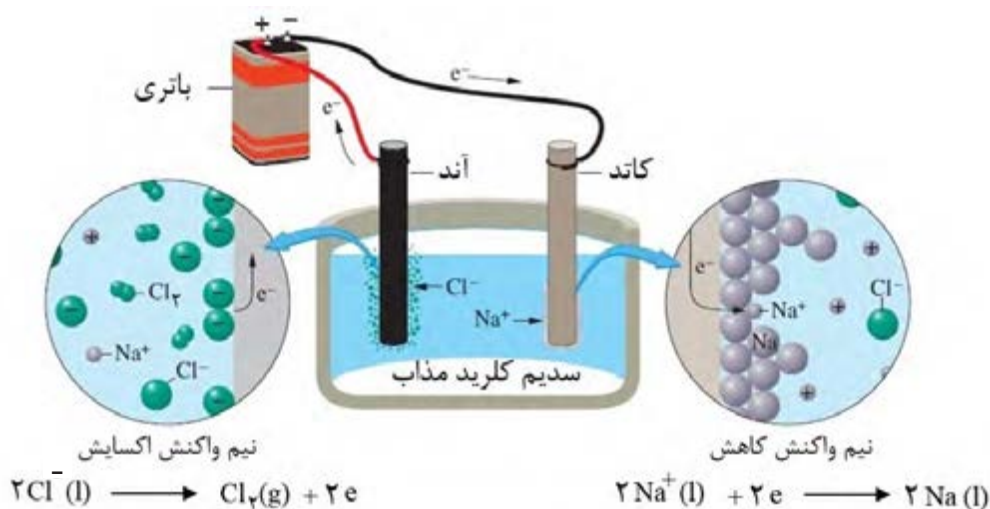
از کاربردهای سلول سوختی تأمین آب و برق فضاپیماها است.

سلول سوختی جریان الکتریکی

برق کافت

تجزیه یک ماده به وسیله جریان برق را **برق کافت** (الکترولیز) گویند. ظرف «برق کافت»، نوعی سلول الکترولیتی است که انرژی الکتریکی را به انرژی شیمیایی تبدیل می‌کند. فرایند برق کافت شامل یک نیم واکنش اکسایش و یک نیم واکنش کاهش است که به ترتیب در مجاورت قطب های آند و کاتد دستگاه انجام می‌شوند. شکل ۷، برق کافت سدیم کلرید مذاب را نشان می‌دهد.

شکل ۷. برق کافت سدیم کلرید مذاب

واکنش‌هایی که در این سلول انجام می‌گیرد به قرار زیر است:

در برق کافت مس (II) کلرید مذاب، در اطراف کاتد و اطراف آند چه عنصرهایی آزاد می‌شوند؟

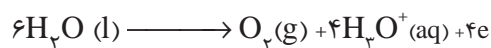
خود را بیازمایید

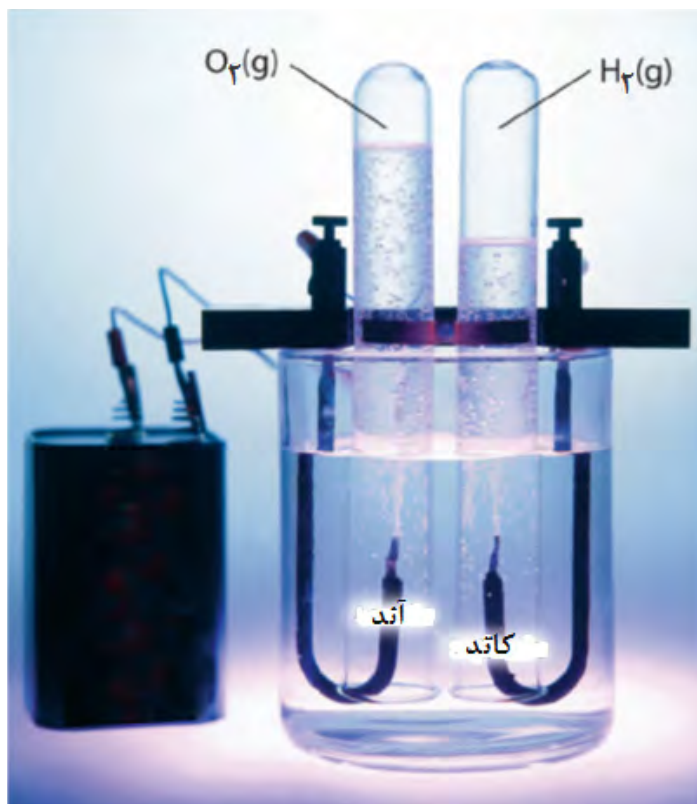
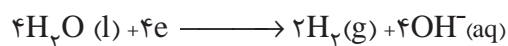
شکل صفحه بعد، برق کافت آب را نشان می‌دهد که طی آن، آب به عنصرهای هیدروژن و اکسیژن تجزیه می‌شود. چون تنها گونه موجود در ظرف، مولکول‌های H_2O هستند، هم در نیم واکنش اکسایش و هم در نیم واکنش کاهش شرکت می‌کنند و به ترتیب گازهای اکسیژن و هیدروژن تولید می‌شوند.

برق کافت آب فرایندی است که به کمک جریان برق، آب به عناصر سازنده‌اش تجزیه می‌شود.

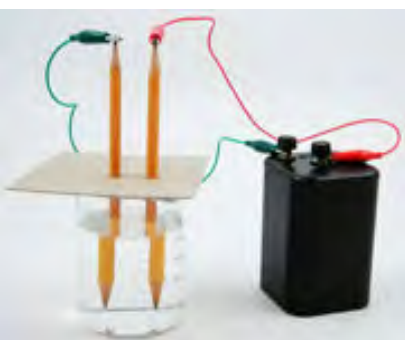
نیم واکنش اکسایش:

نیم واکنش کاهش:

شکل ۸. دستگاه برق کافت آب

با راهنمایی دبیر خود و با در اختیار داشتن دو عدد مداد معمولی، یک بشر، دو تکه سیم و یک عدد باتری (منبع تغذیه)، تجزیه آب معمولی به هیدروژن و اکسیژن را مشاهده کنید.

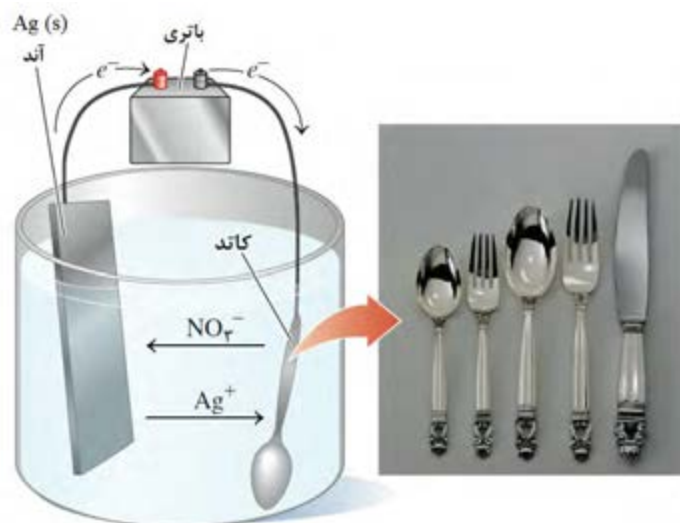
آزمایش کنید

آبکاری فلزها

آبکاری، از کاربردهای سلول‌های الکترولیتی است. در این عمل، به کمک یک سلول الکترولیتی لایه نازکی از یک فلز بر روی یک جسم پوشانده می‌شود.

فلز پوشاننده در قطب مثبت (آند) و جسمی که باید روکش روی آن ایجاد شود در قطب منفی (کاتد) قرار می‌گیرد. در این فرایند، الکترولیت مورد استفاده، باید دارای یون‌های فلزی باشد که قرار است لایه نازکی از آن روی جسم دیگر ایجاد شود. شکل صفحه بعد، سلول الکترولیتی ساده‌ای را نشان می‌دهد که از آن برای آبکاری با نقره بر روی قاشق آهنی استفاده می‌شود.

شکل ۹. سلول الکترولیتی آبکاری نقره

تحقیق کنید

آنچه در صنعت آبکاری می‌گذرد به سادگی شکل فوق نیست. در مورد این فرایند تحقیق کنید و با سایر گروهی‌های خود درباره آن به گفت‌وگو بپردازید و نتایج را به شکل یک تحقیق در کلاس ارائه دهید.

خوردگی آهن

آهن فلزی است که علاوه بر کاربردهای صنعتی بسیار مهم، به عنوان کاتالیزگر، در واکنش‌هایی مانند واکنش تولید آمونیاک به کار می‌رود و معمولاً در ترکیبات، به صورت یون‌های $2+$ و $3+$ وجود دارد. ترکیب‌های آهن رنگی‌اند، نمک‌های آهن (II) به رنگ سبز روشن و نمک‌های آهن (III) زرد یا قهوه‌ای رنگ‌اند. یکی از مباحث بسیار مهم علمی، فنی و اقتصادی، که حدود یک صد سال اخیر مورد توجه عده‌ای از پژوهشگران قرار گرفته است و مطالعات زیادی بر روی آن انجام گرفته، موضوع خوردگی، به ویژه خوردگی فلزات است.

در سری الکتروشیمیایی، جایگاه سه فلز طلا، پلاتین و پالادیم پایین تر از اکسیژن است ولی جایگاه آهن و سایر فلزها از اکسیژن بالاتر است. از این رو، اکسیژن می‌تواند همه فلزها، به جز این سه فلز را، به طور خود به خودی اکسید کند (شکل ۱۰). آهن در مجاورت رطوبت و هوا خورده می‌شود و خوردگی آن توسط اسیدها و بر اثر تماس با فلزهایی نظیر قلع یا مس، که فعالیت شیمیایی آنها کمتر است، تسریع می‌گردد.

به ترد و خرد شدن و فرو ریختن فلزها بر اثر اکسایش، خوردگی گفته می شود.

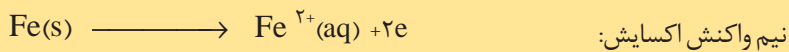

آهن (III) اکسید
آب پوشیده یا زنگ آهن، دارای فرمول $Fe_2O_3 \cdot 3H_2O$ است.

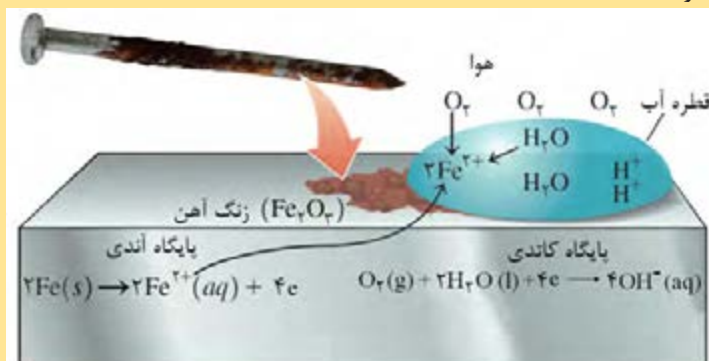
شکل ۱۰. زنگ زدن ابزارها یک واکنش اکسایش - کاهش ناخواسته است.

یک قطعه آهن به طور یکنواخت خورده نمی شود، بلکه بعضی محلها در سطح فلز، بیشتر خورده می شوند و حفره های عمیقی را به وجود می آورند. زنگ زدن آهن یک فرایند الکتروشیمیایی است. قسمت هایی از سطح فلز به واسطه وجود ناخالصی ها، فشار یا عوامل دیگر که فعالیت شیمیایی فلز را تغییر می دهند، از قسمت های دیگر الکترون می گیرند.

فرایند زنگ زدن آهن را در قالب واکنش های زیر می توان نشان داد:

در این فرایند $Fe(OH)_2$ تشکیل می شود و در ادامه، این رسوب نیز دوباره اکسایش می یابد و به زنگ آهن تبدیل می شود.

شکل ۱۱. چگونگی وقوع زنگ زدن یک میخ آهنی

بیشتر بدانید

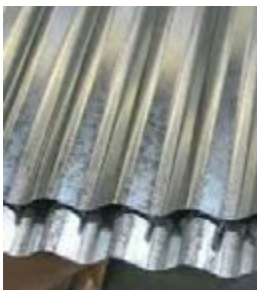

راه‌های جلوگیری از خوردگی آهن

شکل ۱۲. چگونگی حفاظت کاتدی بدنه کشتی

پژوهشگران با تکیه بر اطلاعات و نتایج تحقیقات، به کاربرد و اجرای طرح‌ها و روش‌هایی برای جلوگیری از خوردگی می‌پردازند. برای جلوگیری از زنگ‌زدن آهن، باید آن را از رطوبت و هوا، توسط پوششی از رنگ، گریس یا فلز دیگری دور نگه داریم یا فعالیت شیمیایی آهن را با تشکیل آلیاژ، پایین بیاوریم. اگر آهن به فلز دیگری مانند منیزیم، روی یا آلومینیوم متصل شود، سلولی تشکیل می‌دهد که در آن سلول، آهن نقش کاتد را دارد و سالم می‌ماند و فلز دیگر اکسید می‌شود، در این صورت گفته می‌شود که آهن حفاظت کاتدی شده است.

(ب) آهن سفید (گالوانیزه)

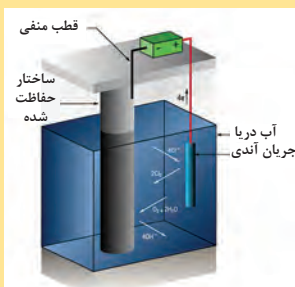
(آ) حلبی

یکی دیگر از روش‌های حفاظت آهن از زنگ‌زدن این است که سطح آن را با لایه نازکی از قلع یا روی بپوشانند به آهنی که سطح آن از قلع پوشیده شده حلبی و آهنی که سطح آن از روی پوشیده شده است گالوانیزه نامیده می‌شود.

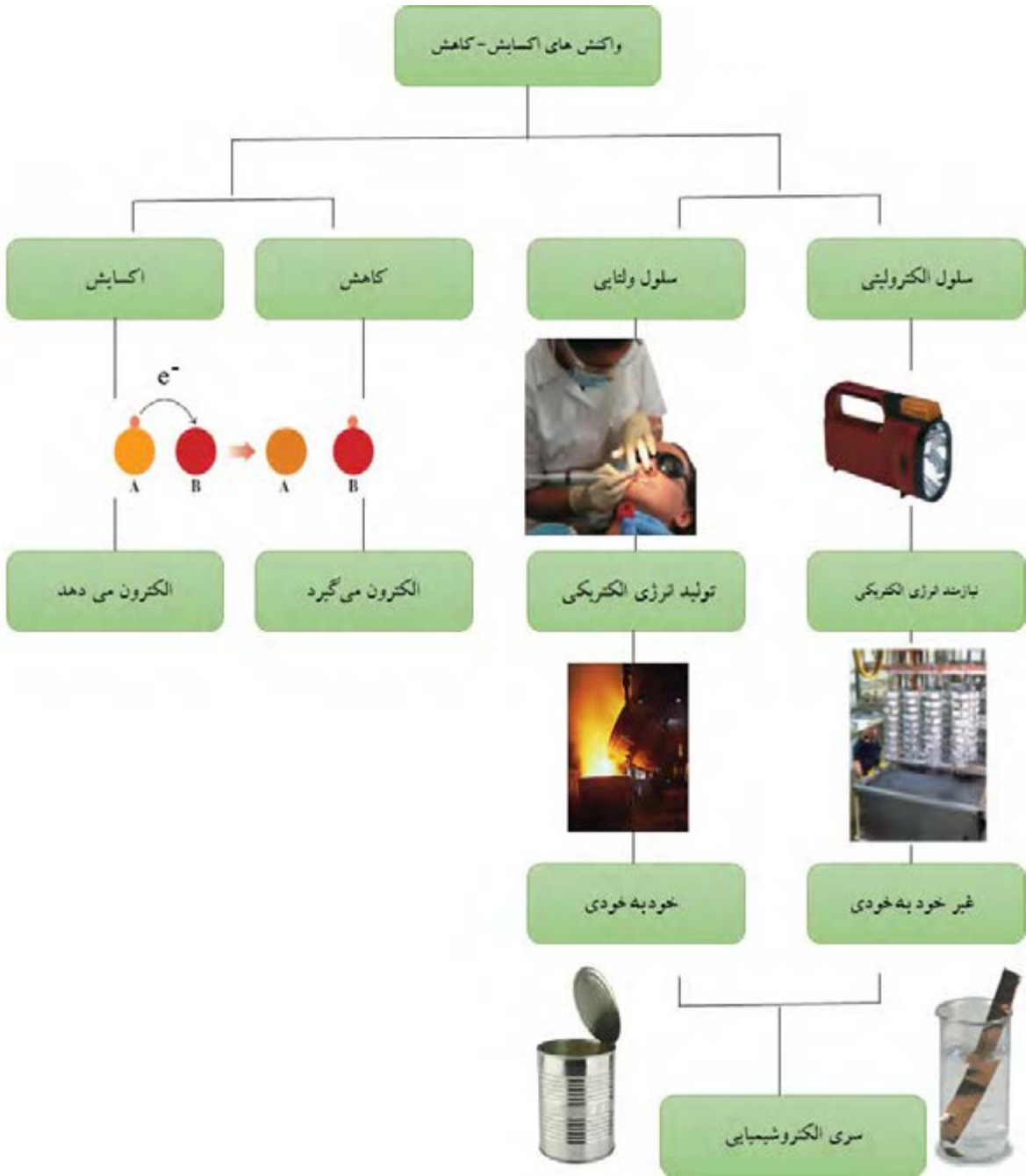
تحقیق کنید

چرا در اسکله‌ها، برای حفاظت پایه‌های آهنی از زنگ‌زدن الکتروشیمیایی، کیسه‌های پر از منیزیم یا روی را در مجاورت آنها قرار می‌دهند؟

آنچه آموختیم در یک نگاه

استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان چهارم

عنوان پودمان	شایستگی های مورد انتظار	استاندارد عملکرد (کیفیت)	نتایج مورد انتظار	شاخص تحقق
پودمان ۴: الکتروشیمی	<p>۱- به کارگیری واکنش های اکسایش و کاهش به منظور تجزیه و تحلیل فرایندهای الکتروشیمیایی</p> <p>۲- ساخت سلول الکتروشیمیایی (باتری) و تولید جریان الکتریسیته با استفاده از انجام یک واکنش شیمیایی</p>	<p>به کارگیری مفهوم انتقال الکترون در تشریح عملکرد سلول های الکتروشیمیایی و الکترولیتی</p>	بالاتر از حد انتظار	تفکیک واکنش های الکترودی در پدیده های طبیعی مانند خوردگی فلزات و تغییر رنگ قطعات فلزی و ...
			در حد انتظار	تفکیک مفاهیم اکسایش و کاهش، تفکیک انواع سلول های الکتروشیمیایی و مقایسه آنها و ارائه کاربردهایی از انواع سلول های الکتروشیمیایی در زندگی روزانه، طراحی سلول الکترولیتی با به کارگیری مفاهیم اکسایش و کاهش، تفکیک واکنش الکتروشیمیایی و واکنش بدون تبادل الکترونی
			پایین تر از حد انتظار	در صورتی که هنرجو تنها بخشی از شاخص های در حد انتظار (و نه همه آنها) را محقق نماید. پایین تر از حد انتظار ارزشیابی می شود.
نمره مستمر از ۵				
شایستگی پودمان (پایین تر از حد انتظار، در حد انتظار، بالاتر از حد انتظار)				
نمره پودمان از ۲۰				

پودمان پنجم

ترکیب های کربن دار

«سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى. الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى. فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى»
نام پروردگار والای خود را به پاکی بستای همان که آفرید و هماهنگی بخشید و آنکه اندازه گیری کرد و راه نمود و آنکه چمنزار را برآورد و پس [از چندی] آن را خاشاکی تیره گون گردانید.»

سورة الاعلی آیه ۱-۵

آیا می دانید ترکیب های کربن دار چه کاربردی در صنعت و زندگی ما دارند؟

سیمای پودمان

شایستگی ۱: گروه‌های عاملی شناخته شده در دسته‌بندی مواد شیمیایی

Functional group
Aldehyde group

کدو تنبل تازه بوی استالدهید دارد

شایستگی ۲: تفکیک انواع مواد شیمیایی از دید معدنی و آلی بودن و بررسی تفاوت‌های آن و دسته‌بندی هیدروکربن‌ها

مثال‌هایی از ترکیبات معدنی و آلی

ترکیبات آلی	ترکیبات معدنی
<p>DNA</p> <p>لایه پاک‌کن</p> <p>شمع</p> <p>عطر</p> <p>صابون</p> <p>رنگ لباسی</p>	<p>آب</p> <p>الماس</p> <p>نمک خوراکی</p> <p>هیدروکسید کلسیم</p> <p>ترین دی‌اکسید</p> <p>سنگ آهک (کلسیم هیدروکسید)</p>

شیمی آلی چیست و چرا باید به مطالعه آن پرداخت؟ پاسخ‌ها پیرامون شما قرار دارند. بدن تمام موجودات زنده از مواد آلی تشکیل شده‌اند. غذاهایی که می‌خورید، داروهایی که مصرف می‌کنید، چوب، کاغذ، پلاستیک و الیافی که زندگی امروزی را امکان‌پذیر ساخته‌اند، همگی از مواد آلی هستند. کنجکاو در مورد حیات و موجودات زنده مستلزم داشتن درک درستی از شیمی آلی است.

عنصر کربن

شیمی آلی شاخه‌ای از علم شیمی است که به مطالعه ترکیب‌های آلی می‌پردازد. این ترکیب‌ها بخش وسیعی از مواد شیمیایی را دربرمی‌گیرند. ویژگی مشترک همه ترکیب‌های آلی وجود عنصر کربن در آنهاست.

راستی چرا کربن یک عنصر ویژه است؟ چه چیزی باعث تمایز کربن در میان سایر عنصرهای جدول تناوبی شده است؟ چرا تعداد ترکیب‌های کربن تا این اندازه زیاد است؟

کربن بر خلاف تمام عناصر دیگر می‌تواند ترکیب‌های بسیار متفاوتی از مولکول یک کربنی تا مولکول‌های پیچیده ایجاد کند.

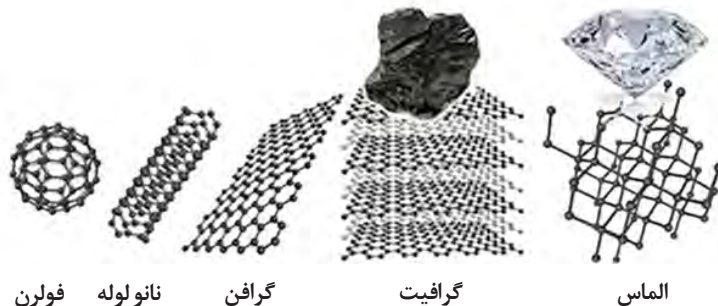
کربن قابلیت تشکیل آنیون و کاتیون تک اتمی ندارد زیرا از دست دادن چهار الکترون یا گرفتن چهار الکترون بسیار دشوار است (تبدیل شدن به کاتیون و آنیون پایدار) در حالی که اغلب اتم‌های قبل یا بعد از کربن می‌توانند به صورت کاتیون یا آنیون تک اتمی پایدار وجود داشته باشند.

کربن، به صورت شش آلوتروپ (دگرشکل) مختلف در طبیعت یافت می‌شود که همه آنها جامدند و در ساختار آنها اتم‌های کربن به صورت کاملاً منظم در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. این ساختارها عبارت‌اند از: گرافیت، الماس، نانو لوله‌ها، فولرن‌ها (باکی‌بال‌ها مانند C_{60}) و گرافن و گرافین (شکل ۱).

شیمی آلی علمی است که به‌طور عمده به بررسی ترکیب‌های حاوی «کربن» و «هیدروژن» می‌پردازد و مهندسی پلیمر هم تنها براساس عنصر کربن پایه‌گذاری شده‌است.

شکل‌های مختلف یک عنصر که به صورت اتمی یا مولکولی وجود دارند (جور هسته) آلوتروپ‌های آن عنصر گفته می‌شوند.

گرافن کاربرد بسیاری در صنایع دارد و هر روزه کاربردهای جدیدی از آن شناخته می‌شود. ساخت آن برای هر کشوری مزیت علمی دارد.

شکل ۱. آلوتروپ‌های کربن

ترکیب کربن با فلزات به میزان بسیار کم خواص ویژه‌ای را ایجاد می‌کند مثلاً مقاومت در برابر زنگ زدن، استحکام بیشتر در فولاد که یکی از مهم‌ترین آلیاژهای صنعتی است، از انحلال حدود ۲ درصد کربن در آهن حاصل می‌شود؛ با تغییر درصد کربن می‌توان انواع فولاد را به دست آورد.

مقایسه ترکیب‌های آلی و معدنی

بخش دیگر مواد شیمیایی (به جز ترکیب‌های آلی) مواد معدنی هستند. تعدادی از تفاوت‌های مواد آلی و معدنی در زیر آمده است:

(الف) اغلب مواد آلی نسبت به مواد معدنی نقطه ذوب کمتری دارند.

(ب) بسیاری از ترکیب‌های آلی در آب حل نمی‌شوند.

(ج) محلول اغلب آنها رسانای خوبی برای جریان برق نیست.

اغلب ترکیب‌های معدنی، دارای پیوندهای یونی هستند، و ساختار یونی آنها سبب می‌شود که:

(الف) اغلب آنها جامد و دیر ذوب باشند.

(ب) اغلب آنها در آب، که یک حلال قطبی است، حل شوند.

با اینکه ترکیب‌های آلی منشأ گیاهی و حیوانی دارند ولی امروزه بسیاری از آنها را به صورت مصنوعی تهیه می‌کنند. منابع بزرگ مواد آلی که ترکیب‌های آلی ساده از آن به دست می‌آیند عبارت‌اند از نفت، زغال سنگ و گاز طبیعی که از منابع قدیمی مواد آلی محسوب می‌شوند.

کربن و سیلیسیم دو عنصر گروه ۱۴ هستند و در واقع کربن سازنده جهان زنده و سیلیسیم سازنده جهان غیرزنده است.

کدام یک از مواد زیر ترکیب آلی و کدام معدنی هستند؟
(الف) نفت (ب) سنگ (پ) کاغذ (ت) پارچه (ث) آهن

خود را بیازمایید

هیدروکربن‌ها

برخی از ترکیب‌های آلی، فقط شامل دو عنصر هیدروژن و کربن‌اند و آنها را **هیدروکربن** می‌نامند.

آلکان‌ها

آلکان‌ها دسته‌ای از هیدروکربن‌ها هستند که در ساختار آنها فقط پیوند ساده کربن-کربن وجود دارد و چون کربن در ساختار آنها از تمام ظرفیت خود برای اتصال به چهار اتم دیگر استفاده کرده است **سیر شده** نامیده می‌شوند. نام ۷ آلکان به ترتیب تعداد کربن در جدول صفحه بعد آورده شده است.

با دقت، جدول مربوط به این فعالیت را تکمیل کنید و به سؤال‌های مطرح شده پاسخ دهید.

نام آلکان	فرمول ساختاری گسترده	تعداد اتم کربن	تعداد اتم هیدروژن	فرمول مولکولی
متان	$\begin{array}{c} \text{H} \\ \\ \text{H}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{H} \end{array}$	۱	۴	CH_4
اتان		۲	۶	
پروپان	$\begin{array}{c} \text{H} \ \text{H} \ \text{H} \\ \ \ \\ \text{H}-\text{C}-\text{C}-\text{C}-\text{H} \\ \ \ \\ \text{H} \ \text{H} \ \text{H} \end{array}$			
بوتان				
پنتان				
هگزان				
هپتان				

۱- به نظر شما پیوند شیمیایی کربن با کدام اتم (کربن یا هیدروژن) امکان تشکیل همه این مولکول‌ها را فراهم کرده است؟

۲- بر اساس مقایسه تعداد کربن و هیدروژن‌های آلکان‌ها آیا می‌توان گفت فرمول عمومی آنها $\text{C}_n\text{H}_{2n+2}$ است؟ بررسی کنید.

۳- آلکان‌های ۸، ۹ و ۱۰ کربنی به ترتیب اکتان، نونان و دکان نام دارند. فرمول مولکولی آنها را بنویسید.

هیدروکربن‌های داده شده در جدول زیر را به ترتیب افزایش نقطه جوش، از بالا به پایین، مرتب کنید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید:

کدام هیدروکربن‌ها در دمای معمولی (25°C) گازی شکل‌اند؟
کدام هیدروکربن بین دمای معمولی و 37°C (دمای بدن انسان) به جوش می‌آید؟

هیدروکربن	نقطه جوش ($^{\circ}\text{C}$)
بوتان	-۰/۵
دکان	۱۷۴/۰
اتان	-۸۸/۵
هپتان	۹۸/۵
هگزان	۶۸/۵
متان	-۱۶۲/۰
نونان	۱۵۱/۰
اوکتان	۱۲۵/۵
پنتان	۳۶/۰
پروپان	-۴۲/۱

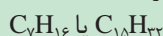
در همهٔ آلکان‌های بالا کربن‌ها به صورت زنجیری مستقیم به همدیگر متصل شده‌اند. این هیدروکربن‌ها آلکان‌های راست زنجیر نام دارند. دستهٔ دیگر آلکان‌ها را شاخه‌دار می‌نامند. همهٔ آلکان‌ها ویژگی‌های تقریباً مشابهی دارند. آلکان‌ها، گازها، مایعات و یا جامدهای بی‌رنگ‌اند که نقطهٔ ذوب و جوش آنها با افزایش تعداد کربن افزایش می‌یابد. همچنین گران‌روی آلکان‌های مایع با افزایش تعداد کربن بیشتر می‌شود.

خود را بیازمایید

۱- گران‌روی بنزین بیشتر است یا قیر؟

۲- گران‌روی کدام یک بیشتر است؟

خود را بیازمایید

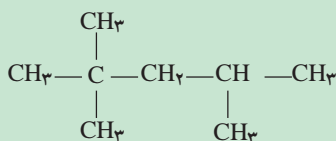
روی سطح شیب‌دار، هم‌زمان مقداری شیر و مقداری عسل می‌ریزیم، کدام کندتر به سمت پایین می‌رود؟ گران‌روی کدام بیشتر است؟

گران‌روی^۱ عبارت است از مقاومت یک مایع در برابر جاری شدن. در هیدروکربن‌ها با افزایش تعداد کربن‌ها گران‌روی افزایش می‌یابد.

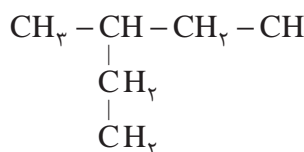
آلکان های شاخه دار

آلکان‌ها واکنش پذیری خیلی کمی دارند. بنزین مخلوطی از هیدروکربن‌های دارای ۵ تا ۱۲ کربن است و به‌طور عمده از ترکیب زیر تشکیل یافته است. هرچه درصد این ترکیب در بنزین بیشتر باشد عدد اکتان بالاتری دارد و سوخت بهتری محسوب می‌شود.

عدد اکتان کمیتی است که نشان‌دهنده میزان کیفیت سوخت بنزین (میزان بهسوزی یک سوخت) است و هرچه این عدد بالاتر باشد سوخت بهتری است. تفاوت بنزین معمولی و بنزین سوپر، در اختلاف عدد اکتان آنها است.

آلکان‌هایی که در ساختار آنها، اتم کربن به بیش از دو اتم کربن دیگر متصل شده باشد، آلکان‌های شاخه دار نام دارند. ترکیب زیر یک آلکان شاخه‌دار است:

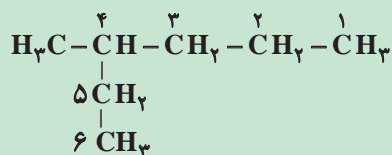
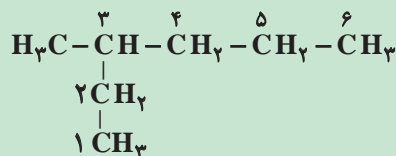
شکل ۲. فرمول ساختاری نیم‌گسترده آلکان شاخه دار

نام گذاری آلکان ها

بیشتر بدانید

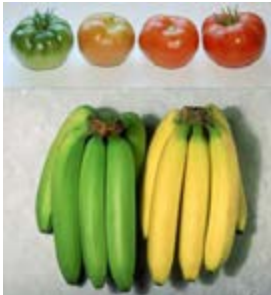
برای نام گذاری آلکان‌های شاخه‌دار، نخست زنجیری را که بیشترین تعداد اتم‌های کربن را دارد به‌عنوان زنجیر اصلی برمی‌گزینند و آن را با توجه به تعداد کربن‌ها نام گذاری می‌کنند. سپس زنجیر اصلی را از طرفی که به شاخه فرعی نزدیک‌تر است، شماره گذاری می‌کنند، برای نمونه:

در ادامه، نام شاخه فرعی را مشخص می‌کنند. برای نامیدن هر شاخه فرعی، از روی تعداد کربن آن، نام آلکان مربوطه را مشخص می‌کنند، پسوند «ان» را برمی‌دارند و به جای آن پسوند «یل» قرار می‌دهند. به طوری که نام عمومی شاخه‌های فرعی به صورت آلکیل بیان می‌شود. بنابراین شاخه فرعی CH_3 را متیل و شاخه فرعی CH_2CH_3 را اتیل می‌نامند. در پایان برای نامیدن آلکان‌های شاخه‌دار، نام زنجیر اصلی را بیان می‌کنند و نام شاخه فرعی با محل اتصال آن به زنجیر اصلی را پیش از نام آلکان می‌نویسند. همچنین اگر تعداد شاخه‌های فرعی متیل بیش از یکی باشد با قرار دادن پیشوندهای دی، تری و ... تعداد شاخه فرعی مشخص می‌شود.

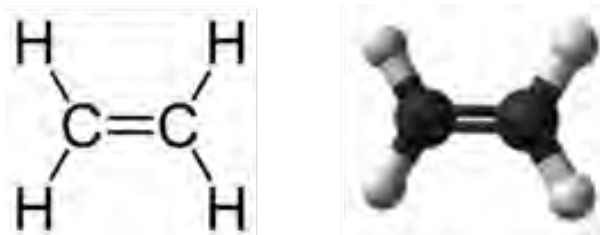
آلکیل‌ها را به‌طور خلاصه با حروف R، R' ... نشان می‌دهیم.

آلکن ها

گاز اتن (اتیلن) سبب رسیدن گوجه‌فرنگی و موز می‌شود. در کشور ما به علت اثرات مضر احتمالی این گاز بر سلامت انسان، استفاده از این ماده ممنوع شده است.

آلکن‌ها دسته‌بزرگی از هیدروکربن‌ها را شامل می‌شوند و به هیدروکربن‌های سیرنشده موسوم‌اند که دارای پیوند دوگانه کربن-کربن‌اند. تعداد هیدروژن‌های این ترکیبات، کمتر از آلکن‌های هم‌کربن خود است. ساده‌ترین و اولین عضو از گروه آلکن‌ها اتن است (شکل ۳).

شکل ۳. ساختار فضایی و فرمول ساختاری اتن

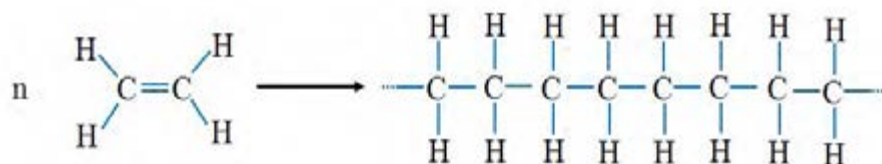
تحقیق کنید

اتن در صنعت کارایی زیادی دارد. چند مورد از روش‌های تولید آن را بیابید و نتایج به دست آمده را با هم‌کلاسی‌های خود به اشتراک بگذارید.

بسیارها زنجیرهای طولانی هستند از یک یا چند مونومر که به هم وصل می‌شوند و یک مولکول درشت‌تر ایجاد می‌کنند.

یکی از واکنش‌های مهم آلکن‌ها تولید درشت مولکول‌ها (بسیار) است. از اتن در تولید بسیار پلی اتن استفاده می‌شود (شکل ۴).

پلی اتن (پلی اتیلن)

شکل ۴. واکنش بسیارش (پلیمری شدن) مولکول‌های اتن.

بسیاری از مواد شیمیایی مانند حشره‌کش‌ها، مواد دارویی، آرایشی و ... در صنایع پتروشیمی در نتیجه فرایندهای شیمیایی که اغلب هیدروکربن‌ها ماده اولیه آنها هستند تولید می‌شوند. شرکت ملی پتروشیمی ایران یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های خاورمیانه می‌باشد که قادر به تولید اکثر محصولات پتروشیمی می‌باشد.

بطری‌های پلاستیکی شامپو، شیر و آب میوه، ظرف‌های یک بار مصرف، انواع سطل‌ها و سینی‌های پلاستیکی و همچنین پاستیل‌ها، پلیمرهای سودمندی هستند که از واکنش پلیمری شدن آلکن‌های گوناگون تهیه می‌شوند (شکل ۵).

شکل ۵. انواع ظروف پلاستیکی و پاستیل که در ساخت آنها پلیمرها کاربرد دارند.

بَسپارها (پلیمرها)

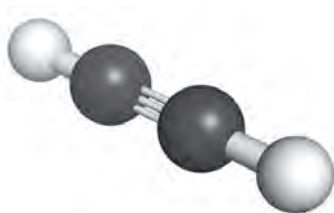
بَسپارها به طور کلی به سه گروه اصلی گرمانرم‌ها یا ترموپلاستیک‌ها، گرما سخت‌ها یا ترموست‌ها و الاستومرها دسته‌بندی می‌شوند. ترموپلاستیک‌ها با افزایش دما نرم می‌شوند و با خنک شدن به سختی اولیه‌شان برمی‌گردند و بیشتر قابل ذوب‌اند، برای مثال، نایلون. ترموپلاستیک‌ها با توجه به خواص مکانیکی و شیمیایی مناسب، در بسیاری کاربردهای صنعتی نظیر لوله‌ها و تجهیزات انتقال، تجهیزات الکتریکی، پوشش‌ها، اتصالات و نظایر آن مورد استفاده قرار می‌گیرند.

پلاستیک‌های گرما سخت (ترموست‌ها) هنگام گرم شدن، سخت می‌شوند و هنگام سرد شدن به سختی اولیه برمی‌گردند. این مواد توسط کاتالیزورها یا گرم شدن تحت فشار به یک شکل دائمی تبدیل می‌شوند. ترموست‌ها برخلاف ترموپلاستیک‌ها دارای مقاومت خوردگی پایینی هستند و در نتیجه استفاده از آنها در صنایع محدود به ساخت لوله‌ها، شیرها، پمپ‌ها، ظروف، پوشش‌های محافظ، عایق کاری، چسبنده‌ها و ... می‌شود. الاستومرها به علت آنکه از نظر شیمیایی در مقابل اسیدهای معدنی رقیق، قلیاها و نمک‌ها مقاوم‌اند، عمدتاً به‌عنوان مواد پوشش برج‌ها، مخازن، تانک‌ها و لوله‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند.

توجه داشته باشیم جهت حفظ محیط زیست نباید ظروف پلاستیکی و یکبار مصرف را در طبیعت رها کنیم. می‌توان برای داشتن محیطی پاک، این ظروف را جمع‌آوری و به مراکز بازیافت تحویل داد.

آلکین‌ها

آلکین‌ها هیدروکربن‌هایی هستند که دست کم یک پیوند سه‌گانه بین دو اتم کربن دارند. اتین با فرمول شیمیایی C_2H_2 کوچک‌ترین عضو این خانواده است (شکل ۶).

شکل ۶. ساختار فضایی استیلین

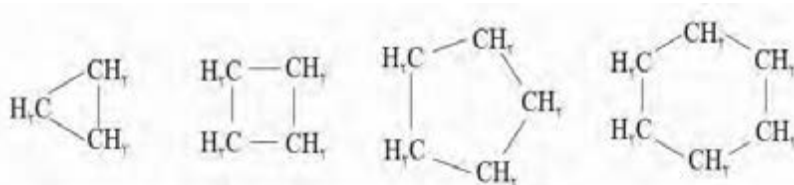
با اضافه کردن آب به کلسیم کاربید، اتین و کلسیم هیدروکسید تولید می‌شود. اتین را همچنین می‌توان از اکسایش متان با اکسیژن و یا از تجزیهٔ حرارتی هیدروکربن‌ها تولید کرد. اتین در جوشکاری، برش فلزات و تولید لامپ‌های استیلین یا کاربید کاربرد دارد که قبلاً نیز در معادن مورد استفاده قرار می‌گرفت (شکل ۷).

شکل ۷. استفاده از گاز اتین (استیلن) در برشکاری فلزات و لامپ‌های کاربرد.

هیدروکربن‌های حلقوی

دسته‌ای از هیدروکربن‌ها که در آنها اتم‌های کربن به‌گونه‌ای باهم پیوند تشکیل داده‌اند که یک حلقه را به‌وجود آورده‌اند، هیدروکربن‌های حلقوی نام دارند. این ترکیب‌ها نیز می‌توانند به‌صورت سیرشده (سیکلوآلکان‌ها) و سیر نشده که مهم‌ترین آنها هیدروکربن‌های آروماتیک هستند وجود داشته باشند. ساده‌ترین آنها سیکلو پروپان است (شکل ۸).

سیکلو پروپان

سیکلو بوتان

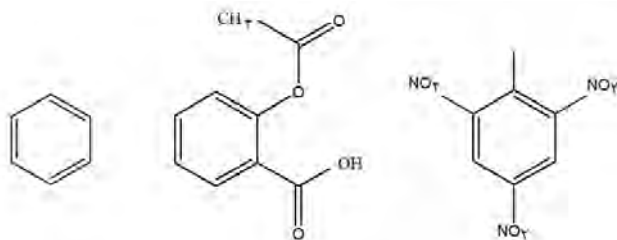
سیکلو پنتان

سیکلو هگزان

شکل ۸. ساختار اتمی چهار سیکلوآلکان

ترکیب‌های آروماتیک دسته وسیعی از مواد آلی را تشکیل می‌دهند که شامل بنزن و ترکیباتی است که از نظر رفتار شیمیایی مشابه بنزن هستند، و به همین دلیل آنها را مشتقات بنزن نیز می‌نامند. آسپرین و ماده منفجره تری نیتروتولوئن از جمله ترکیب‌های آروماتیک هستند (شکل ۹). بنزن که ماده‌ای سمی و سرطان‌زاست، معروف‌ترین هیدروکربن حلقوی سیر نشده است که هر مولکول آن ۶ اتم کربن و ۶ اتم هیدروژن با ۳ پیوند دوگانه کربن-کربن به‌صورت یک در میان دارد.

بنزن در گذشته از طریق حرارت دادن قطران زغال‌سنگ و سپس تبدیل بخار آن به مایع به‌دست می‌آمد اما امروزه بنزن به مقدار زیاد از نفت خام استخراج می‌شود.

بنزن

آسپرین

تری نیتروتولوئن (T.N.T)

شکل ۹. چند ترکیب آروماتیک

جهت استفاده از بنزن در صنعت و آزمایشگاه‌های تحقیقاتی رعایت استانداردهای ایمنی و بهداشتی مانند استفاده از هود آزمایشگاهی، ماسک، دستکش و تهویه مناسب ضروری است. دقت کنید تا خود را از این ترکیبات و بخارات ناشی از این مواد دور کنید.

آسپرین یکی از معروف‌ترین و پرکاربردترین داروها در جهان است که به‌طور طبیعی در پوست درخت بید یافت می‌شود. مصرف آن سبب تسکین درد، تب و التهاب می‌شود. به تازگی ثابت شده است که مصرف آسپرین تپش‌های قلبی و احتمال وقوع سکته را کاهش می‌دهد. مصرف آسپرین برای افرادی که به بیماری زخم معده مبتلا هستند توصیه نمی‌شود، زیرا آسپرین سبب خونریزی معده می‌شود.

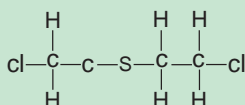
گروه های عاملی

در ساختار بسیاری از ترکیب‌های آلی به جز کربن و هیدروژن عناصری مانند، اکسیژن، نیتروژن، گوگرد، فسفر، کلر، فلورین و... نیز می‌توانند وجود داشته باشند. گروه عاملی آرایش مشخصی از چند اتم است که به مولکول آلی دارای آن خواص فیزیکی و شیمیایی ویژه‌ای می‌دهد. ترکیب‌های آلی بر اساس گروه‌های عاملی خود دسته بندی می‌شوند (جدول ۱).

جدول ۱. نام و فرمول برخی ترکیبات آلی دارای گروه‌های عاملی

ردیف	نام	گروه عاملی	مثال	فرمول کلی
۱	الکل	-OH	متانول CH ₃ OH	ROH
۲	آلدهید	$\begin{array}{c} \text{O} \\ \parallel \\ -\text{C}-\text{H} \end{array}$	متانال HCHO	RCHO (یا H)
۳	کتون	$\text{>C}=\text{O}$	پروپانون CH ₃ COCH ₃	RCOR
۴	کربوکسیلیک اسید	$\begin{array}{c} \text{O} \\ \parallel \\ -\text{C}-\text{OH} \end{array}$	متانوئیک اسید HCOOH	RCOOH (یا H)
۵	استر	$\begin{array}{c} \text{O} \\ \parallel \\ -\text{C}-\text{O}- \end{array}$	متیل متانات HCOOCH ₃	RCOOR (یا H)
۶	اتر	-O-	دی متیل اتر CH ₃ -O-CH ₃	R-O-R (یا H)

خردل ترکیب آلی است که در ساختار آن علاوه بر عنصرهای کربن و هیدروژن، عنصرهای گوگرد و کلر نیز وجود دارد. این ماده گازی ترکیبی سمی است و اثرات مخرب دراز مدت بر سلامتی به جا می‌گذارد.

گازخردل

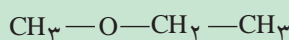
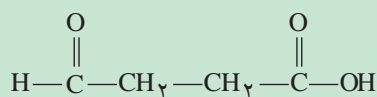
هیچ دارویی را بدون تجویز و تأیید پزشک معالج مصرف نکنید و همچنین دارو را بدون مجوز پزشک ترک نکنید. زیرا مصرف نابجای هر دارو برای بدن، موجب آسیب به بدن می‌شود.

کاردر کلاس

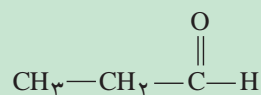

در هر یک، چه گروه عاملی‌ای وجود دارد؟

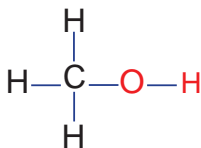
(الف)

(ب)

(پ)

شکل ۱۰. فرمول ساختاری متانول

در الکل‌ها عامل هیدروکسیل (OH) به یک کربن سیر شده متصل می‌شود و به جای یکی از H های آلکان قرار می‌گیرد. متانول که ساده ترین الکل است با جایگزینی گروه هیدروکسیل به جای یکی از هیدروژن های متان ایجاد می‌شود (شکل ۱۰).

الکل های سبک تا ۴ کربن قطبی هستند و به خوبی در آب حل می‌شوند و به دلیل جاذبه های بین مولکولی قوی، در مقایسه با هیدروکربن های مشابه خود نقطه جوش نسبتاً بالایی دارند. اتانول یکی از مهم ترین حلال های صنعتی است. الکل ها در صنایع رنگ، مواد آرایشی، بهداشتی و ضد عفونی به عنوان حلال بسیاری از مواد به کار می‌روند.

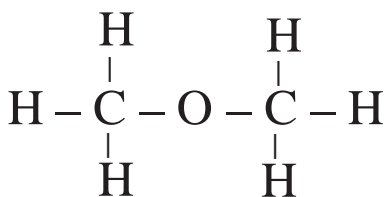

شکل ۱۱. منابع اتانول در طبیعت

در تهیه مواد بهداشتی و آرایشی از الکل و دیگر مواد مضر و خطرناک سرطانزا استفاده شده است. لذا در مصرف آنها زیاده روی نکنید و از نوع استاندارد آن استفاده کنید و پس از مصرف، ظرف خالی آن را به مراکز بازیافت تحویل دهید.

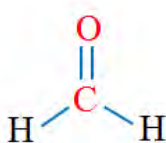
اترها ساختار کلی $R-O-R'$ را دارند. R و R' (هر دو گروه آلکیل می‌باشد) ممکن است یکسان یا متفاوت باشند. اگر R و R' یکسان باشد اتر متقارن است (شکل ۱۲). R و R' نمی‌توانند هیدروژن باشند و دارای حداقل یک اتم کربن هستند.

الکل های خطی یک عاملی و اترهای خطی یک عاملی که تعداد کربن برابری دارند با هم ایزومر هستند، چون فرمول مولکولی یکسان ولی فرمول ساختاری متفاوت دارند (دی متیل اتر و اتانول ایزومرند).

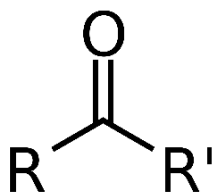

شکل ۱۲. ساختار دی متیل اتر

آلدهیدها با فرمول ساختاری $R-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-\text{H}$ (کربن و اکسیژن پیوند دوگانه دارند) هستند که R می‌تواند هیدروژن یا زنجیر کربنی باشد. ساده ترین آلدهید فرمالدهید یا متانال است که یک ماده مهم در صنعت پزشکی و پلاستیک محسوب می‌شود (شکل ۱۳).

شکل ۱۳. ساختار فرمالدهید. از آن، برای نگهداری موجودات و ساختارهای زنده استفاده می‌کنند.

شکل ۱۴. ساختار کتون

کتون‌ها با فرمول ساختاری $\text{R}-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-\text{R}'$ نشان داده می‌شوند (شکل ۱۴) و ساده‌ترین کتون با ۳ اتم کربن با نام تجاری استون و فرمول مولکولی $\text{C}_2\text{H}_6\text{O}$ است. از استون به‌عنوان حلال بسیاری از ترکیبات آلی استفاده می‌شود. در تولید پلاستیک، الیاف مصنوعی، دارو و سایر ترکیبات شیمیایی کاربرد دارد.

استرها دسته‌دیگر از ترکیب‌های آلی با فرمول ساختاری $\text{R}-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-\text{O}-\text{R}'$ (یا H) هستند. طعم و بوی خوش گل و میوه‌ها به‌دلیل وجود این مواد است (شکل ۱۵).

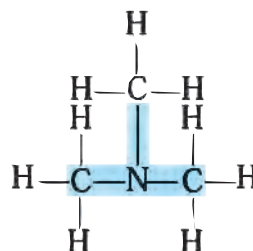
شکل ۱۵. بوی خوش گل محمدی و آناناس ناشی از گروه استری موجود در ترکیبات آنهاست.

اسیدها دسته‌دیگر ترکیب‌های آلی با فرمول ساختاری $\text{R}-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-\text{OH}$ (یا H) هستند که R می‌تواند H یا یک حلقه بنزن یا زنجیره هیدروکربنی باشد. ریواس، لیمو، پرتقال، نارنگی و انواع ترشی‌ها دارای اسیدهای آلی هستند که در ساختار آنها گروه عاملی کربوکسیل وجود دارد (شکل ۱۶). فرمیک اسید در بدن مورچه و استیک اسید در سرکه یافت می‌شوند که از جمله اسیدهای آلی هستند. **اسیدهای آلی** یک عاملی خطی و استرهای یک عاملی خطی ایزومر هستند، زیرا فرمول مولکولی یکسان و فرمول ساختاری متفاوت دارند.

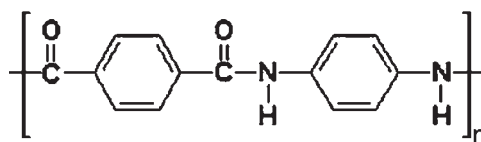
شکل ۱۶. ریواس، لیمو، پرتقال و انواع ترشی‌ها دارای اسید آلی هستند.

آمین‌ها ترکیب‌های آلی نیتروژن دار هستند مثل RNH_2 و R_2NH که در ساختار آنها نیتروژن وجود دارد و وجود اتم نیتروژن خواص فیزیکی و شیمیایی منحصر به فردی به آنها داده است. عامل بوی بد ماهی فاسد به دلیل وجود آمین در آن است (شکل ۱۷).

شکل ۱۷. ساختار آمین. بوی بد ماهی فاسد شده به دلیل آزاد شدن برخی آمین‌ها مانند تری‌متیل‌آمین است.

آمیدها دارای گروه عاملی CONR هستند و در ساختار آنها نیتروژن در کنار پیوند دوگانه کربن اکسیژن وجود دارد. کولار^۱ نام بسیاری است که دارای گروه عاملی آمیدی است. این بسیار پنج برابر از فولاد هم وزن خود مقاوم‌تر است. کولار در تهیه تیر اتومبیل، بال هواپیما و جلیقه‌های ضد گلوله به کار می‌رود (شکل ۱۸).

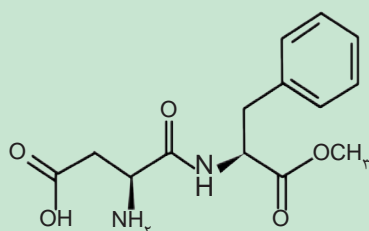
شکل ۱۸. ساختار کولار. کولار در تهیه جلیقه‌های ضد گلوله به کار می‌رود.

خود را بیازمایید

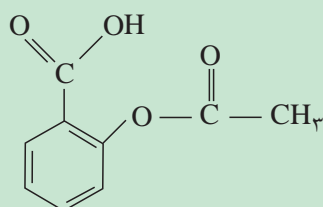

۱- کاربرد هر کدام از مواد زیر را در صنعت بنویسید.

الف) الکل ب) کتون پ) آلدهید
ت) استر ث) اسید

۲- گروه‌های عاملی موجود در ساختار روبه‌رو را مشخص کنید.

۳- فرمول ساختاری آسپرین در شکل روبه‌رو داده شده است. گروه‌های عاملی موجود در آسپرین را مشخص کنید.

شکل ۱۹. افزایش مقاومت و طول عمر کیسه های بازیافت شده از مواد پلاستیکی.

از پراکنده کردن مواد قابل بازیافت مانند پلاستیک، پلی اتیلن، قوطی فلزی و شیشه‌ای و مواد مشابه در محیط زندگی خود جداً خودداری کنید، آنها را جداگانه جمع‌آوری کنید و به مراکز بازیافت تحویل دهید.

از سال ۱۹۹۰ در ارتباط با مسائل زیست محیطی، به تدریج نگرش علمی جایگزین شیوه‌های قدیمی نظارت بر اجرای اصول حفاظت از محیط زیست شد. این نگرش نوین، شیمی سبز نامیده شد.

شیمی سبز در واقع حاصل نگرش پیشگیری از ایجاد آلاینده‌ها در محیط زیست می‌باشد و در آن طراحی محصولات و فرایندهایی که مخاطرات کمتری برای محیط زیست کره زمین دارند، مورد نظر است.

شیمی سبز شامل ۱۲ اصل می‌شود. تعدادی از این اصول، عبارت‌اند از:

- ۱) پیشگیری از آلودگی: به جای اینکه بعد از تولید مواد زائد راهی برای از بین بردن آنها پیدا کنیم، از به وجود آمدن آنها جلوگیری کنیم.
 - ۲) ساخت ترکیبات شیمیایی کم خطر: تا آنجا که ممکن است باید روش‌های ساخت طوری انتخاب شوند که در آنها کمترین استفاده از مواد شیمیایی سمی صورت گیرد و محصول واکنش‌ها نیز سمی نباشد.
 - ۳) طراحی برای تخریب: مواد شیمیایی را باید طوری طراحی کرد که پس از استفاده، در نهایت به محصولات بی ضرری تجزیه شوند و در محیط باقی نمانند.
- تعدادی از کاربردهای شیمی سبز در زیر ذکر شده است:

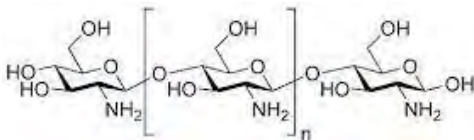
- بالا بردن استحکام کیسه های پلاستیکی تهیه شده از ضایعات؛ (شکل ۱۹)

- بهینه‌سازی و استخراج و تهیه نوعی بسپار از پوست میگو؛ (شکل ۲۰)

- بررسی و جایگزینی آزیست با الیاف پلیمری در تهیه سیمان؛

- بازیافت مواد مختلف (شکل ۲۱)

- تهیه بیوپلاستیک

شکل ۲۰. استخراج بسپار طبیعی از پوست میگو

فیلم‌های رادیولوژی و سیمان و لنت‌های ترمز و... آلوده به آزیست هستند و آزیست ماده‌ای سرطان‌زا است. لذا از تماس مستقیم با آنها خودداری کنید (با استفاده از دستکش و ماسک) آنها را به مراکز بازیافت تحویل دهید.

شکل ۲۱. چرخه بازیافت مواد پلاستیکی

تحقیق کنید

چه جایگزین‌هایی برای سوخت‌های هیدروکربنی وجود دارد؟ سوخت‌های جایگزین چه فوایدی برای ما دارند؟

نانو ساختارهای کربنی

نانو ساختارهای کربنی انواع مختلفی دارند. از پرکاربردترین آنها می‌توان نانو لوله کربنی، فولرن و گرافن را نام برد.

تحقیق کنید

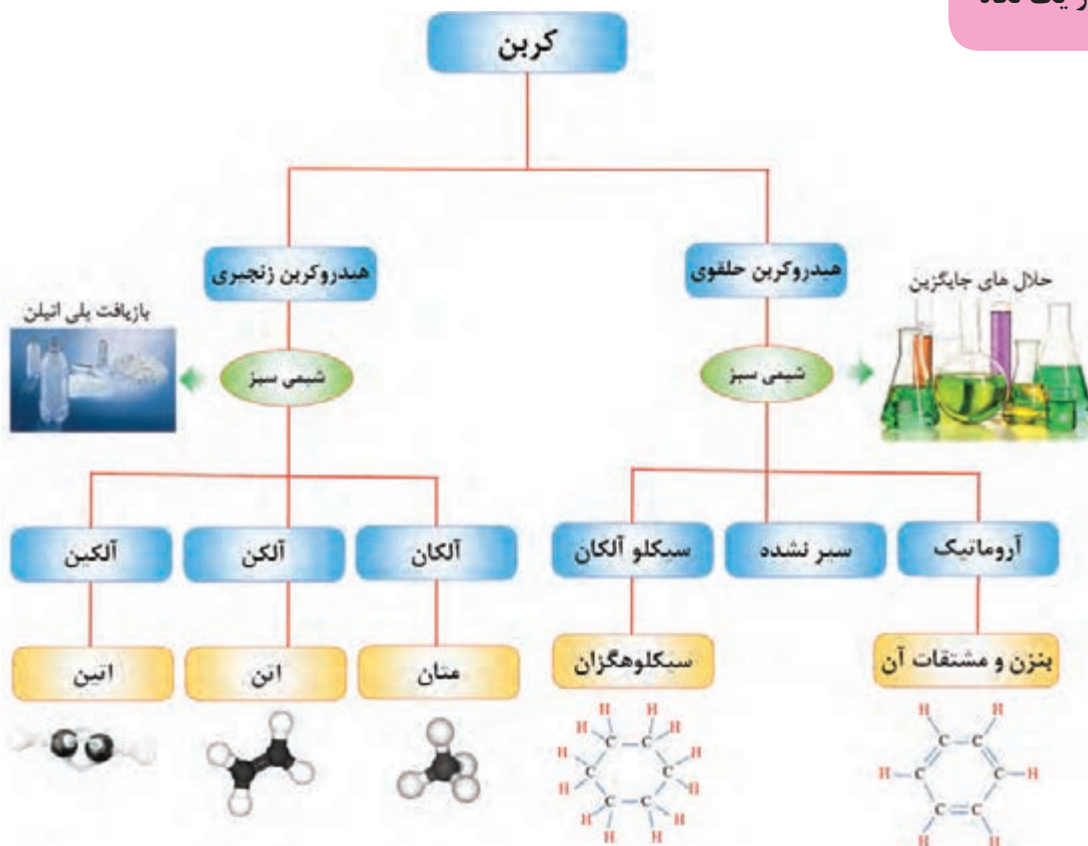
الهام گرفتن از طبیعت و قدرت خداوند در آفرینش، برای توسعه فناوری‌ها، سابقه زیادی دارد. جلوه‌هایی از فناوری نانو را در طبیعت به صورت یک کار گروهی در کلاس ارائه دهید.

تحقیق کنید

چرا در اندازه نانو، خواص مواد تغییر می‌کند؟

آنچه آموختیم در یک نگاه

استاندارد ارزشیابی مبتنی بر شایستگی پودمان پنجم

عنوان پودمان	شایستگی های مورد انتظار	استاندارد عملکرد (کیفیت)	نتایج مورد انتظار	شاخص تحقق
پودمان ۵: شیمی آلی	۱- به کارگیری گروه های عاملی شناخته شده در دسته بندی مواد شیمیایی ۲- تفکیک انواع مواد شیمیایی از دید معدنی و آلی بودن و بررسی تفاوت های آنها و دسته بندی هیدروکربن ها	دسته بندی مواد شیمیایی به مواد آلی و معدنی و بررسی چگونگی دسته بندی مواد آلی و بیان تفاوت ویژگی های آنها	بالاتر از حد انتظار	پیش بینی خواص یک ماده خوراکی براساس نوع گروه های عاملی موجود در آن
			در حد انتظار	تفکیک انواع گروه های عاملی و تشخیص وجود گروه های عاملی در ساختار مولکولی یک ترکیب آلی و دسته بندی مواد آلی مورد استفاده در زندگی روزمره براساس گروه عاملی موجود در ساختار آنها، تفکیک مواد آلی و معدنی و تفکیک هیدروکربن سیر شده و سیر نشده
			پایین تر از حد انتظار	در صورتی که هنرجو تنها بخشی از شاخص های در حد انتظار (و نه همه آنها) را محقق نماید. پایین تر از حد انتظار ارزشیابی می شود.
نمره مستمر از ۵				
شایستگی پودمان (پایین تر از حد انتظار، در حد انتظار، بالاتر از حد انتظار)				
نمره پودمان از ۲۰				

واژه نامه

کوچک ترین ذره سازنده مواد که از هسته و فضای پیرامون هسته تشکیل شده است.

فرایندی که در طی آن ماهیت ماده تغییر می کند.

ماده ای که تمام اتم های آن از یک نوع هستند.

گونه حاصل از پیوند کووالانسی بین تعداد مشخصی اتم که بدون بار الکتریکی است.

موادی که از اتصال کووالانسی تعداد بسیار زیادی اتم تشکیل شده باشند.

ترکیب حاصل از آرایش منظم تعداد زیادی کاتیون و آنیون

ذره ای با بار الکتریکی منفی که در فضای پیرامون هسته به دور آن می چرخد.

ذره ای با بار مثبت در هسته اتم

ذره ای بدون بار الکتریکی و جرمی تقریباً برابر با پروتون در هسته اتم

مجموعه ای از پروتون و نوترون در مرکز اتم که جرم اتم را تعیین می کند.

فرضیه هایی برای تعیین مشخصات اتم

اولین فرضیه برای نمایش دادن اتم که اتم را کوچک ترین ذره ماده و غیر قابل تجزیه معرفی کرد.

موادی که در ساختار آنها بیش از یک نوع اتم وجود دارد.

حروف لاتین که برای نمایش هر عنصر استفاده می شوند.

تعداد پروتون های موجود در هسته اتم را نشان می دهد.

مجموع تعداد پروتون و نوترون های هسته اتم را نشان می دهد.

Atom

Chemical Reaction

Element

Molecule

Covalent Solid

Ionic Compound

Electron

Proton

Neutron

Nucleus

Atomic Model

Dalton's Atomic

Compound

Chemical Symbols

Atomic Number

Atomic Mass

اتم

واکنش شیمیایی

عنصر

مولکول

جامد کووالانسی

ترکیب یونی

الکترون

پروتون

نوترون

هسته

مدل اتمی

نظریه اتمی دالتون

ترکیب

نماد شیمیایی

عدد اتمی

عدد جرمی

اتم‌های مختلف یک عنصر که تعداد نوترون متفاوت دارند.	Isotope	ایزوتوپ
چگونگی قرار گرفتن الکترون‌ها در اتم را نشان می‌دهد.	Electronic Configuration	آرایش الکترونی
مدلی برای نمایش اتم را که اتم کره‌ای با هسته‌ای در مرکز آن تعریف می‌کند و الکترون‌ها در مدارهایی با انرژی مشخص اطراف آن می‌چرخند.	Bohr atomic Model	مدل اتمی بور
عددی صحیح که نشان دهنده شماره لایه الکترونی است.	Principal Quantum Numbers	عدد کوانتومی اصلی
بیرونی‌ترین لایه الکترونی اتم	Valance Layer	لایه ظرفیت
الکترون‌هایی از اتم که امکان شرکت در واکنش شیمیایی را دارند.	Valence Electrons	الکترون‌های ظرفیتی
جدولی که در آن اتم‌های عناصر مختلف به ترتیب افزایش عدد اتمی در گروه‌ها و دوره‌هایی قرار گرفته‌اند.	Periodic Table	جدول تناوبی
اولین گروه جدول تناوبی که شامل واکنش‌پذیر و نرم‌ترین فلزهای جدول تناوبی است.	Alkali Metals	فلزهای قلیایی
دومین گروه جدول تناوبی شامل فلزهایی و واکنش‌پذیر که واکنش‌پذیری کمتری از فلزات گروه اول دارند.	Alkaline Earth Metals	فلزهای قلیایی خاکی
عناصر گروه ۱۸ جدول تناوبی که همگی گاز هستند و به دلیل آرایش الکترونی پایدارشان تمایلی برای انجام واکنش ندارند.	Noble Gases	گازهای نجیب
مخلوط دو یا چند فلز	Alloy	آلیاژ
آلیاژی از آهن و کربن	Steel	فولاد
آلیاژی از آهن و کربن که به آن مقداری کروم و نیکل اضافه شده است.	Stainless Steel	فولاد زنگ‌نزن
تمایل یک اتم برای شرکت در واکنش‌های شیمیایی	Chemical Reactivity	فعالیت شیمیایی
گروه ۱۷ جدول تناوبی که واکنش‌پذیرترین نافلزها محسوب می‌شوند و با دریافت یا اشتراک‌گذاری ۱ الکترون پایدار می‌شوند.	Halogens	هالوژن‌ها
اتصال اتم‌ها به یکدیگر	Chemical Bond	پیوند شیمیایی
نیروی جاذبه‌ای که در اثر اشتراک‌گذاری الکترون بین دو اتم ایجاد می‌شود.	Covalent Bond	پیوند کووالانسی

به نیروی جاذبه الکتروستاتیک بین یون‌های با بار مخالف پیوند یونی گفته می‌شود.	Ionic Bond	پیوند یونی
به یون با بار مثبت کاتیون گفته می‌شود.	Cation	کاتیون
به یون با بار منفی آنیون گفته می‌شود.	Anion	آنیون
اتم‌ها تمایل دارند تا با انتقال یا اشتراک‌گذاری الکترون تعداد الکترون‌های لایه ظرفیت خود را به هشت برسانند.	Octet Rule	قاعده هشت تایی
گونه‌های دارای بار الکتریکی که از دو یا تعداد بیشتری اتم تشکیل شده‌اند.	Polyatomic Ion	یون چند اتمی
نوعی فرمول شیمیایی است که افزون بر نوع عناصر سازنده، ساده‌ترین نسبت آنها در ترکیب را نشان می‌دهد.	Empirical Formula	فرمول تجربی
نوعی فرمول شیمیایی که نوع و تعداد دقیق اتم‌ها در یک مولکول را نشان می‌دهد.	Molecular Formula	فرمول مولکولی
شکل‌های مختلف یک عنصر در طبیعت	Allotrope	آلوتروپ
انرژی که در نتیجه اختلاف دما بین دو جسم مبادله می‌شود.	Heat	گرما
معیاری از سردی و گرمی جسم	Temperature	دما
رابطه‌ای که به کمک آن مواد موجود در واکنش، فرمول شیمیایی آنها و نسبت آنها در واکنش مشخص می‌شود.	Chemical Equation	معادله شیمیایی
به مجموعه‌ای شامل 6.02×10^{23} تعداد ذره (اتم، مولکول یا یون)	Mole	مول
جرم یک مول از ماده بر حسب گرم بر مول	Molar Weight	جرم مولی
شاخه‌ای از علم شیمی که به مطالعه کمی و کیفی گرمای مبادله شده در طی واکنش شیمیایی می‌پردازد.	Thermochemistry	گرما شیمی
واکنشی که طی آن گرما آزاد می‌شود.	Exothermic Reaction	واکنش گرماده
واکنشی که طی آن گرما گرفته می‌شود.	Endothermic Reaction	واکنش گرماگیر
مخلوطی است که بیش از یک فاز داشته باشد.	Heterogeneous Mixture	مخلوط ناهمگن
مخلوطی که یک فاز دارد.	Solution	محلول

بخشی از ماده که ترکیب شیمیایی و خواص فیزیکی در همه جای آن یکسان است.	Phase	فاز
مقدار ماده حل شونده در ۱۰۰ گرم حلال بر حسب گرم	Solubility	انحلال پذیری
مقدار حل شونده را در مقدار مشخصی از حلال یا محلول نشان می‌دهد.	Concentration	غلظت
مخلوط ناهمگنی که ذرات کوچکی دارد و برای مدت زمان زیادی پایدار است.	Colloid	کلوئید
مخلوط ناهمگنی که بعد از زمان کوتاهی یکی از فازها ته نشین می‌شود.	Suspension	سوسپانسیون
حرکت سریع و نامنظم ذرات پخش شونده کلوئید	Brownian Motion	حرکت براونی
پخش نور توسط ذرات کلوئید	Tyndal Effect	اثر تیندال
الکترودی که در آن اکسایش صورت می‌گیرد.	Anode	آند
الکترودی که در آن کاهش صورت می‌گیرد.	Cathode	کاتد
رسانای الکترونی در یک سلول الکتروشیمیایی که جریان برق را به الکترولیت وارد یا از آن خارج می‌کند.	Electrode	الکتروود
علم استفاده از انرژی الکتریکی برای انجام تغییر شیمیایی یا تولید انرژی الکتریکی از واکنش‌های شیمیایی است.	Electrochemistry	الکتروشیمی
پوشاندن سطح یک جسم با لایه نازکی از یک فلز به کمک یک سلول الکترولیتی	Electroplating	آبکاری
فرایندی است که در آن یک فلز بر اثر یک واکنش اکسایش-کاهش تخریب می‌شود.	Corrosion	خوردگی
استفاده از جریان برق برای انجام تغییرات شیمیایی	Electrolysis	برق کافت
حفاظت یک فلز در برابر خوردگی از راه اتصال فلز به یک قطعه فلز واکنش پذیرتر.	Cathodic Protection	حفاظت کاتدی
نوعی سلول الکتروشیمیایی است که با عبور جریان برق (انرژی الکتریکی) از آن یک تغییر شیمیایی روی می‌دهد.	Electrolytic Cell	سلول الکترولیتی
نوعی سلول الکتروشیمیایی که طی یک واکنش شیمیایی انرژی آزاد می‌کند.	Galvanic Cell	سلول گالوانی

نوعی سلول گالوانی است که برای تبدیل مستقیم انرژی به دست آمده از سوختن یک سوخت به انرژی الکتریکی به کار می‌رود.

نیمی از یک سلول گالوانی که در آن اکسایش یا کاهش صورت می‌گیرد.

سلول گالوانی ساخته شده از دو نیم سلول که شامل مواد یکسان هستند ولی از لحاظ غلظت اجسام سازنده نیم سلول تفاوت دارند.

ماده‌ای که سرعت واکنش‌های شیمیایی را زیاد می‌کند.

دو نیم سلول که به وسیله رسانای الکترونی و یک دیوار متخلخل به هم متصل هستند.

فرایندی که طی آن اتم‌ها، یون‌ها یا مولکول‌ها الکترون از دست می‌دهند.

ماده‌ای شیمیایی است که بر اثر تغییر pH در یک محلول آبی دچار تغییر رنگ می‌شود.

فرایندی که طی آن اتم‌ها، یون‌ها یا مولکول‌ها الکترون می‌گیرند.

واکنشی که در آن یک یا چند الکترون از گونه‌ای به گونه دیگر منتقل می‌شود.

شیمی آلی علمی است که به بررسی ترکیب‌های حاوی «کربن» و «هیدروژن» می‌پردازد.

ترکیبات آلی که فقط شامل دو عنصر هیدروژن و کربن هستند.

دسته‌ای از هیدروکربن‌ها که فقط دارای پیوند ساده کربن-کربن می‌باشند.

مقاومت یک مایع در برابر جاری شدن

مولکول‌هایی که فرمول مولکولی یکسان دارند ولی آرایش اتم‌ها (فرمول ساختاری) آنها متفاوت است.

هیدروکربن‌های سیرنشده که دارای پیوند دوگانه کربن-کربن هستند.

درشت مولکول‌هایی که از تعداد زیادی واحد کوچک تر به نام مونومر ساخته شده‌اند.

هیدروکربن‌هایی که دست کم یک پیوند سه‌گانه بین دو اتم کربن دارند.

Fuel Cell

Half-Cell

Concentration Cell

Catalyst

Electrochemical cell

Oxidation

Indicator

Reduction

Oxidation Reduction

Organic Chemistry

Hydrocarbon

Alkane

Viscosity

Isomer

Alkene

Polymer

Alkyne

سلول سوختی

نیم سلول

سلول غلظتی

کاتالیزگر

سلول الکتروشیمیایی

اکسایش

شناساگر

کاهش

واکنش اکسایش - کاهش

شیمی آلی

هیدروکربن

آلکان

گران‌روی

ایزومر

آلکن

بسپار

آلکین

<p>هیدروکربن هایی که اتم های کربن آنها به صورتی با هم پیوند تشکیل می دهند که یک حلقه به وجود آورند.</p>	Cyclic Hydrocarbon	هیدروکربن حلقوی
<p>آرایش مشخصی از اتم هاست که به مولکول آلی دارای آن، خواص فیزیکی و شیمیایی منحصر به فردی می بخشد.</p>	Functional Groups	گروه عاملی
<p>شیمی سبز استفاده از شیمی برای کاهش منبع آلاینده ها است. تعریف شامل تمام جنبه های فرایندهای شیمیایی می باشد که بر سلامت انسان و محیط زیست تأثیر دارد.</p>	Green Chemistry	شیمی سبز
<p>مواد تشکیل شده از اتم های کربن که اندازه آنها در حدود نانومتر است.</p>	Carbon Nano Structure	نانو ساختار کربنی
<p>صفحات گرافنی هستند که به صورت لوله ای شکل در ابعاد نانومتر درست شده باشند.</p>	Nanotube	نانو لوله کربنی
<p>پایه فولرن ها صفحات موجود در گرافیت یعنی گرافن است، و اتم های کربن طوری با هم پیوند تشکیل داده اند که یک کره را تشکیل می دهند.</p>	Fullerene	فولرن

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱
- ۳- برنامه درسی رشته های فنی و حرفه ای - کار دانش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دفتر تألیف کتاب های درسی فنی و حرفه ای و کار دانش، ۱۳۹۳.
- ۴- برنامه درسی شیمی رشته های فنی و حرفه ای - کار دانش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دفتر تألیف کتاب های درسی فنی و حرفه ای و کار دانش، ۱۳۹۴
- ۵- شیمی عمومی ۱ و ۲؛ نویسنده: چارلز مورتیمر؛ ترجمه دکتر عیسی یآوری؛ ویرایش ششم؛ ۱۳۹۰؛ نشر علوم دانشگاهی
- ۶- شیمی؛ نویسنده: دیوید آکاستر؛ ترجمه نعمت الله ارشدی و مهدیه سالار کیا؛ ۱۳۸۳؛ انتشارات مدرسه
- ۷- علم و دین در حیات معقول علامه محمد تقی جعفری، ۱۳۸۶، مؤسسه تنظیم و نشر آثار علامه جعفری

1- Principles of General Chemistry, Martin. S. Silberberg; Second edition; 2010

2- Basic Chemistry, K. C. Timberlake, W. Timberlake, Fourth edition; 2014

3- General Chemistry the Essential concepts, Chang, R, ; Overby, J 2008,

4- General Chemistry, Ebbing, D.D. Gammon, S.D., 2009

5- Chemistry & Chemical Reactivity, Kotz, John C. ; Treichel, Paul M.; Weaver, Gabriela C., 2006

6- Introductory Chemistry, Russo, S.; Silver, M., 2011

